

Міністерство освіти і науки України
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
Факультет початкової освіти та філології
Кафедра педагогіки та психології

Проблеми початкової освіти: науковий пошук студентів

*Збірник матеріалів
міжвузівської науково-практичної
студентської конференції*

26 березня 2014 року

Хмельницький 2014

УДК 373.3:167.1 (063)
ББК 74.247.11,215.1
П 78

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (протокол №3 від 24 березня 2014 р.)

Рецензенти:

Ящук І.П. – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету початкової освіти та філології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії;

Шквир О.Л. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач аспірантурою Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

Матеріали подані в авторській редакції.

П 78. Проблеми початкової освіти: науковий пошук студентів : Збірник матеріалів міжвузівської науково-практичної студентської конференції. – Хмельницький: ФОП «О.М. Казаков», 2014. – 98 с.

У збірнику представлено матеріали учасників міжвузівської науково-практичної студентської конференції «Проблеми початкової освіти: науковий пошук студентів».

Видання стане у нагоді науково-педагогічним працівникам, аспірантам, магістрантам, студентам, які цікавляться сучасним станом педагогічної освіти та виховання в Україні.

УДК 373.3:167.1 (063)
ББК 74.247.11,215.1
© ХГПА, 2014

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. РЕАЛІЗАЦІЯ ІДЕЙ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО В ПРАКТИЦІ СУЧАСНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	5
Вознюк Д.О., Ткачук Н.С. Погляди В. Сухомлинського на розвиток комунікативних здібностей молодших школярів.....	6
Землянко М.М., Шквир О.Л. Вклад науковців у розвиток теорії проблемного навчання.....	10
Рашина І.О., Греськова В.В. Використання ідей В.О.Сухомлинського у розвитку художньо-естетичного сприймання дітей молодшого шкільного віку.....	14
СЕКЦІЯ 2. АКТИВІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	17
Бабій Н.В., Сівак Н.А. Особливості розвитку обдарованості в учнів початкової школи.....	18
Гаврілова А.М., Чайковська А.П. Шляхи формування пізнавальної активності учнів початкових класів у процесі застосування ігрових технологій.....	21
Новосад Т.В., Гайдамашко І.А. Уміння вчитися як ключова компетентність початкової освіти: структурний підхід.....	25
Розгін Ю.А., Суховірський О.В. Аналіз реалізації змісту курсу «Сходинки до інформатики» у підручниках для 2 класу.....	28
Янчишина Л.О., Гамрецька Г.С. Компетентнісна спрямованість навчального предмета «Я у світі».....	32
СЕКЦІЯ 3. СТВОРЕННЯ ВИХОВНОГО СЕРЕДОВИЩА У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	36
Когут О.С., Крищук Б.С. Взаємодія школи та сім'ї як одна із важливих умов здійснення патріотичного виховання молодших школярів.....	37
СЕКЦІЯ 4. ВРАХУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	41
Бялик І.В., Мотозюк Л.М. Феномен шкільних страхів та соціально-психологічні детермінанти їх виникнення у дітей молодшого шкільного віку.....	42
Деркач В.В., Вовк В.П. Психолого-педагогічні особливості виховної взаємодії вчителя початкових класів з учнями.....	45
Добровольська І.К., Старовойт І.Й. Роль особистості вчителя у розвитку інтелектуальної обдарованості учнів початкових класів...	53
Макар О.В., Гайдамашко І.А. Обдаровані діти в сучасній початковій школі: теоретичний аспект.....	57
Марценюк І.В., Гайдамашко І.А. Особливості прояву агресії молодших школярів.....	61

Матвієць В.О., Тафінцева С.І. Аналіз гендерних особливостей прояву емоцій в учнів початкової школи.....	64
--	-----------

**СЕКЦІЯ 5. УДОСКОНАЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ** **69**

Голубйовська Р.А., Шквир О.Л. Побудова інформаційно-освітнього середовища у вищому навчальному закладі	70
Джурук А.Л., Вовк В.П. Використання активних форм й методів у реалізації змісту підготовки майбутніх учителів початкових класів до керівництва навчальною діяльністю учнів.....	73
Карп'юк Ю.А., Вовк В.П. Теоретичні засади організації самостійної роботи майбутніх учителів початкової школи.....	78
Наконечна В.Л., Гайдамашко І.А. Формування креативності вчителя початкових класів: теоретичний аспект.....	80
Рибак Т.М., Вовк В.П. Готовність майбутніх вчителів початкових класів до розвитку креативності молодших школярів.....	84
Сюрко К.О., Вовк В.П. Теоретичні підходи до дослідження проблеми психологічної компетентності.....	87
Щербата О.М., Вовк В.П. Педагогічні підходи до формування психологічної культури вчителя початкової школи.....	93

СЕКЦІЯ 1

РЕАЛІЗАЦІЯ ІДЕЙ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО В ПРАКТИЦІ СУЧАСНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

ПОГЛЯДИ В. СУХОМЛИНСЬКОГО НА РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Вознюк Д. О.

Науковий керівник: **Ткачук Н. С.**, викладач педагогіки, магістр.

Постановка проблеми: Актуальними на сьогоднішній день є питання розумового виховання і розвитку комунікативних здібностей молодших школярів. Адже особистісна орієнтація сучасної освіти передбачає залучення дитини до мовного досвіду людства, що є основою комунікативного розвитку особистості. У зв'язку з цим важливого значення набуває проблема формування комунікативних здібностей молодших школярів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукову розробку проблеми формування комунікативних здібностей молодших школярів вагомих внесок зробили такі вчені: Н. Бабиц, І. Білодід, А. Богуш, М. Вашуленко, А. Коваль, Л. Мацько, В. Мельничайко, Г. Шелехова.

Мета статті: висвітлити педагогічні погляди В. О. Сухомлинського на розвиток комунікативних здібностей молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. На сучасному розвитку етапі розвитку системи освіти в Україні, у теорії і методиці навчання української мови чітко виокремлюються нові підходи: комунікативно-діяльнісний та комунікативно-прагматичний, що дали змогу вченим розглядати мовну систему в тісному зв'язку з умовами її використання, функціонування, засвоєння і тими змінами, що відбуваються у процесі спілкування.

Одним із показників мовної культури особистості, її моральності, внутрішньої та зовнішньої краси є мовленнєва культура. У вмінні спілкуватися виявляється інтелект і рівень мислення індивіда, його освіченість і вихованість, культурність і ціннісні орієнтири, краса слова і духу як ознаки духовного багатства та неповторної людської сутності. Саме тому значного значення набуває проблема формування комунікативної компетентності молодших школярів.

Безцінною є педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського, що й досі залишається невичерпним резервом навчально-виховного процесу в школі, адже вивчення педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського допомагає якнайкраще зрозуміти бажання й душі дітей, спрямувати сили на виховання позитивних рис характеру, формувати комунікативну компетентність учнів початкових класів.

В. О. Сухомлинський залишив нам напрацювання щодо розвитку комунікативних здібностей та зв'язного мовлення учнів початкової школи. Його творчий доробок вражає своєю багатогранністю. Без практичних умінь і навичок важко уявити процес навчання. До таких умінь Василь Олександрович відносить уміння спостерігати явища навколишнього світу, мислити, висловлювати думку про те, що бачиш,

думаєш, спостерігаєш, читаєш, пишеш. Ці вміння і навички є основою у розвитку комунікативних навичок молодших школярів, їхнього зв'язного мовлення, загалом вагомою складовою комунікативної компетентності особистості.

Учений вважав, що вміння вправно користуватися мовою, відчуття краси слова потрібні кожній людині. Хто серцем відчуває красу слова і може словом передати найтонші відтінки людських думок і переживань, той підніметься на сходинку справжньої людської культури. І навпаки, низька культура мовлення збіднює духовний світ людини. «Убогість слова – це убогість думки, а убогість думки веде до моральної, інтелектуальної, емоційної, естетичної «товстошкірості» [2].

На переконання педагога, учителів слід домогтися, щоб його учні добре володіли теоретичним і практичним матеріалом: знали основні лінгвістичні положення й граматичні правила та вміли належно застосовувати їх на практиці, виявляючи при цьому високий рівень орфоепічної, орфографічної, стилістичної, інтонаційної та пунктуаційної грамотності. Робота з розвитку мовлення має ґрунтуватися на системі знань, умінь і навичок учнів з мови взагалі. Розвиток мовлення особистості зумовлюється багатьма чинниками. Серед них слід враховувати такий важливий принцип навчання, як наступність і перспективність у ланці сім'я – дошкільний виховний заклад – початкова школа – основна школа.

Василь Олександрович прагнув, щоб багатство рідної мови відкривалося дітям з раннього дитинства, а тому працював у цьому напрямку з дошкільнятами й учнями молодших класів. Педагог був переконаний, що роль рідного слова в початковій школі, коли у дітей пробуджується почуття захоплення кожним явищем, важко переоцінити. Він водив дітей до лісу, у поле, на берег річки, де вони побачивши надзвичайну красу природи, сприймали найтонші відтінки слова, через які ця краса залишалася в їхніх душах. У них з'являлося бажання передати свої почуття в маленьких творах про природу. Саме ці твори – мініатюри, на переконання В. О. Сухомлинського, є найважливішою формою роботи з розвитку зв'язного мовлення і комунікативної здатності молодших школярів [4].

Значне місце в розвитку мовлення дітей відводив В.О.Сухомлинський розповідям у природі. Розповіді вчителя, – пише він, – обов'язкова умова повноцінного розумового розвитку дитини, її багатого духовного життя. Виховне значення цих розповідей полягає у тому, що діти чують їх в обстановці, що породжує казкові уявлення: у тихий вечір, коли на небі засвітуються перші зірки; в лісі, в затишній хатинці, при світлі тліючих вугликів, коли за вікном шумить осінній дощ і співає свою пісню холодний вітер. І досвідчений педагог розповідав дітям про далекі тропічні країни, про вічне літо і чудові сузір'я, чудовий океан і стрункі пальми. У його розповідях казкове перепліталось з реальним, діти діставали знання від свого вчителя про життя народів

інших країн, про моря і океани, про багатства рослинного і тваринного світу, про природні явища [1].

В. О. Сухомлинський перший на сторінках педагогічної преси підняв питання про розвиток творчих комунікативних здібностей учнів на засадах ідей гуманістичної педагогіки, розкрив зв'язок між творчими здібностями особистості та іншими складовими її психологічної структури. Педагог стверджував, що мова – одне з див, за допомогою якого люди передають найтонші відтінки думок і почуттів. Вона віддзеркалює душу народу, його історію. Збагнути таємницю мови, прочитати історію слова може тільки той, хто знає рідну мову, уміє правильно користуватися словом.

Основна мета мовленнєвого розвитку молодших школярів – формування вмінь висловлюватися в усіх доступних для них формах, типах і стилях мовлення. Важливе місце в цьому процесі займає робота над розвитком монологічного мовлення учнів. Основне її завдання полягає у збагаченні лексичного запасу школярів, формуванні вмінь будувати словосполучення, речення, невеликі усні розповіді за малюнком, серією малюнків, на основі спостережень. Саме ці задачі цікаво і продуктивно вирішувати на засадах використання педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського, що сформована на кращих традиціях класичної педагогіки, гуманізму і народності, та здобула визнання у світі. Ідеї гуманізму, що пропагував педагог, спрямовані на виховання поваги до людини, формування в неї благородства, порядності, відповідальності, чуйності, волі. Учень мусить навчитися дивитись на себе з боку, оцінювати свої вчинки [2].

В. О. Сухомлинський написав 1500 оповідань і казок для дітей, що є животворним джерелом дитячого мислення, розвитку мови, розвитку особистості дитини. «Без казки – живої, яскравої, що оволоділа свідомістю і почуттям дитини, – неможливо уявити дитячого мислення і дитячої мови», – говорив чудовий педагог. Саме вони є живими, мудрими вчителями для морального розвитку дітей, саме вони сприяють розвитку дитячої мови, інтелекту. А який чудовий світ природи оживає перед очима дітей у його казках. Те, що здається дитині далеким і чужим у природі, стає близьким, рідним, добрим і зрозумілим у казках В. Сухомлинського. Через казкові образи в свідомість дитини входить слово з його найтоншими відтінками, воно стає сферою духовного життя дитини, засобом висловлення думок і почуттів – живою реальністю мислення. Діти з допомогою його казок і оповідань вчать аналізувати, порівнювати, синтезувати, робити узагальнення і висновки. Це багатий ґрунт для плідної праці педагога і дітей.

Поетична творчість, за В. О. Сухомлинським, найвища ступінь мовленнєвої культури, а мовленнєва культура виражає саму суть людської культури. Поетична творчість доступна кожному, вона не є привілеєм обдарованих, поетична творчість звеличує людину. У зв'язку з цим дуже важливо, щоб цю найбільш тонку сферу творчості виховати у

кожної дитини. Дати дитині радість поетичного натхнення, збудити у її серці живе джерело поетичної творчості це така сама важлива справа, вважає В. О. Сухомлинський, як і навчити дитину читати і розв'язувати задачі. Виконання цього важливого завдання покладено насамперед на вчителів, саме до них звертається В. О. Сухомлинський: «Відкрийте перед дитячими очима найтонші відтінки рідного слова, донесіть до дитячого серця чарівні пахощі, дивну музику зеленого луку, теплого бору, літнього дощу, осіннього туману, тонких павутинок бабиного літа, і заграють, запалають ясні зірочки живої думки. Спалахне вогник творчості, задзвенять найтонші струни потаємних куточків дитячого серця, і рідним словом своїм дитина створить яскравий образ. Стане рідне слово в духовному житті дитини гострим різцем і тонким пензлем, ласкавими обіймами і гнівною зброєю. Полюбить дитина рідну мову – безцінне духовне багатство свого народу і знатиме її» [1].

Тому вчителі початкових класів часто у своїй роботі звертаються до літературного надбання видатного педагога. Це – безцінний матеріал щодо реалізації гуманістичної та комунікативної спрямованості навчання. Дуже важливе завдання, що стоїть перед батьками, вихователями та вчителями, – поповнення словника дітей. У дітей шестирічного віку пасивний словник значною мірою перевищує активний. Одна з існуючих проблем – перенести якнайбільше пасивних слів в актив. З цією метою можна проводити такі мовні ігри та вправи, спираючись на літературні твори В. О. Сухомлинського: добери ознаки та епітети; впізнай предмет за його описом; добери дії до предметів; добери предмети до дії; добери синоніми; знайди пропущені слова; склади речення з виділеними словами; добери слова за змістом; склади словосполучення.

З творами В. О. Сухомлинського учні починають знайомитися з перших днів у школі. Під час навчання грамоти, на хвилинках знайомства з дитячою книгою, на годинах спілкування, читають невеличкі оповідання педагога і спрямовують думку дітей на виховну цінність такого твору. Учні переказують, розмірковують, з допомогою вчителя роблять висновки. У творах Василя Олександровича не все просто і ясно дається дітям, а в нього і багато логічних питань, фраз, що змушує дитину невимушено шукати відповіді на них. Чому це так? Бо цікаво, доступно і написано з любов'ю.

Пізніше діти знайомляться з книгою В. О. Сухомлинського «Гаряча квітка». На основі прочитаного, учні створюють невеличкі повчальні оповідання, створюють власні проекти, виготовляють авторські міні-книжки, спираючись на власний життєвий досвід. На уроках позакласного читання, присвячених творчості великого педагога, учні залюбки працюють у групах над інсценуванням прочитаних творів, що має позитивний вплив на процес формування комунікативної компетентності.

Погляди, ідеї, методичні положення і рекомендації В. О. Сухомлинського можуть бути творчо використані сьогодні вчителями початкової ланки сучасної мовної освіти у їхній практичній діяльності для

розвитку комунікативних здібностей, зв'язного мовлення молодших школярів, їхньої пропедевтичної комунікативної компетентності, під якою розуміється комплексне застосування дитиною мовних і немовних засобів у конкретних соціально побутових ситуаціях, уміння орієнтуватися у ситуації спілкування.

Отже, педагогічна спадщина В. Сухомлинського є незаперечною універсальною скарбницею для використання у роботі з дітьми під час формування комунікативної компетентності молодших школярів.

Висновки та перспективи подальших розвідок. У представленій статті було проаналізовано педагогічну спадщину В. О. Сухомлинського щодо розвитку комунікативних здібностей молодших школярів. Подальші дослідження планується провести у напрямку більш досконалого вивчення проблеми формування комунікативної компетентності молодших школярів у працях педагогів-класиків.

Список використаних джерел

1. Богуш А. М. Педагогічні виміри Василя Сухомлинського в сучасному просторі / А. М. Богуш. - К., 2008. – с. 272
2. Мамчур Л. І. Лінгводидактична спадщина В. О. Сухомлинського / Л. І. Мамчур. – Умань: РВЦ «Софія», 2009. – с. 184
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1977 Т. 4. – с. 637
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1976 Т. 1. – с. 653

ВКЛАД НАУКОВЦІВ У РОЗВИТОК ТЕОРІЇ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ

Землянко М.М.

Науковий керівник: **Шквир О.Л.**, кандидат педагогічних наук, доцент

Постановка проблеми. Одним із головних завдань початкової школи є формування творчої, самостійної й активної особистості. Початкова ланка освіти має значні резерви для формування в учнів умінь самостійного оволодіння знаннями у процесі розв'язання навчальних завдань, розвитку пізнавальної активності, індивідуальних творчих здібностей молодших школярів, що вимагає спеціальної організації навчально-пізнавальної діяльності школярів. Одним із засобів розв'язання цього завдання є використання елементів проблемного навчання в освітньому процесі початкової школи. Тому важливим є дослідження напрацювань зарубіжних і вітчизняних вчених з даної проблематики.

Аналіз сучасних досліджень. На сьогоднішній день над проблемою працюють такі вчені, як С. Кашин, А. Педорич, О. Топузов, І. Угринюк, Н. Янц та ін..

Мета статті – проаналізувати вклад науковців у розвиток теорії проблемного навчання.

Виклад основного матеріалу. Для педагогів завжди було і залишається актуальною проблема підвищення ефективності процесу навчання. Так, постановку проблемних запитань у ході дискусії використовував ще Сократ (469-399 рр. до н. е.). Він вдавав, що не знаючи розв'язку проблеми, хоче послухати співрозмовника, насправді ж своїми запитаннями підводив його до правильної відповіді. Його запитання спонукали до роздумів, до пошуків знань, уточнення і поглиблення проблеми або до встановлення помилковості повсякденних уявлень, які суперечать науковим поглядам. Діалоги Сократа мали певну логічну побудову. Найчастіше вони мали за мету визначення якогось широкого родового поняття (справедливості, мужності) [2, с. 57].

Але одним із засновників проблемного навчання вважається Дж. Дьюї (1859-1952 рр.) Концепція цього ученого абсолютизує роль самостійного навчання через розв'язання проблем. У праці «Як ми мислимо» (1909 р.) він писав: «Дитина – це вихідна точка, центр і кінець всього, тому необхідно завжди мати на увазі її ріст та розвиток, оскільки тільки вони можуть слугувати мірилом виховання». Функцією педагога він вбачав у керівництві самостійною діяльністю учнів, у розвитку їх допитливості [1, с. 36]. Педагог переконливо доводив, що та освіта, яка не відбувається через форми життя є назавжди убогою підміною справжньої реальності й призводить до обмеження і отупіння [1, с. 81].

На думку Дж. Дьюї, здатність розв'язувати проблеми дається від природи, тому не кожен учень може оволодіти рефлексивним мисленням у процесі навчання. Це положення Дж. Дьюї викликало критику багатьох учених та обвинувачення його в прагматизмі [1, с. 57].

Ідеї Дж. Дьюї були продовжені в працях його учня і послідовника У. Кілпатрика, автора книги «Метод проектів» (1925р. переклад). У книжці висвітлюються питання традиційних методів навчання, основою яких є передача учням готових знань, не пов'язаних з реальними життєвими потребами. Цим методам автор протиставляє метод проектів, що дає змогу готувати дітей до розв'язання проблем у соціальних умовах, які постійно змінюються. Такі ідеї були сприйняті та розвинуті сучасними теоретиками [3, с. 55].

Важливим у розвиток та становлення проблемного навчання є внесок Дж. Брунера. В основі концепції вченого є ідея структурування навчального матеріалу та визначення першочергової ролі інтуїтивного мислення в процесі засвоєння нового навчального матеріалу [4, с. 58].

Маємо наголосити на таких важливих моментах цієї концепції, як визнання: значення структури знань та змістове наповнення навчальної книжки в процесі навчання; необхідної підготовки учня до засвоєння

знань; розвитку розумової діяльності через інтуїтивне мислення; значення мотивації в навчанні.

Важливим є те, що Дж. Брунер не тільки вказував на необхідність навчальних завдань під час навчання школярів, а й обов'язковому вираховуванні ціннісних надбань особистості у цьому процесі [4, с. 58].

Якщо зіставити концепції проблемного навчання Дж. Дьюї і Дж. Брунера, можна визначити специфічні ознаки кожної із них. Концепція Дж. Дьюї ґрунтується на рефлексивному мисленні, а в Дж. Брунера основою процесу учіння є розвиток інтуїтивного мислення школяра. Подібність цих концепцій у визнанні розвитку логіки мислення та обов'язковому застосуванні у навчальному процесі проблемного підходу.

Потрібно відзначити також вклад Г. Пойа, який розглядав мислення з точки зору розв'язання математичних завдань і сформував свою теорію, враховуючи погляди великих математиків, таких як Р. Декарт, Г. Лейбніц. У своїх працях Г. Пойа дійшов висновку, що продуктивним є те мислення, в процесі якого здійснюється розв'язання задачі [4, с. 58].

Питаннями проблемності в контексті досліджень продуктивного, творчого мислення займалися у своїх дослідженнях німецькі вчені К. Дункер та О. Зельц на початку ХХ століття.

Необхідно відзначити, що О. Зельц виділив специфічну галузь мислення – продуктивну і творчу. Він розглядає задачу, проблемну ситуацію як основний метод експериментального дослідження. Аналіз процесу розв'язання різноманітних типів задач є основою у визначенні сутності творчого мислення особистості. Досягнення психології дозволили моделювати мислення через процес розв'язання задач [4, с. 58].

Дослідження в галузі визначення закономірностей мислительних процесів на основі моделювання експериментальних ситуацій були продовжені К. Дункером. Науковець, аналізуючи процес мислення, оперує поняттями «мета», «засоби», «система мети та кроків її виконання», тобто здійснює перехід із нерозв'язаної ситуації у розв'язану, сприяє створенню схеми задачі, задачі для навчання [4, с. 58].

У теоріях зарубіжних учених можна виокремити такі основні положення: надання пріоритетної ролі учителю у навчальному процесі, а не тільки учню; застосування у навчальному процесі принципу усвідомленого засвоєння знань учнями; принцип колективного, а не тільки індивідуального розв'язання задач; вибір методів розв'язання проблемних задач.

Розвиток ідей зарубіжних вчених знайшов своє відображення у працях вітчизняних дослідників. Так, теоретичні дослідження з історії становлення проблемного навчання були розпочаті в 1970-х роках. Найбільш значущі праці опубліковані в 1960-1970 роках, зокрема праці таких вчених як М. Лернер «Проблемне навчання», А. Матюшкін «Деякі

проблеми психології мислення», «Проблемні ситуації в мисленні та навчанні», М. Махмутов «Проблемне навчання», Т. Кудрявцев «Проблемне навчання: витоки, сутність, перспективи», В. Оконь «Основи проблемного навчання», та ін..

Проблемне навчання розглядалося вченими в контексті викладання різних навчальних предметів у школі, а також у вищих навчальних закладах. Закономірно, що подальше вивчення цієї проблеми має сприяти глибокому теоретичному обґрунтуванню та формуванню нового етапу розвитку теорії проблемного навчання. Однак протягом 80-х років теоретичні концепції в галузі проблемного навчання майже не розроблялись. Потрібно наголосити, що в 1990-х роках і до нашого часу теоретичні розробки практично припинилися і поступово почала втрачати свої позиції практика проблемного навчання [4, с. 58].

У вітчизняній педагогіці становлення та розвиток проблемного навчання здійснювалися за допомогою етапів: активізація навчання, дослідницький метод, проблемне навчання як підхід, метод, тип, система.

С. Рубінштейн (1889-1921рр.) є одним із засновником концепції проблемного навчання. Він завжди підкреслював, що мислення починається із усвідомлення проблемної ситуації та виявлення і постановки проблеми [4, с. 58].

Вчений наголошував на важливості проблемної ситуації на уроках, з якої починається мислительний процес, а також на значенні завдання, від формулювання якого цей процес залежить. Формулювання завдання залежить від того, коли був здійснений аналіз проблемної ситуації. У свою чергу аналіз зумовлений формулюванням завдання [4, с. 58].

У 1913 р. Б. Райков запропонував єдиний термін – «дослідницький метод», враховуючи те, що навчальний процес побудований на основі формування розумової діяльності шляхом удосконалення логічного мислення та маючи на увазі педагогічні та психологічні умови розвитку особистості.

Головна мета дослідницького методу – спонукання учнів до самостійного набуття знань і умінь. Діяльність учителя при використанні цього методу виявляється у підборі та формуванні у підборі та формуванні завдань та задач творчого характеру, для виконання яких школярам не вистачає відповідних знань. Тим самим створюється ситуація пошуку (проблемна ситуація), коли учні відчують конфлікт між змістом завдання та особистим теоретичним арсеналом і практичним досвідом. Їхня діяльність буде спрямовуватися на самостійний творчий пошук даних, необхідних для вирішення навчального завдання. У процесі пошуку учні будуть набувати нові знання та вміння [4, с. 59].

Висновки перспективи подальших розвідок. Таким чином, досвід застосування окремих елементів проблемного навчання у школі досліджували зарубіжні та вітчизняні вчені, а саме: К. Дункер, О. Зельц, М. Махмутов, Г. Пойя, Б. Райков та ін. Проте вихідними при розробці

теорії проблемного навчання стали праці Дж. Брунера, Дж. Дьюї, У. Кілпатрика, С. Рубінштейна. Ними було визначено сутність понять «проблемне навчання», «проблемна ситуація», «дослідницький метод». Варто зазначити, що поняття «проблемне навчання» розглядалося педагогами як підхід, метод, тип, система. Свої дослідження науковці спрямовували на підвищення ефективності процесу навчання, що сприяло обґрунтуванню принципів і пошуку оптимальних методів для впровадження проблемного навчання у практику школи, проте дана проблема потребує подальшого, більш глибокого вивчення.

Список використаних джерел

1. Дьюї Дж. Психологія та педагогіка мислення (Як ми мислимо) : Пер. з англ. / Дж. Дьюї. – М., 1999. – 489 с.
2. Левківський М. В. Історія педагогіки: Підручник / М. В. Левківський. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 360 с.
3. Пехота О. М. Освітні технології: Навчально-методичний посібник / О. М. Пехота. – К. : А.С.К., 2002. – 114 с.
4. Топузов О. Становлення проблемного навчання в педагогічній науці / Олег Топузов // Рідна школа. – № 1. – 2005. – С. 57–60.

ВИКОРИСТАННЯ ІДЕЙ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО У РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО СПРИЙМАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Рашина І.О.

Науковий керівник: **Греськова В.В.**, кандидат педагогічних наук, доцент

Прекрасне – могутнє джерело моральної чистоти, духовного багатства, фізичної досконалості.

В.О.Сухомлинський

Постановка проблеми. Культуровідповідність як основа організації сучасної освіти передбачає високий рівень сформованості наукового та смислового оцінного компонентів світогляду школярів. У зв'язку з цим важливого значення набуває осмислення конкретних питань естетичного виховання і естетичної діяльності та базових теоретичних засад формування естетичної культури особистості.

У національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті визначено основну мету освіти, спрямованої на естетичне виховання та вибірний розвиток людини як найвищої цінності суспільства, формування її духовних смаків, ідеалів та розвитку художньо-творчих здібностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема естетичного виховання у естетико-педагогічному аспекті широко репрезентована у

спадщині видатних українських педагогів та діячів освіти Е.Водовозової, П.Каптерева, С. Лисенкової, С. Русової, В.Сухомлинського, К.Ушинського. Значний внесок у розв'язання проблеми розвитку естетичної культури зробили зарубіжні і вітчизняні вчені М.Аріарський, Д.Генкін, І.Єскіна, І.Загадарчук, В.Кірсанов, О.Миронюк, І.Петрова, Ф.Соломонік, котрі розглядають процес естетичного виховання як цілеспрямоване формування якостей різнобічно розвиненої особистості.

Метою статті є представлення системи поглядів В. Сухомлинського на проблему естетичного виховання у контексті педагогічної думки.

Виклад основного матеріалу.

Педагогічні погляди В.О.Сухомлинського сформувалася внаслідок натхненної клопіткої учительської праці, творчої діяльності вченого, заслуженого вчителя України, члена-кореспондента кількох педагогічних академій.

В.О.Сухомлинський наголошував на необхідності системного підходу до естетичного виховання школярів, постійного ускладнення завдань, змісту, форм і методів відповідно до віку учнів та рівня їх естетичного розвитку:

- від сприйняття краси природи – до складання казок віршів, творів-мініатюр, створення етюдів;
- від сприйняття творів мистецтва – до їх глибокого аналізу;
- від простих спостережень – до активної творчої діяльності, стимулювання прагнення жити і творити за законами краси [1, с. 37].

На його думку: «Найважливіше завдання естетичного виховання – навчити дитину бачити в красі навколишнього світу духовне благородство, доброту, сердечність і на основі цього утверджувати прекрасне в собі...» [2, с. 296].

Це звучить як настанова для поколінь майбутніх освітян та виокремлює пріоритетні завдання сьогодення: розвиток художньо-естетичного сприймання, асоціативно-образного мислення, уяви, фантазії, інтуїції, художнього смаку, відчуття характеру, темпу і форми музично-хореографічних композицій, здатності отримувати естетичну насолоду від творів хореографічного мистецтва.

В реалізації зазначених завдань важливо пам'ятати заповіді педагога:

- дитина – це факел, який потрібно запалити, а не посудина, яку потрібно наповнити;
- вихованець – це особистість, поважайте її; навчіться глибоко проникати у внутрішній світ дитини;
- дайте можливість дитині мати своє обличчя;
- використовуйте заохочення; хваліть дитину, навіть за скромний її успіх;
- у кожного є щось хороше; підкресліть його цікаву думку, вдало сказане слово, намагайтеся зробити дитину кращою у її власних очах;

• виховуючи та навчаючи дітей, будьте оптимістами, не втрачайте доброти і віри в успіх.

За словами В.О. Сухомлинського, кожна дитина – унікальний світ, який потребує від вихователя використання нестандартного, а особливого педагогічного «ключика». «Знати дитину – це та найголовніша точка, де стикаються теорія і практика педагогіки, де сходяться всі нитки педагогічного керівництва дитячим колективом» [3, с.134].

Основою естетичного виховання, на думку В. О. Сухомлинського, є краса: «У світі є не тільки потрібне, корисне, а й красиве. Краса – це глибоко людське! Краса існує незалежно від нашої свідомості, але відкривається людиною і досягається нею, живе в її душі, – не було б і краси...» [2, с. 409].

В. О. Сухомлинський не лише теоретично узагальнив, але й практично довів нерозривну єдність естетичних почуттів людини з її світоглядними, моральними переконаннями. У переконанні людини воєдино злиті інтелект і почуття.

Висновки та перспективи подальших розвідок. У зв'язку з тим, що навчально-виховний процес базується на позитивних естетичних почуттях, естетичне виховання учня надає йому «певної спрямованості» в пізнавальній і творчій діяльності, в задоволенні його духовних запитів, воно охоплює всі сфери духовного життя особистості, що формується. Педагог неодноразово наголошував, що без поетичної, емоційно – естетичної струминки не можливий повноцінний розвиток дитини.

«...Добрі почуття сягають у дитинство, а людяність, доброта, лагідність, доброзичливість народжуються в праці, турботах, хвилюваннях про красу навколишнього світу. В дитинстві людина повинна пройти емоційну школу – школу виховання добрих почуттів» [2, с. 60–61].

Список використаних джерел

1. Постельняк А.І. В.О. Сухомлинський: діалог із сучасністю / А.І. Постельняк – Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2003. – 178 с.
2. Сухомлинський В.А. Вибрані твори. В 5 т. / В.О. Сухомлинський – Т. 3. – К.: Рад. школа, 1976.– 670 с.
3. Цюпа І. Василь Сухомлинський / І. Цюпа – К.: Радянська школа, 1985. – С.134.

СЕКЦІЯ 2

АКТИВІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОСТІ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Бабій Н. В.

Науковий керівник: **Сівак Н. А.**, кандидат педагогічних наук

Постановка проблеми. На сучасному етапі розбудови демократичної держави зростає потреба в людях, які володіють нестандартним мисленням, уміють ставити й розв'язувати нові складні завдання, пов'язані з творенням майбутнього. Однак, поки що відчувається дефіцит у творчих неординарних особистостях, висококваліфікованих обдарованих працівниках в економічній, соціальній, політичній та інших сферах життєдіяльності суспільства. Відродження освіти, розбудова національної школи у незалежній Україні, необхідність розвитку інтелектуального потенціалу підростаючого покоління обумовили підвищений інтерес до дослідження проблем розвитку обдарованості в останні десятиріччя.

Потреба суспільства у творчих, діяльних і обдарованих, інтелектуально розвинених громадянах, оновлення національної свідомості, відродження духовності викликали необхідність появи нових концепцій шкіл. Загальна розумова обдарованість викликає найбільший і цілком зрозумілий інтерес у нашій країні. Іноді, цих дітей ми називаємо коротко – обдаровані діти.

Обдаровані люди приносять велику користь суспільству, державі, є її гордістю. Тому перед суспільством, державою, навчальним закладом і сім'єю постає проблема навчання і виховання таких дітей.

Помітити ранній розвиток обдарованої дитини, побачити у кожній дитині особистість, допомогти їй сформуватися, розвинутися і вдосконалитися, розпізнати її індивідуальність, а також створити систему роботи з обдарованими дітьми, що в повній мірі сприятиме розвитку та здібностей, допомагати сприяти розвивати спеціальні здібності – завдання педагогів, сім'ї та громадськості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтерес до проблеми обдарованості збільшився у середині ХХ століття. За рубежом ця проблема була представлена роботами Г.Айзенка, Дж.Гільфорда, Ф.Баррона, Дж.Рензуллі, П.Торранса та інших. Дослідження проводились, в основному, у двох напрямках:

1) виділення основних факторів, що складають структуру обдарованої особистості і розробка психометричних засобів для її вимірювання.

2) створення моделей розвитку обдарованих дітей – програми М.Карне, Дж.Гілфорда, Б.Блума, Дж.Рензуллі та інших.

У радянській психології цього періоду дослідження здібностей та обдарованості розглядалось у роботах Б.Ананьєва, О.Ковальова, Г.Костюка, В.Крутецького, М.Лейтеса, В.Мясищева, К.Платонова,

С.Рубінштейна, Б.Теплова.

Саме Б.Тепловим започатковане сучасне розуміння проблеми обдарованості. В основу теорії обдарованості автор поклав поняття “здібність”. На його думку, обдарованість слід розуміти “як те якісно своєрідне сполучення здібностей, під яких залежить можливість досягнення більшого або меншого успіху у виконанні тієї чи іншої діяльності” [5, с. 29].

Підхід Б.Теплова поділяє С.Рубінштейн, який розглядає здібності як “складне утворення, комплекс психологічних властивостей, які роблять людину здатною до певного, історично обумовленого виду суспільно корисної діяльності”. [4, с. 45]

У наступних визначеннях його послідовників з’являються нові суттєві ознаки обдарованості. Н.Лейтес підкреслює, “що виняткові прояви загальної обдарованості в дитячому віці можуть розглядатися як передумова майбутніх здібностей лише тією мірою, якою відповідні фактори вікового розвитку зберігаються як стійка індивідуальна особливість”. [2, с. 98]

Мета статті – розкрити особливості розвитку обдарованості у школярів сучасної початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Поняття обдарованості не дістало загальноновизнаного визначення. Найпоширенішим є визначення німецького психолога В.Штерна. Він формулює його так: “Обдарованість – це загальна здатність індивіда свідомо орієнтувати своє мислення на нові вимоги; це загальна здатність психіки пристосовуватися до нових завдань і умов життя” [2, с. 36].

Обдарованість як характерну ознаку особистості визначають за різними критеріями. Так, український психолог Гільбух на основі аналізу пізнавальних особливостей дитини виокремлює такі типи обдарованості:

- природничники-теоретики (спрямованість пізнавального інтересу на осмислення абстрактних ідей, схильність до природничих знань);
- природничники-практики (спрямованість пізнавального інтересу на розв’язання складних конструкторсько-технічних завдань, моделювання);
- гуманітарії (спрямованість пізнавального інтересу на мови, суспільні науки, літературу) [1, с. 28].

Проблема обдарованості дитини вивчається на різних вікових етапах її онтогенезу, але особливу значимість має у молодшому шкільному віці. У дошкільному віці виявляється спеціальна обдарованість, ознаками якої є особливі здібності до певного виду діяльності. Як правило, їх класифікують на такі групи:

- математичні здібності (здатність до сприймання, осмислення та зберігання математичної інформації, математична спрямованість розуму, інтерес до чисел і дій з ними, прагнення до математичного пошуку);

- конструктивно-технічні здібності (технічне мислення, яскрава просторова уява, зацікавленість приладами і конструкціями, прагнення їх удосконалювати і створювати нові);
- загальні художні здібності (здатність до різних видів художньо-творчої діяльності: художнє бачення світу, оригінальність сприймання, підвищений інтерес до художньої діяльності, естетична позиція);
- музичні здібності (музично-ритмічне чуття, музична пам'ять, здатність сприймати музику як форму вираження змісту);
- літературні здібності (образність і виразність мовлення, інтерес до художнього вираження думки, емоційність, творча уява, здатність до мовного вираження душевного стану людини);
- здібності до зображувальної діяльності (здатність правильно оцінити форми, пропорції, положення предметів у просторі, світлотіньова чутливість, здатність відчувати і передавати виражальну функцію кольору, розвинута образна уява і пам'ять) [3, с. 4].

Біологічними передумовами обдарованості є:

- нахили як вроджені анатомо-фізіологічні особливості людини, що зумовлюють розвиток здібностей (до музики, малювання, математики, спорту тощо);
- здібності – індивідуальні риси особистості, які виявляються у певній діяльності та які забезпечують успіх саме в цій діяльності;
- схильності – емоційне ставлення, конкретна вибіркова спрямованість на певну діяльність, заснована на інтересі, потребі в її здійсненні, бажанні досягати у ній успіху [3, с. 6].

Серед факторів середовища, які впливають на формування обдарованості, вчені виділяють:

- якісну освіту батьків та їхній високий професійний статус (що є одним із найбільш прогностичних факторів);
- книжково-довідникову насиченість помешкання, доступ до широких джерел інформації, заможність родини, спосіб життя (навіть мінерально-вітамінна насиченість раціону відбивається на розвитку інтелекту);
- методи освіти, виховання і самоосвіти дитини [3, с. 7].

Не менш важливою є спеціальна підготовка педагогів до роботи з обдарованими дітьми. Вони повинні бути чуйними, доброзичливими, уважними, емоційно стабільними, мати динамічний характер і почуття гумору, позитивне самосприйняття. Не впевнені в собі, схильні переносити власні проблеми на дітей, емоційно нестійкі педагоги можуть завдати їм шкоди, адже обдаровані діти – не просто носії таланту, а передусім люди.

Заходами, які дозволяють удосконалити навчально-виховний процес з обдарованими дітьми, дати їм не тільки глибокі і міцні знання, але й озброїти їх практичним розумінням основ біологічної науки, є проведення олімпіад, конкурсів, КВК, вікторин.

Великого значення набуває при цьому творча пізнавальна діяльність школярів. В її основі лежить процес удосконалення засвоєних знань, використання їх в нових ситуаціях, створення нових способів розв'язування задач, пошук відповідей на поставлену проблему. При роботі з обдарованими дітьми можуть бути використані наступні форми навчання: індивідуальні, фронтальні, групові. Для обдарованих дітей з успіхом можна використати такі форми: “Поле чудес”, заняття клубу “Що? Де? Коли?”, індивідуалізовані програми навчання [3, с. 8].

Висновки та перспективи подальших розвідок. Аналіз філософської та психолого-педагогічної літератури засвідчує, що питання творчості завжди привертало увагу вітчизняних та зарубіжних учених. Проте в науці не склалось єдиної думки щодо розуміння сутності творчості, обдарованості. Головна проблема полягає у відсутності загальноприйнятої дефініції творчості, обдарованості. У наш час триває процес визначення основних складових вказаних понять. Щоб допомогти учням у вирішенні проблеми розвитку творчості, обдарованості, необхідно перш за все створити у вищих педагогічних навчальних закладах ефективну систему підготовки творчого вчителя.

Список використаних джерел

1. Гільбух Ю. З. Розумово обдарована дитина. Психологія, діагностика, педагогіка / Ю. З. Гільбух. – К. : РОВО “Укрвузполіграф”, 1992. – 82 с.
2. Лейтес Н. С. Ранние проявление одаренности / Н. С. Лейс // Вопросы психологии, 1988. – №4. – С. 98
3. Миронюк С. Обдарованість як феномен особистості / С. Миронюк, Т. Русінова // Шкільний світ. – 2012. – №6. – С. 4-8
4. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – М. : Педагогика. 1973. – 324с.
5. Теплов Б. М. Избранные труды : В 2-х т. / Б. М. Теплов. – М. : Педагогика, 1985. – Т. 1. – 329с.
6. Штерн В. Розумова обдарованість: Психологічні методи випробування розумової обдарованості в їх застосуванні до дітей шкільного вік / В. Штерн [пер. з нім. А. П. Болтунова]. – СПб. : СОЮЗ, 2006. – 140 с.

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ЗАСТОСУВАННЯ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Гаврілова А. М.

Науковий керівник: **Чайковська А. П.**, викладач кафедри педагогіки та психології

Постановка проблеми. В сучасних умовах швидкого розвитку науки і техніки, інформаційних технологій й удосконалення змісту освіти,

особливого значення набуває підготовка учнів до подальшого життя у суспільстві через оволодіння глибокими й міцними знаннями основ наук, навичками й уміннями застосовувати їх на практиці. Вся ця підготовка пролягає через навчально-виховний процес, у якому важливу роль відіграє пізнавальна активність учня. Тому, істотною особливістю цього процесу є пошук ефективних технологій навчання і виховання без використання яких, сьогодні, неможливо вирішити завдання сучасної освіти.

Навчання – це провідний вид діяльності школярів. Відомо, що ефективність навчання значно залежить від рівня активності учнів. Сьогодні до ключових проблем педагогіки, які потребують постійного творчого аналізу та експериментальних перевірок, належить формування пізнавальної активності особистості школяра, бо як зазначив Г. Ващенко, «людина мислить і творить остільки, оскільки вона вільна й активна. З падінням активності занепадає й процес мислення і творчої фантазії» [1, с. 8].

Формування пізнавальної активності учнів – одне із основних проблем сучасної початкової школи, розв'язуючи її, сучасний педагог покликаний працювати над тим, щоб кожний урок був спрямований на розвиток пізнавальної сфери молодшого школяра, на формування навичок самостійного поновлення знань. Саме завдяки ігровим технологіям вчитель може успішно реалізувати ці завдання у навчально-виховному процесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про важливість пізнавального інтересу в процесі навчання учнів вказували Я. Коменський, І. Песталоці, А. Дістервег, К. Ушинський та інші.

Різноманітні аспекти формування пізнавальних інтересів досліджували Л. Виготський, О. Дусавицький, О. Киричук, Н. Морозова, Г. Щукіна та ін. Значення інтересу в навчально-виховному процесі розкривається у працях Н. Бібік, О. Савченко, М. Савчин, О. Скрипченко та інші. Проте проблема формування пізнавальної активності молодших школярів недостатньо досліджена в педагогічній літературі.

Мета статті: розкрити та теоретично обґрунтувати шляхи формування пізнавальної активності учнів початкових класів у процесі застосування ігрових технологій.

Виклад основного матеріалу. Одними із ефективних сучасних інноваційних шляхів формування пізнавальної активності учнів є ігрові педагогічні технології. Використання ігрових технологій на уроках в початковій школі відповідає природним потребам дитини, адже за своєю природою гра – це найважливіша форма життєдіяльності молодших школярів. У дитячому віці саме в грі відбувається вільний розвиток функцій та потенцій особистості. У грі за власними правилами діти почуваються справді вільними й усвідомлюють власне життя як свій вибір. Можна говорити і про те, що гра є специфічною формою прояву пізнавальної активності [5, с. 25].

Своєрідним епіцентром активізації навчання, розвитку пізнавальної активності школярів є зацікавленість у навчанні. Уміння щось побачити, здивуватися, захопитися, бажання обов'язково зрозуміти: що, чому і як відбувається, відшукати відповіді на ці запитання, не пасувати перед труднощами, а, отримавши відповіді, знову прямувати вперед — все це і є інтерес. Формування пізнавальних інтересів є результатом і необхідною умовою шкільного навчання [4, с. 21].

Одним із шляхів формування пізнавальної активності учнів є впровадження ігрових технологій у навчальну діяльність молодших школярів. Використання на уроках ігор та ігрових моментів, казок, подорожей, аукціонів тощо, робить процес навчання цікавим, створює у дітей бадьорий творчий настрій, полегшує засвоєння навчального матеріалу. Різноманітні ігрові дії, за допомогою яких розв'язується те чи інше розумове завдання, підтримують і посилюють інтерес дітей до навчального предмета. Використання ігор, казок, подорожей на уроках сприяють формуванню уваги, спостережливості, розвитку пам'яті, мислення, самостійності та ініціативності; засвоєнню нового матеріалу, повторенню та закріпленню вивченого; формуванню навчальних умінь та навичок; стимулюють пізнавальну активність учнів, викликаючи в них позитивні емоції в процесі навчальної діяльності; підтримують і посилюють інтерес до навчального предмета; запобігають перевантаженню психіки дитини; звужують коло пошуків психологічних причин невстигання школярів з української мови [6, с. 49]. Отже, гра – незмінний важіль розумового розвитку дитини.

Другим шляхом формування пізнавальної активності молодших школярів із використанням ігрових технологій є організація виховної роботи. Значення ігрових технологій у вихованні визначається їх значним впливом на життя дітей. Особливе місце вони займають в роботі з молодшими школярами. Гра має активний, творчий характер, викликає широкий діапазон переживань, вчить школярів практиці взаємин в колективі [5, с. 26].

Виховне значення гри багатогранне. У процесі гри у молодших школярів :

- засвоюються правила поведінки та ролі в соціальних групах дитячого колективу (міні-моделі суспільства), що переносяться потім у «велике життя»;
- розкриваються можливості самих груп, колективів;
- формуються навички спільної колективної діяльності;
- проявляються індивідуальні характеристики учнів, необхідні для досягнення поставлених ігрових цілей;
- накопичуються культурні традиції, принесені у гру учасниками, педагогами, використаними додатковими засобами : наочними посібниками, комп'ютерними технологіями [2, с. 14].

Виховання у грі спрямоване на формування особистості дитини, її соціалізацію, розвиток пізнавальних інтересів, закріплення й удосконалення набутих знань, умінь і навичок.

Ще одним важливим шляхом формування пізнавальної активності учнів є застосування ігрових технологій у роботі з батьками. Оскільки, важливою ланкою в побудові навчально-виховної роботи є взаємодія педагога з батьками школяра. Сім'я – те природне середовище життя і розвитку дитини, в якій закладаються основи особистості. Яку б сторону розвитку дитини ми не взяли, завжди виявиться, що вирішальну роль на тому чи іншому віковому етапі відіграє родина.

Об'єднати зусилля вчителів і батьків – значить багато в чому вирішити проблему навчання та виховання підростаючого покоління. Для вчителів і батьків необхідна єдність поглядів на виховання дітей, єдність впливу на їх формування

Підтримка інтересу до знань є одним із головних завдань у співпраці батьків з дітьми. Інтерес до пізнання навколишнього середовища виступає своєрідним епіцентром розвитку молодшого школяра, його пізнавальної самостійності, формування позитивного ставлення до результатів власної праці. Співпрацюючи з батьками, вчитель спрямовує їхню роботу на розвиток пізнавальної активності дітей. Для цього вчителі рекомендують батькам використовувати ігрові технології, оскільки гра – це діяльність, яка притаманна передусім молодому організму.

Обираючи ігри для розвитку пізнавальної сфери дитини батьки повинні керуватися такими вимогами:

1. Кожна гра має давати вправи, корисні для розумового розвитку дітей та його виховання.

2. У грі обов'язкова наявність захоплюючого завдання, розв'язання якого потребує розумового зусилля, подолання певних труднощів.

3. Дидактизм у грі повинен сполучатися з цікавістю, жартом, гумором. Захоплення грою мобілізує розумову діяльність, полегшує виконання завдання [3, с. 74].

Використання ігор у сімейному вихованні дає змогу отримувати інформацію про взаємини дитину поруч із батьками та інтерпретувати її лише з їхніх розповідей, а й шляхом включеного спостереження. Участь батьків у спільній з дитиною грі створює високий рівень довіри учасників один до одного. Використання ігор сприяє активізації емоційної сфери дитини. Батьки мають можливість краще зрозуміти почуття дитини, і навіть отримати приховану інформацію про відносини дитини до них.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, можна зробити висновок, що використання ігрових технологій у навчально-виховному процесі забезпечує повноцінний розвиток особистості учня, зокрема, його пізнавальної сфери та активності.

Перспективами подальших досліджень може бути вивчення проблеми формування пізнавальної активності молодших школярів у процесі застосування інших педагогічних технологій.

Список використаних джерел:

1. Балаєва Н. І. Активізація пізнавальної діяльності учнів на уроках у початкових класах / Н. І. Балаєва // Педагогіка і психологія. – 2004. - №278. – С. 8-10.
2. Іова В. Ю., Красноголовець Л. В. Літній «Сонцеграй»: Збірник ігрових програм та методичних рекомендацій / В. Ю. Іова, Л. В. Красноголовець – Кам'янець-Подільський: Абетка, 1998. – 69 с.
3. Миколаїв В.А. Інтелектуальний розвиток молодших школярів / В. А. Миколаїв. – М. : ОДУ, 2005. – 111 с.
4. Нікітіна Н. Активізація пізнавальної активності учнів шляхом використання ігрових моментів і цікавих завдань // Початкове навчання та виховання / Н. Нікітіна. – 2011. – №21. – С. 21-24.
5. Порубльова В. Ігрові технології в навчальному процесі // Сучасна школа України/ В. Порубльова. – 2011. – №10. – С. 25-26.
6. Резніченко Н. І. Розвиток пізнавальних інтересів дітей шляхом ігрової діяльності / Н. І. Резніченко // Розкажіть онуку. – 2012. – №17. – С. 48-54.

УМІННЯ ВЧИТИСЯ ЯК КЛЮЧОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ: СТРУКТУРНИЙ ПІДХІД

Новосад Т. В.

Науковий керівник: **Гайдамашко І. А.**, кандидат педагогічних наук

Постановка проблеми. Нестабільність світу, інтенсивність соціально-економічних, інформаційних і технологічних змін зумовлюють потребу вчитися впродовж життя. У сучасних умовах дедалі більше є очевидним, що смислом і основним показником прогресу людства стає розвиток кожної окремої людини на основі її здібностей [2]. У зв'язку з цим актуалізуються завдання – якнайбільше наблизити навчання і виховання кожного учня до його сутності, здібностей і особливостей, розвивати мислення школярів, виховувати в них здатність до самонавчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначена проблема вивчалася багатьма дослідниками, зокрема: навчальна діяльність, її функції і структура (В. Давидов, А. Маркова, О. Савченко та ін.), організація навчального процесу в початковій школі (Н. Бібік, О. Савченко), загальнонавчальні вміння і навички та особливості їх формування у молодших школярів (Т. Байбара, Я. Кодлюк, О. Савченко), компетентнісний підхід в освіті (С. Гончаренко, О. Овчарук та ін.), класифікація міжпредметних умінь і навичок (Ю. Бабанський, І. Лернер, Н. Лошкарьова та ін.).

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз поняття «вміння вчитися» та визначити його структурні компоненти.

Виклад основного матеріалу. В умовах реалізації компетентнісного підходу в освіті особливої актуальності набуває проблема формування в молодших школярів уміння вчитися як ключової компетентності початкової освіти. Початкова школа покликана створювати умови для розвитку і саморозвитку молодших школярів, формувати в них бажання і вміння вчитися. Окрім того, зазначена проблема актуалізується в умовах особистісно орієнтованого навчання, одна із основних ознак якого - визнання молодшого школяра суб'єктом навчальної діяльності.

У психолого-педагогічній літературі існують різні підходи щодо трактування аналізованого поняття. Так, Г. Цукерман визначає уміння вчитися як здатність суб'єкта навчальної діяльності до самостійного виходу за межі своїх знань і вмінь з метою пошуку нових способів дії» [5, с. 68]. Ю. Бабанський трактує поняття «уміння вчитися» як володіння сукупністю провідних загальнонавчальних (міжпредметних) умінь і навичок [4]. Сучасне розуміння зазначеного феномена відображено в Державному стандарті початкової загальної освіти, де серед ключових компетентностей, якими повинні оволодіти учні, зафіксовано вміння вчитися [1].

На думку Г. Цукермана, основу вміння вчитися як ключової компетентності початкової освіти становлять: рефлексивні дії й операції, необхідні для того, щоб відділити відоме від невідомого, усвідомити недостатність наявних знань, умінь та навичок, тобто відповісти на перше питання самонавчання: чого навчатися?; продуктивні дії і операції, які потрібні для оволодіння новими знаннями та вміннями і дають відповідь на друге питання самонавчання: як навчитися?

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження свідчить про наявність різних підходів щодо визначення структури вміння вчитися [3; 4; 5]. Зокрема, провідні науковці до структури зазначеного вміння відносять: організацію навчальної праці, роботу з книгою та іншими джерелами інформації, культуру усного й писемного мовлення (Н. Лошкарьова); організаційні, практичні навчальні вміння, інтелектуальні навчальні вміння, психолого-характерологічні (І. Лернер); навчально-організаційні, навчально-інформаційні, навчально-інтелектуальні (Ю. Бабанський); організаційні, загальнономовленнєві, загальнопізнавальні, контрольні-оцінні (О. Савченко).

Уміння вчитися як ключову компетентність початкової освіти, О. Савченко трактує як цілісне індивідуальне утворення, яке містить кілька компонентів, - змістовий, мотиваційний та процесуальний. Результатом повноцінного оволодіння зазначеним умінням є готовність школярів самостійно вчитися - «двигун неперервної освіти» [4]. Виокремлені компоненти вміння вчитися відбиті у державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Державного стандарту початкової загальної освіти (з урахуванням потенційних можливостей кожного навчального предмета) [1] та у «Критеріях оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи».

Мотиваційний компонент вміння самостійно вчитися має на меті пробудити й закріпити в дитини стійке позитивне ставлення до навчальної діяльності, викликати допитливість, пізнавальний інтерес, закріпити особистісно значущий сенс навчальних дій. Методичне забезпечення цього компонента формує в учнів внутрішню потребу самостійно навчатися. Виявом сформованості в учнів мотиваційного компонента вміння вчитися можуть бути такі характеристики їх ставлення до навчання: вміння визначити мету діяльності (здатність ставити цілі, спрямованість на досягнення мети); розвинена допитливість, пізнавальний інтерес; потреба до самостійного пошуку й засвоєння нових знань; позитивні інтелектуальні почуття [4]. До мотиваційного компонента належать: усвідомлення значущості знань та наявність стійкого інтересу до навчання.

Змістовий компонент охоплює дві підсистеми: уже засвоєні знання, вміння, навички, на яких ґрунтується вивчення нового, і власне нові знання та способи дії, що є об'єктом засвоєння. Рівень взаємодії відомого знання з новим зумовлює різний рівень організації процесу засвоєння: репродуктивний або частково пошуковий, творчий. Змістовий компонент включає: знання про культуру розумової праці, загальнонавчальних умінь і навичок та знання про вміння вчитися як інформаційну цінність.

Процесуальний компонент – це різноманітні способи організації та здійснення вміння на різних рівнях пізнавальної самостійності учня: репродуктивна, частково пошукова, творча. До нього входять: вміння організувати робоче місце, планувати навчальну діяльність, працювати з підручником, аналізувати, порівнювати, узагальнювати, здійснювати само- і взаємоконтроль.

Якщо у школяра не сформований хоча б один із цих компонентів, його навчання не повноцінне, тобто він не хоче і не вміє вчитися. А в більшості випадків тому «не хоче», що не вміє і не відчуває власного поступу. Наявність цього вміння програмує індивідуальний досвід успішної праці учня, запобігає перевантаженню, сприяє пізнавальній активності, ініціативі, раціональному використанню часу та засобів учіння [4]. Не менш важливо, що людина, яка звикла самостійно вчитися, не губиться в новій пізнавальній і життєвій ситуаціях, не зупиняється, якщо немає готових рішень, не чекає підказки, а самостійно шукає джерела інформації, шляхи розв'язання, бо вміння вчитися змінює стиль мислення та життя особистості.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, вміння вчитися визначається як ключова компетентність початкової загальної освіти, яка охоплює змістовий, мотиваційний та процесуальний компоненти і формується в цілісному навчально-виховному процесі початкової школи. Подальші дослідження планується провести у напрямку вивчення стану проблеми формування вміння вчитися у практиці початкової школи.

Список використаних джерел

1. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа. – 2011. - № 7. – С. 7–18.
2. Кремень В. Нові вимоги до якісної освіти / В. Кремень // Освіта України. – 2006. – 20 червня (№ 45– 46). – С. 6–7.
3. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи / О. Я. Савченко. – К. : Абрис, 1997. – 416 с.
4. Савченко О. Я. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / за ред. О. В. Овчарук. – К. : «К.І.С.», 2004. – С. 33-51.
5. Цукерман Г. А. Как младшие школьники учатся учиться? / Г. А. Цукерман. – Москва-Рига: ПЦ «Эксперимент», 2000. – 224 с.

АНАЛІЗ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗМІСТУ КУРСУ «СХОДИНКИ ДО ІНФОРМАТИКИ» У ПІДРУЧНИКАХ ДЛЯ 2 КЛАСУ

Розгін Ю. А.

Науковий керівник: **Суховірський О.В.**, кандидат педагогічних наук, доцент

Постановка проблеми. Необхідність упровадження курсу «Сходинки до інформатики» виникла давно, адже сьогодні навіть дошкільнята краще за своїх батьків вправляються, наприклад, із планшетом. Чимало учнів початкової школи вже не просто стали на «першу сходинку», а мають деякі навички. А інформаційно-компетентними в сучасному світі потрібно бути всім. Питання організації та проведення уроків з курсу «Сходинки до інформатики» є на сьогоднішній день досить актуальним, адже у 2013-2014 навчальному році розпочалося викладання інформатики в початковій школі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У процес дослідження проблеми впровадження курсу «Сходинки до інформатики» вагомий внесок зробила низка науковців і методистів, а саме: М. Жалдак, Н. Морзе, Г. Ломаковська, Г. Проценко, Й. Ривкінд, І. Смирнова, Ф. Рівкінд, О. Коршунова, М. Корнієнко, С. Крамаровська, І. Зарецька, В. Шакотько та інші.

Мета статті полягає у здійсненні аналізу реалізації змісту курсу «Сходинки до інформатики» у підручниках для 2 класу.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти у 2013-2014 навчальному році другокласники розпочали вивчати новий навчальний предмет «Сходинки до інформатики».

Метою вивчення курсу «Сходинки до інформатики» у 2 класі є ознайомлення учнів із можливостями комп'ютера, забезпечення

опанування школярами основних навичок роботи з ним, розвитку в них логічного мислення, комп'ютерної підтримці знань та навичок, набутих на інших уроках шляхом організації роботи з навчальними програмами. Учні навчаються використовувати комп'ютер для складання текстів та малювання, знаходити цікаву і корисну інформацію в Інтернеті, листуватися за допомогою електронної пошти, ознайомлюються з поняттям алгоритму, основними алгоритмічними структурами та навчаються складати алгоритми різних дій, розвивають свої творчі здібності [7].

Основним завданням курсу є опанування молодшими школярами практичними навичками сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, з метою розв'язання життєвих та навчальних завдань. Курс «Сходинки до інформатики» є пропедевтичним.

При вивченні курсу передбачено кілька напрямів навчальної та розвивальної діяльності учнів.

Перший напрям – пізнавальний. У цьому напрямі учні засвоюють відомості про призначення комп'ютера, про можливості його використання, про його складові частини, основні принципи роботи. Другий напрям – прикладний. Учні здобувають навички роботи з клавіатурою, пошуку та запуску потрібних програм, підготовки та редагування текстів в текстовому редакторі, створення малюнків в графічному редакторі. Третій напрям – алгоритмічний. Учні ознайомлюються з поняттям алгоритму, розрізняють їх основні види, вчать складати і записувати прості алгоритми для виконавців. Четвертий напрям – розвивальний. Учні розвивають свої творчі здібності та логічне мислення шляхом виконання різноманітних творчих завдань. П'ятий напрям – підтримка, корекція і пропедевтика знань, умінь і навичок з інших предметів.

Кожний урок «Сходинок до інформатики» проводиться із використанням комп'ютерів, тому клас ділиться на підгрупи так, щоб кожен учень був забезпечений індивідуальним робочим місцем, але не менше 8 учнів у підгрупі, відповідно до наказу Міністерства від 20.02.2002 № 128 «Про затвердження Нормативів наповнюваності груп дошкільних навчальних закладів (ясел-садків) компенсуючого типу, класів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів), груп продовженого дня і виховних груп загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів та порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів в загальноосвітніх навчальних закладах», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 6 березня 2002 р. за № 229/6517.

Час роботи молодших школярів за комп'ютером на уроці не повинен сумарно перевищувати 15 хвилин. Весь інший час уроку вчитель знайомить учнів з теоретичним матеріалом. Теоретична частина уроку може проводитись у формі бесіди, гри, обговорення ситуацій або повторення і закріплення вивченого матеріалу.

Курс «Сходинки до інформатики» у другому класі має обсяг 35 годин, з розрахунку 1 година на тиждень [5].

Для реалізації Державного стандарту початкової загальної освіти розроблені нові підручники для 2 класу з усіх предметів інваріантної складової.

Основна увага при вивченні курсу приділяється саме ознайомленню учнів з визначеним програмою набором понять і термінів. При цьому, не формулюючи строгих означень, часто звертаючись до набутого життєвого досвіду учнів початкової школи, але не відходячи в той самий час від принципу науковості.

Розглянемо підручник «Сходинки до інформатики» авторами якого є Г. В. Ломаковська, Г. О. Проценко, Ф. М. Рівкінд, Й. Я. Ривкінд [6].

Розгортання дидактично-методичного змісту програми з предмету "Сходинки до інформатики", визначає вибір, акцентування і послідовність усього навчального матеріалу. Він є не лише засобом навчання для вчителя (орієнтований сценарій уроку), а й для учня (формування навичок роботи з літературою, різноманітним програмним забезпеченням) та засобом забезпечення для нього ситуації успіху.

Формуванню системи знань сприяє використання авторами підручника визначених типів завдань, які зустрічаються не одноразово, а при вивченні різних розділів. Такими, наприклад, є завдання на встановлення відповідностей, на кодування і декодування повідомлень та інші.

Особливу увагу авторський колектив приділив підтримці, корекції і пропедевтиці знань з основних предметів. Це досягається шляхом роботи з різноманітними навчальними, навчально-контролюючими та пропедевтичними програмами з української, російської, англійської мови, математики та ін.

Матеріал підручника «Сходинки до інформатики, 2 клас» автора Коршунової О.В. формує початкові уявлення про базові поняття інформатики та навички роботи з комп'ютерними програмами, алгоритмічне, логічне та критичне мислення.

Первинне сприйняття навчального матеріалу зумовлюється такими особливостями дітей молодшого шкільного віку, як образність, конкретність та емоційність сприймання. Успішна реалізація цього процесу передбачена у підручнику поданням більшої частини матеріалу у намальованих історіях-коміксах та значною кількістю ілюстрацій.

Реалізація особистісно-орієнтованої моделі навчання здійснюється наявністю у підручнику завдань з позначкою «Поміркуй», «Працюємо удвох», «Розв'яжи», «Виконай удома». Передбачається, що завдання з позначкою «Поміркуй» будуть запропоновані учням, що потребують на уроці додаткового навантаження. Більшість завдань цієї категорії мають кілька розв'язків або потребують від учня креативного мислення, спонукають до творчого вирішення завдань. Також учитель може

запропонувати таким учням додаткове домашнє завдання, позначене значком «Виконай удома».

Завдання для роботи в парах позначені значком «Працюємо удвох». Більшість завдань, що розміщені в цій категорії, – це навчальні ігри[4].

Стосовно наступного підручника «Сходинки до інформатики» для 2 класу (авт. М. М. Корнієнко, С. М. Крамаровська, І. Т. Зарецька) можемо зазначити, що підручник складається з 6 розділів [3]. Кожний розділ охоплює декілька тем, які розглядаються на окремих уроках. Кожний урок розміщений на 4 сторінках і містить: вступну частину, в якій зазначено тему й мету уроку, основні знання та навички, яких набудуть учні в ході уроку; теоретичну частину, поділену на кілька змістових блоків, що надає можливість дитині засвоювати певний обсяг систематизованих знань поступово; практичне завдання з описом порядку його виконання та очікуваними висновками; запитання і завдання, які містять запитання для контролю і самоконтролю знань, творче завдання та логічну задачу. Подання нового матеріалу супроводжують пропедевтичні та контролюючі запитання і завдання.

До кожного уроку також включено рубрики «Комп'ютерний словничок», що містить нові слова, засвоєні на уроці, та «Цікавинки», у якій подано пізнавальну інформацію.

Висновки та перспективи подальших розвідок. На уроках курсу «Сходинки до інформатики» формується системне сприйняття світу, розуміння єдиних інформаційних зв'язків різних природних і соціальних явищ. Важливим моментом в викладанні інформатики є будування процесу навчання в такий спосіб, щоб не просто познайомити учня з конкретними інформаційними технологіями, а сформувати у ньому культуру рівноправного члена сучасного інформаційного суспільства.

Одним з основних завдань впровадження курсу «Сходинки до інформатики» є застосування сучасних ІКТ у процесі вивчення більшості навчальних предметів у рамках програми початкової школи [2]. Такий підхід досить вдало реалізований у курсі «Сходинки до інформатики» (Ф.М.Ривкінд, Г.В.Ломаковською, С.Я.Колесніковим, Й.Я.Ривкіндом). Як зазначають автори, основним видом використання комп'ютерних засобів навчання є їх органічна інтеграція в певні уроки. Головною функціональною метою є загальний розвиток дитини, її пам'яті, просторової уяви, логічного мислення, творчих здібностей [1]. Авторам експериментального курсу вдалося реалізувати у цікавій, ігровій формі поступове опанування учнями комп'ютерних засобів, набуття ними первинних навичок користування пристроями введення-виведення, елементами управління комп'ютером та ін.

Список використаних джерел

1. Андрусич О. Комп'ютерна підтримка курсу «Сходинки до інформатики»: зроблено перший крок / О. Андрусич // Початкова школа. – 2006. – № 7. – С. 41 – 43.

2. Кивлюк О. Аналіз наукових досліджень з проблематики пропедевтики інформатики в початковій школі / О.Кивлюк // Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах. – 2006. – № 6. – С. 69 – 72.

3. Корнієнко М.М. Сходинки до інформатики : [підруч. для 2 кл. загальноосвіт. навч. закладів] / М.М. Корнієнко, С.М. Крамаровська, І.Т. Зарецька. – Х. : Видавництво «Ранок», 2012. – 144 с. : іл.

4. Коршунова О.В. Сходинки до інформатики : [підруч. для 2 кл. загальноосвіт. навч. закл.] / О.В. Коршунова. – К. : Генеза, 2012. – 112 с. : іл.

5. Методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу у 2-х класах загальноосвітніх навчальних закладів у 2013/2014 н.р. (додаток до листа Міністерства освіти і науки від 30.05.2013 №1/9-383) // Початкова школа. – 2013. – №8. – с. 2-4.

6. Сходинки до інформатики : [підруч. для 2 кл. загальноосвіт. навч. закладів] / Г.В. Ломаковська, Г.О. Проценко, Й.Я. Ривкінд, Ф.М. Рівкінд. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2012. – 160 с.

7. Сходинки до інформатики. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів 2-4 класи: [Електронний ресурс] / Н. В. Морзе, Г. В. Ломаковська, Г. О. Проценко// - С. 185. – Режим доступу:

http://www.mon.gov.ua/images/files/navchalni_programu/2012/ukr/05_shod_informatuka.pdf

КОМПЕТЕНТІСНА СПРЯМОВАНІСТЬ НАВЧАЛЬНОГО ПРЕДМЕТА «Я У СВІТІ»

Янчишина Л. О.

Науковий керівник: **Гамрецька Г. С.**, кандидат філософських наук, доцент

Постановка проблеми. Сучасна початкова школа не може залишатися осторонь від процесів модернізації освіти, які відбуваються нині в усьому світі, і в Україні зокрема. Початкової ланки освіти стосуються всі світові тенденції та інновації: особистісно орієнтований підхід, інформатизація, інтеграція тощо. До них належить і компетентнісний підхід, поява якого пов'язана, насамперед, з кризою освіти, що полягає в протиріччі між програмовими вимогами до учня, запитамі суспільства і потребами самої особистості в освіті. Адже довгий час у вітчизняній системі освіти домінував знаннєвий підхід, результатом навчання якого була сукупність накопичених учнем знань (як інформації) умінь і навичок [6].

Ідея компетентнісного підходу – одна із відповідей на запитання, який результат освіти необхідний особистості і затребуваний сучасним суспільством. Формування компетентності учня на сьогоднішній день є

однією із актуальних проблем освіти і може розглядатися як вихід із проблемної ситуації, що виникла через протиріччя між необхідністю забезпечити якість освіти та неможливістю вирішити цю проблему традиційним шляхом [1].

Предмет «Я у світі» в порівнянні з попередніми варіантами суспільствознавчих курсів «Ознайомлення з навколишнім світом», «Я і Україна» розширює смислові горизонти бачення учнів, спрямовує їх на усвідомлення сучасного контексту взаємовідносин людини і суспільства, набуття демократичних цінностей, засвоєння поведінкових еталонів. Важливість даного дослідження зумовлюється тим, що у змісті предмета «Я у світі» першорядними є формування в учнів соціальної, загальнокультурної і громадянської компетентностей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У наукову розробку проблеми компетентнісного підходу в початковій освіті вагомий внесок зробили такі вчені як: О. Савченко, Н. Бібік, Т. Байбара, Н. Чорна, О. Онопрієнко, Л. Смольська, Н. Марецька, О. Овчарук, А. Погорелов, І. Бех та багато інших. Проблемою розвитку ключових компетентностей у молодших школярів засобами навчального предмета «Я у світі» займаються Т. Нестеренко, С. Данилейко та ін..

Мета статті – аналіз стану проблеми компетентнісної спрямованості навчального предмета «Я у світі» на основі вивчення наукової літератури, державних документів, навчальних програм та підручників.

Виклад основного матеріалу. Орієнтація змісту освіти на розвиток компетентностей учнів насамперед передбачає ґрунтовне розроблення системи компетентностей різного рівня. Така система має містити як елементи комплексу компетентностей, що пов'язані за змістом і структурою та можуть розвиватись в учнів поступово залежно від предмета, освітньої галузі, року навчання. Загальногалузеві компетентності, розвинені в учнів як результат засвоєння змісту освіти в тій чи іншій галузі становлять базову міждисциплінарну основу для набуття учнями ключових компетентностей.

Тільки такий системний підхід до визначення результатів навчання на кожному з його етапів дозволить здійснити реальні зміни в змісті освіти, що мають відбитися в галузевих стандартах освіти та навчальних програмах з окремих предметів [1].

Метою вивчення предмета "Я у світі" є особистісний розвиток учнів, формування їхньої соціальної, загальнокультурної і громадянської компетентностей [5].

Це, зокрема, виявляється у:

- формуванні досвіду творчої діяльності учнів, розвитку загальнонавчальних (організаційних, загально-мовленнєвих, загальнопізнавальних, контрольних-оцінних) умінь;
- оволодінні узагальненими способами дій;
- моделюванні культурних і статево-рольових стандартів поведінки в різних ситуаціях;

- розвиткові активного пізнавального ставлення до природного та соціального середовища;

- пізнанні школярами своїх можливостей.

Наприклад, загальнокультурна компетентність орієнтує зміст суспільствознавчої освіти на досягнення таких результатів, як набуття учнями таких здатностей:

- визначати суттєві ознаки й тенденції розвитку найважливіших явищ і процесів у галузях науки та культури;

- порівнювати і співвідносити досягнення європейської та світової науки й культури з національними;

- пояснювати особливості та своєрідність різних проявів культурних контекстів у різних народів і представників різних культур;

- застосовувати технології діалогу та полілогу в гетерогенних культурних групах;

- застосовувати мовленнєві навички з української та рідної мов й норми сучасної мовленнєвої культури;

- порівнювати особливості передання певної інформації за допомогою мови, символів і текстів у різних соціокультурних контекстах;

- визначати основні елементи та характеризувати й порівнювати сучасні моделі інтеркультурної толерантної поведінки та спільної конструктивної діяльності у взаємовідносинах між державами, суспільними структурами, соціальними групами та особами;

- визначати та характеризувати різні системи цінностей, притаманних сучасному суспільству та їх вплив на розвиток суспільства й життя людей [4].

Громадянська компетентність передбачає здатність учнів критично мислити, брати участь в обговоренні, аргументувати думку, приймати рішення та виявляти громадянську позицію у ситуаціях, пов'язаних із питаннями стійкого розвитку, використовувати моделі поведінки, які задовольняють спільні інтереси особистості та громади.

Соціальна компетентність передбачає здатності активно слухати інших, ефективно спілкуватись і співпрацювати, зокрема в парі та малій групі, відповідати за результати спільної діяльності.

Такий вид практичної роботи як соціальний проект формує в учнів уміння вчитись, що є однією із найважливіших компетентностей, які потрібно формувати в учнів початкової школи.

Потенціал загальнокультурної компетентності чітко проглядається у темі «Людина серед людей», громадянської та соціальної – в темах: «Людина в суспільстві», «Людина і світ», що чітко видно із державних вимог щодо рівня загальноосвітньої підготовки учнів які зазначені у навчальній програмі з предмета «Я у світі».

Висновки та перспективи подальших розвідок. У процесі реалізації змісту шкільної освіти вчитель має пам'ятати, що дидактичною домінантою, згідно з поставленими завданнями, є визнання ключовим в

освіті особистості учня, необхідності створення сприятливих умов для його розвитку та становлення, успішного входження в життя сучасного суспільства.

Тому важливо:

- 1) закладати систему знань, яка формується протягом життя;
- 2) розвивати потреби й інтереси учнів, створювати позитивну мотивацію для подальшого навчання;
- 3) сприяти виробленню учнями умінь і навичок, необхідних під час самостійного навчання.

У представлений статті було проаналізовано стан проблеми компетентнісної спрямованості навчального предмета «Я у світі» на основі вивчення наукової літератури, державних документів, програм та підручників. Подальші дослідження планується провести у напрямку більш досконалого вивчення проблеми реалізації компетентнісного підходу в освітній галузі «Суспільствознавство».

Список використаних джерел

1. Байбара Т. Компетентнісний підхід в початковій освіті: теоретичні засади / Т. М. Байбара // Початкова школа. — 2010. — №8. — С. 46-50.
2. Гричанюк І. К. Програма громадянського виховання учнів 1-4 класів загальноосвітньої школи / І. К. Гричанюк // Бібліотечка вчителя початкової школи. — 2004. — № 6. — С. 1-6.
3. Державний стандарт початкової загальноосвітньої освіти [електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/new-stmp/2011/20_04/12/.
4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. О. Овчарук. — К.: «К.І.С.», 2004. — 112 с.
5. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1-4 класи. — К.: Видавничий дім «освіта», 2011. — 392 с.
6. Савченко О. Компетентнісна спрямованість нових навчальних програм для початкової школи / О. Савченко // Початкова школа. — 2012. — №6. — С. 1-6.

СЕКЦІЯ 3

СТВОРЕННЯ ВИХОВНОГО СЕРЕДОВИЩА У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

ВЗАЄМОДІЯ ШКОЛИ ТА СІМ'Ї ЯК ОДНА ІЗ ВАЖЛИВИХ УМОВ ЗДІЙСНЕННЯ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Когут О.С.

Науковий керівник: **Крищук Б. С.**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри

Постановка проблеми.

Формування у молодших школярів патріотичних почуттів, національної свідомості, активної життєвої позиції й соціальної відповідальності є одним із найважливіших завдань сучасної української школи. Цей процес буде ефективнішим за умови залучення такого важливого суб'єкта виховання як сім'я.

Актуальність проблеми полягає в тому, що самостійно школа не зможе домогтися значних змін у подальшому розвитку підростаючих поколінь у контексті патріотичного виховання без удосконалення системи взаємодії школи та сім'ї. Адже у сім'ї закладається мораль, духовна основа особистості, глибокі людські почуття любові до роду, поваги до історії, мови, культури рідного народу тощо. Школа має все це зберегти і разом із сім'єю розв'язати важливі завдання виховання патріотизму в молодших школярів.

Аналіз досліджень і публікацій. До питань окресленої проблеми звертались класики педагогічної науки А.Дістервег, Я.Коменський, А.Макаренко, С.Русова, Г.Сковорода, В.Сухомлинський, К.Ушинський, та ін.

Серед вітчизняних дослідників основи патріотичного виховання як процесу виховання молодого покоління розглядали Т.Бондаренко, В.Борисов, О.Вишневський, Т.Гавлітіна, О.Коркішко, В.Кузь, Р.Петронговський, К.Руденко, М.Стельмахович, К.Чорна та ін.

Великого значення у формуванні патріотичних почуттів молодших школярів шляхом взаємодії школи та сім'ї надають Ю.Збрицька, М.Машовець, М.Павленко, А.Пляченко, В.Чечет, П.Щербань та ін.

Мета статті – розкрити ключові аспекти реалізації співпраці школи і сім'ї щодо патріотичного виховання молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. У сучасній початковій школі патріотичне виховання передбачає взаємопов'язану діяльність вчителя та учня з розвитку і формування сукупності моральних норм та рис поведінки, а саме: повага до Батьківщини, відданість їй, любов до рідного краю, активна праця на благо рідного народу, Вітчизни, прагнення до зміцнення честі й гідності своєї держави, дружба з іншими народами, тощо. Для поставлення і досягнення завдань патріотичного виховання сучасна школа має великі можливості [1, с.6]. Адже молодші школярі під час навчального-виховного процесу ознайомлюються з історією українського народу, його багатовіковою боротьбою за свої

права, за незалежність, з багатою національною культурою, споконвічними традиціями, звичаями та обрядами.

Основна мета патріотичного виховання, яка стоїть перед сучасним вчителем – сформувати патріота, свідомого громадянина, тобто людину з притаманними їй особистісними якостями й рисами характеру, світоглядом і способом мислення, почуттями, вчинками та поведінкою, спрямованими на саморозвиток та розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні. Вони мають органічно поєднуватись із потребою й умінням діяти компетентно й результативно.

Однією з найважливіших умов формування патріотичних якостей є формування і підтримка системи активної взаємодії виховних зусиль батьків і вчителів в єдиний цілісний процес виховання.

Взаємодією є узгоджена діяльність щодо досягнення спільних цілей та результатів, розв'язання учасниками значущої для них проблеми чи завдання [6, с.98].

Під впливом сім'ї у дитини формується любов до своєї Батьківщині, тут вона отримує початковий емоційний досвід ставлення до людей, що з нею проживають і оточують: батьків, бабусі й дідуся, родичів. У родині здійснюється генетичний зв'язок поколінь. Патріотизм – це почуття, яке народжується у сім'ї, формується під час найближчого оточення в ранньому дитинстві, під час спостереження краєвидів рідного краю. Підтвердженням цього є слова О.Савченко: «Коріння цього високого, надзвичайно сильного та стійкого почуття поростає саме з рідної домівки. Для малюків батьківщина – це хата, де вони народились, левада, по якій бігали босоніж, тоненький струмочок, річка, яка весь час поспішає у невідомі краї, – це ті різні місця, які ми потім згадуємо до старості». Дітям просто необхідно знати, як зараз працюють тато і мама, чим славне місце, де вони народились, проживають, щоденно відвідують школу, як і для чого захищали її наші рідні.

Тому вважаємо за необхідне наголошувати батькам на важливості виховання в дітей поваги до сім'ї, родичів, предків, а також родинних традицій, звичаїв як фундаменту подальшого формування почуття любові до рідної землі, Батьківщини.

Головною метою роботи з сім'ями є залучення батьків як рівноправних партнерів до активної участі в процесі формування патріотичних якостей молодших школярів через:

1) обговорення актуальності і важливості проблеми патріотичних почуттів школярів;

2) вивчення інтересів і вподобань кожної сім'ї з метою використання їх у виховній роботі з дітьми;

3) підвищення рівня поінформованості батьків з питань патріотичного виховання шляхом обґрунтовування змісту моральних, сімейних та патріотичних цінностей;

4) підготовку рекомендацій батькам із питань патріотичного виховання дитини в сім'ї;

5) проведення семінарів, практикумів, тренінгів щодо вибору сучасних ефективних форм та методів патріотичного виховання молодших школярів;

6) організацію спільного дозвілля батьків і дітей, спрямованого на забезпечення спадкоємності поколінь, відродження звичаїв і традицій українського народу [2, с.238-239].

Система роботи з батьками має включати цілий комплекс взаємообумовлених і взаємопов'язаних заходів, де перевага надається таким формам як: дискусія, круглий стіл, презентація сімейного досвіду [3, с.533].

Успіх реалізації спільної діяльності школи і сім'ї щодо формування патріотичних почуттів дітей значною мірою залежить від тих відношень, які складаються між класним керівником та батьками, основою яких має стати довіра.

Ю.Зубцова виокремлює такі педагогічні умови формування патріотичних якостей молодших школярів у взаємодії школи та сім'ї:

– забезпечення наступності та гармонізації змісту формування патріотичних якостей учнів початкової школи на основі взаємної довіри між педагогами і батьками, урахування своєрідності умов життя кожної сім'ї, рівня підготовленості батьків у питаннях патріотичного виховання;

– формування позитивного ставлення батьків і педагогів до організації процесу;

– узгодження виховних дій школи і сім'ї у формуванні патріотичних якостей учнів початкової школи [2, с.240].

Спільна робота школи та сім'ї повинна ґрунтуватися на *принципах* пріоритетності сімейного виховання й гуманізації взаємин педагогів і батьків.

Педагогам потрібно активно співпрацювати з батьками, пропонуючи різні поради, форми, методи досягнення цілей патріотичного виховання у сім'ї, серед яких наступні: виховувати дитину потрібно на історичному минулому України, традиціях, звичаях українського народу; потрібно вчити поважати рідних і знайомих, знати і з повагою відноситись до державних і народних символів України, людей, які своїми досягненнями прославили рідний край, Україну, а також трудові та бойові нагороди ветеранів війни та праці.

В сім'ї визначне місце мають займати святкування державних свят, виконання українських пісень, ознайомлення з споконвічним побутом української оселі, відвідування історичних місць рідного краю, краєзнавчих, етнографічних, художніх музеїв, виставок народних майстрів

Вважаємо за доцільне запровадити святкування родинами дат народного календаря, оскільки народний календар зберігає багатовікову історію України, її невичерпні традиції, які зберегли та віддзеркалили в собі те, що характерне для українського народу, - взаємозв'язок працьовитості та духовності.

Необхідно спілкуватися вдома рідною мовою, читати й обговорювати твори українських письменників; використовувати прислів'я та приказки, народні пісні [5, с.84].

У результаті співпраці школи та сім'ї у батьків має сформуватися певна сума теоретичних знань, практичних умінь, поглядів на сутність проблеми формування патріотичних якостей школярів, а також переконання і бажання активно співпрацювати разом із педагогами задля поставлених цілей і досягнення результатів.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування у молодших школярів патріотичних почуттів. Подальшого наукового вивчення потребують такі питання: визначення місця і ролі народних традицій у формуванні патріотичних якостей, впливу соціально-педагогічної діяльності ЗМІ на формування патріотизму молодших школярів тощо.

Список використаних джерел

1. Депетист О. В. Національно-патріотичне виховання молодших школярів / Депетист О. В., Чала В. В., Ярова Н. А. – Харків : Основа, 2011. – 128 с.

2. Зубцова Ю. Формування у молодших школярів патріотичних якостей в системі „школа–сім'я” / Ю. Зубцова // Молода наука – 2011 : зб. наук. праць студентів, аспірантів і молодих вчених : у 5 т. / Запорізький національний університет. – Запоріжжя : Просвіта, 2011. – Т. 3. – С. 237–240.

3. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посіб. / Н. Є. Мойсеюк. – [5-те вид., доповн. і перероб.]. – К., 2007. – 656 с.

4. Стасенко О. П. Взаємодія навчального закладу і сім'ї щодо збереження та збагачення культури українського народу / О. П. Стасенко // Початкове навчання та виховання. – 2007. – № 15. – С. 8–18.

5. Чорна К. І. Виховання громадянина, патріота, гуманіста : навч.-метод. посіб. / К. І. Чорна. – К. : ТОВ «ХІК», 2004. – 96 с.

6. Яременко В. Новий тлумачний словник української мови : у 4-х тт. / [укладачі В. Яремеко, О. Сліпушко]. – К. : Аконіт, 1999. – Т. 3. – С. 223.

СЕКЦІЯ 4

ВРАХУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

ФЕНОМЕН ШКІЛЬНИХ СТРАХІВ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ЇХ ВИНИКНЕННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Бялик І. В.

Науковий керівник: **Мотозюк Л. М.**, кандидат психологічних наук,
доцент

Постановка проблеми. Проблема шкільних страхів становить інтерес для психологічної науки, оскільки її розробка є надзвичайно актуальною та важливою для вирішення цілої низки практичних питань, зокрема, пов'язаних з успішною адаптацією дитини до навчання та виховання, до однокласників, до правил і норм поведінки у школі, а також попередженням виникнення в неї невротичних проявів. З віком у дітей змінюються мотиви поведінки, відношення до навколишнього світу, дорослих, однолітків, і від того, чи зможуть батьки та педагоги вловити ці перетворення, зрозуміти зміни, які відбуваються з дитиною, та в зв'язку з цим змінити і своє відношення, буде залежати той позитивний емоційний контакт, котрий являється основою нервового та психічного здоров'я дитини.

Молодший шкільний вік є важливим етапом дитинства, від особливостей перебігу якого залежить подальший розвиток та життєдіяльність людини. Саме в цей період розвитку у дітей виникають різноманітні шкільні страхи, що зумовлюються багатьма чинниками, у тому числі індивідуально-типологічними особливостями і ситуацією розвитку в цілому. Особливістю дітей молодшого шкільного віку є і те, що саме на цьому етапі корекція різноманітних шкільних страхів є найефективнішою.

Тому завданням вчителя початкової школи, з допомогою шкільного психолога, є вчасно виявити випадки виникнення шкільних страхів і вирішити питання про необхідність їх корекції [1, с.20].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спроби описати проблему страху були зроблені філософами різних шкіл та напрямків (Аристотель, Платон, М.Монтень, Т.Гоббс, Р.Декарт, Б.Спіноза, І.Кант, Л.Фейєрбах, С.К'єркегор, П.Тілліх, А.Камю, Ж.-П.Сартр та інші). С.К'єркегор виділив філософське поняття страху, розділивши умовно його на емпіричний страх (страх конкретної небезпеки) та метафізичну тугу (беззвітний страх, характерний тільки для людини).

О.І. Захаров вперше в радянській та світовій практиці розглянув причини появи та розвитку денних та нічних страхів. Привів статистичні дані, на які вказували вплив різних факторів [2, с.12].

Вітчизняні психологи спочатку розглядали страх як емоцію, почуття, переживання, а згодом віднесли його до психічних станів. Такі думки зустрічаються у працях Л.С.Виготського, О.М.Леонтьєва, С.Л.Рубінштейна, М.Д.Левітова та інших.

Проблему шкільних страхів у навчально-виховному процесі початкової школи вивчали як зарубіжні вчені, так і вітчизняні дослідники, зокрема І.В.Дубровіна, В.І.Гарбузов, О.І.Захаров, Є.Б.Ковальова, В.Панфілова, Є.І.Рогов, Р.Темпл, М.Доркі, В.Аллен [5, с.24].

Мета статті – визначити основні соціально-психологічні детермінанти виникнення шкільних страхів у навчально-виховному процесі початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Вступ дитини до школи пов'язаний з виникненням важливого особистісного утворення – внутрішньої позиції школяра. Внутрішня позиція – це той мотиваційний центр, який забезпечує направленість дитини на навчання, її емоційно-позитивне ставлення до школи, бажання відповідати образу хорошого школяра. В тих випадках, коли найважливіші потреби дитини, що відображають її внутрішню позицію школяра, не задоволені, вона може переживати стійке емоційне неблагополуччя: постійне очікування неуспіху в школі, поганого відношення до себе зі сторони вчителів і однокласників, страх школи, не бажання відвідувати її [2, с. 57].

Соціальна позиція школяра, що накладає на нього відчуття відповідальності, боргу, обов'язку може спровокувати виникнення страху «бути не тим». Дитина молодшого шкільного віку боїться не встигнути, запізнитись, зробити не те, не так, бути засудженою та покараною. В молодшому шкільному віці страх «бути не тим» досягає максимального розвитку, оскільки діти намагаються оволодіти новими знаннями, серйозно відносяться до своїх обов'язків школяра і дуже хвилюються щодо оцінок [1, с.22].

На момент вступу до школи в дітей з віком спостерігається зменшення кількості страхів, що саме й зумовлено новою соціальною позицією школяра, яка зменшує егоцентричну спрямованість особистості, а також і інтенсивно опосередковані форми страху. Ближче до 7 і особливо до 8 років при великій кількості нерозв'язних, і, що йдуть із більш раннього віку страхів, вже можна говорити про розвиток тривожності, як певного емоційного настрою з величезним переважанням, почуттям занепокоєння, страху зробити щось не так, чи спізнитися, не відповідати загально-прийнятим вимогам і нормам. Усе це свідчить про вікову соціальну детермінацію страхів через їхню соціально-психологічну обумовленість. Саме тому страх найчастіше трапляється не тільки в емоційно чутливих дітей із розвиненим відчуттям власної гідності, а й в тих, хто внутрішньо орієнтований на соціальні норми і прагне дотримуватися їх.

Феномен шкільних страхів на сьогоднішній день є досить поширеним. До однієї з важливіших причин виникнення шкільних страхів учнів молодшого шкільного віку можна віднести притаманне сучасному суспільству соціальне розшарування (часто всередині одного класу діти із настільки різних родин за працею знаходять спільну мову, або навпаки, погано розуміють один одного й не вміють спілкуватися).

Психологи відзначають, що труднощі спілкування з оточуючими (як дорослими, і однолітками) – вельми суттєвий компонент виникнення шкільних страхів у школярів [4, с.12].

Дослідники виявляють деякі передумови шкільних страхів: низький соціальний статус дитини; проблеми стосунків у сім'ї; низька готовність допомогти другу; погані відносини з однолітками; низькі пізнавальні здібності; неадекватна самооцінка [5, с.37].

Страхи сучасних школярів відрізняються від страхів, які переживали їхні однолітки два-три десятиліття тому. Ці страхи, по-перше, відображають зміни в соціокультурному житті суспільства, по-друге, – те, що діти бачать на екранах телевізорів і моніторах комп'ютерів. Відтак, навіть діти молодшого шкільного віку стають свідками небезпечних і травматичних подій на екрані (наприклад, сцени жорстокості та насильства, повідомлення про терористичні акти, епідемії, війни, наслідки стихійних лих), а також споживають інформацію, яка чинить деструктивний вплив на їхню психіку і поведінку.

Варто також зазначити, що відповідальність за вплив медіа на емоційну сферу дитини молодшого шкільного віку покладається на дорослих, які «мають достеменно знати, що саме дивляться їхні діти, бути готовими обговорювати з ними побачене, висловлювати свої думки і зауваження з цього приводу, відповідати на запитання дітей, а також ставити свої запитання дітям» [5, с.263].

Саме некоректне або й, вочевидь, безвідповідальне ставлення батьків і педагогів до споживання дітьми інформації, яку пропонують медіа масового призначення, часто стає причиною активації різноманітних страхів у дітей.

Звертаючи увагу на страхову симптоматику дітей у молодшому шкільному віці, варто підкреслити, що вона є наслідком поєднання соціальних та інстинктивних страхів і, перш за все, страхів невідповідності загальноприйнятим нормам на тлі формування почуття відповідальності, «магічного мислення» і вираженої в цьому віці навіюваності.

У зв'язку з наведеними вище фактами, до основних причин виникнення шкільних страхів серед учнів початкової школи можна віднести такі:

- психотравматичний характер самої системи навчання (класи по 30-35 учнів, обмеження рухової активності дитини, зміна звичного режиму дня, зміна обов'язків та соціального статусу дитини);

- стиль спілкування, і особливості особистості педагога (щодо класу, у якому навчається дитина, необхідно враховувати індивідуальні особливості дитини, активно включати батьків у виховну позакласну роботу);

- особистісні особливості дитини (невідвідування дитсадка, тип нервової системи, адаптивність дитини, особливості її емоційного реагування та інші) [3, с.260].

Висновки та перспективи подальших розвідок. Ускладнення і розширення обсягу навчально-виховних програм, тотальна комп'ютеризація, щоденні повідомлення про катастрофи, руйнування, лиха, що транслюються по телебаченню – все це формує нову психологічну реальність у свідомості сучасних дітей. Сформована ситуація зумовлює психічну напругу та виникнення шкільних страхів, які проявляються в емоційних станах дітей, що не може не впливати на розвиток особистості дитини в умовах навчально-виховного процесу сучасної школи.

Це спонукає до пошуку та розробки:

- 1) нових засобів попередження і подолання шкільних страхів у дітей молодшого шкільного віку;
- 2) ефективних засобів підвищення медіакомпетентності педагогів, відповідальних за навчання і успішну соціалізацію наступних поколінь.

Список використаних джерел

1. Єжкова Н. Розвиток емоцій в сукупності з педагогічною діяльністю: Емоційний розвиток дітей в початковій школі. – 2003. – №1. – С.20-27.
2. Захаров А. И. Как помочь нашим детям избавиться от страха. – СПб.: Гиппократ, 1995. – 126 с.
3. Картерев П. Ф. Про дитячий страх. // Народна освіта. – 2000. – № 3. – С. 257 – 267.
4. Лебедева Л. Страх – справа серйозна // Шкільний психолог. – 2000. №21, С. 12-13.
5. Щербатих Ю. Психологія страху: популярна енциклопедія. – М. : Ексмо, 2004. – 512 с.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ З УЧНЯМИ

Деркач В. В.

Науковий керівник: **Вовк В.П.**, кандидат психологічних наук, доцент,

Постановка проблеми в загальному вигляді. В процесі фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів до виховної діяльності важливим є врахування психолого-педагогічних особливостей її організації. В умовах цілеспрямованого здійснення виховання на засадах гуманізму слід особливо наголосити на необхідності його психологічного забезпечення, зокрема, виявлення та врахування психологічних закономірностей формування свідомості дитини, загальних законів активного “проекування” особистості школяра, психологічних механізмів взаємодії вихователя з вихованцями.

Таким чином, в основу виховної діяльності покладено впливи та взаємовпливи учасників взаємодії. Директивна педагогіка, розглядаючи

виховний вплив за схемою “вимога – сприймання – дія”, тривалий час применшувала активну роль особистості в пізнанні оточуючої дійсності, насамперед у засвоєнні моральних норм. Однак як зазначає Ф. Івашенко [2, с.47], не слід спрощувати виховну діяльність до впливу вихователя на вихованця. Дослідник тлумачить це поняття ширше, включаючи до структури виховної діяльності також пізнання вихованця як особистості, встановлення з ним контакту, проектування його розвитку, вибір педагогічних засобів і методів впливу.

Мета статті. Розкрити психолого-педагогічні особливості виховної взаємодії вчителя початкових класів з учнями.

Аналіз публікацій. Вважаємо за необхідне дослідити сутність поняття “виховна діяльність”, яке досить широко використовується в науково-педагогічному обігу, залишаючись предметом дослідження багатьох сучасних педагогів і психологів. Досі немає єдиного підходу до трактування цього феномена. З психологічного погляду, поняття “діяльність” визначається як “активна взаємодія з навколишнім, під час якої суб’єкт цілеспрямовано впливає на об’єкт з метою задоволення певних потреб” [87].

У педагогічній літературі зустрічаємо декілька підходів до визначення поняття “виховна діяльність”. Виокремимо групу дослідників, які акцентують увагу на змісті, формах і методах роботи: на методології та методах дослідження проблеми (О. Григор’єва, М. Кузьміна), на вивченні компонентів виховної діяльності та вмінь, які входять до неї (В. Єлканова, Г.Засобіна, С. Кисельгоф, Л. Соколова та ін.), розв’язанні завдань у галузі виховання (О. Акімова). Інші вчені вважають об’єктом дослідження процес формування професійних якостей учителя як вихователя (Ф. Гоноболін, В.Сластьонін, О. Щербakov та ін.).

Деякі вчені (Г. Балл, І. Дмитрик, Н. Кузьміна, В. Сластьонін, Л. Спирін та ін.) розглядають виховну діяльність як взаємозв’язок, систему й послідовність дій педагога, що спрямовані на досягнення поставленої мети шляхом розв’язання численних виховних завдань [29].

О. Дубасенюк визначає виховну діяльність як “взаємодію педагога-вихователя з учнями, що цілеспрямована на самостановлення, саморозвиток, самовиховання молодшої людини, яка реалізується шляхом розв’язання численних виховних завдань і забезпечує формування особистісно, соціально значущих морально-етичних цінностей, норм та правил поведінки” [30, с. 131].

Основні результати дослідження. Сутність виховної діяльності як “інтерперсональний рівень виховання”, змістову основу якого створюють потоки прямої інформації, що передаються вихованцю, та зворотної, завдяки якій вихователь може керувати розвитком індивідуального досвіду особистості, трактує Б. Бітінас [17, с.53]. Основу виховної діяльності, її конкретне вираження науковець убачає у виховних діях, змісті, методах, формах цієї діяльності. При цьому провідним виховним засобом виступає діяльність вихованців, завдяки якій виробляється

особистий досвід – основа механізмів інтерналізації соціальних ідей, перетворення їх у зміст особистості, в домінанти їхньої життєдіяльності [17, с.71].

На необхідності переходу від виховного впливу до педагогічної взаємодії також наголошує Н. Щуркова [114, с.23]. Дослідниця стверджує, що в сучасному виховному процесі треба підходити до виховної діяльності як організації взаємодії дитини з об'єктами оточуючого світу з метою формування соціально-ціннісних відношень до них. При цьому слід формувати в учня здатність бути суб'єктом власної діяльності. Об'єктами оточуючого світу можуть виступати реальні люди, обставини, предмети праці, природа, будь-який вид діяльності, з якими взаємодіє вихованець. Для нашого дослідження особливо важливою є позиція Н. Щуркової щодо психологічної основи діяльності вчителя-вихователя, яку складають інтереси та потреби учнів. При цьому головне завдання вихователя полягає в створенні ситуацій успіху та його позитивного підкріплення у виховній діяльності. Автор також акцентує увагу на тому, що, організовуючи виховну діяльність, педагог має бути "стратегом", який володіє мистецтвом операцій, бачить кінцеву мету, може визначити основний напрям усієї системи, досягнути високих результатів. Дослідниця виокремлює однією з функцій виховної діяльності педагогічну підтримку дитини як увагу до її здатності розв'язувати особисті проблеми та сприяння активному напруженню фізичних і духовних сил в цей момент.

Як цілісну динамічну систему взаємодії вчителя з учнями, спрямовану на передачу знань, умінь, суспільно-історичного досвіду, базових основ культури характеризує виховну діяльність А. Ліненко. Модель виховної діяльності вчителя початкових класів розроблена О. Отич [79]. Науковець у структурі виховної діяльності вчителя початкових класів виділив такі компоненти: мотиваційно-ціннісний, орієнтаційно-аналітичний, конструктивно-організаційний, стимулювально-спонукальний, контрольно-регулювальний. Підструктуру професійно-методичного досвіду вчителя складає професіоналізм його особистості та виховної діяльності.

Таким чином, аналіз поняття "виховна діяльність" дає підставу стверджувати, що в контексті гуманістичних парадигм воно трактується переважно як взаємодія вихователя з вихованцями. В основі такого підходу покладено важливе положення про те, що виховна діяльність має відбуватися як співробітництво вчителя з учнями, що здійснюється на засадах суб'єкт-суб'єктних відносин. Це передбачає активне залучення вихованців до організації різних проектів виховної діяльності, створення для учнів сприятливих умов для самореалізації в процесі проектування, поступову зміну організуючої функції педагога: керівник, консультант, порадник.

Проте проблеми та суперечності, які виникають у суспільстві в цілому і в системі освіти зокрема прослідковуються також у виховній

діяльності вчителя початкових класів. Тому окремі дослідники [84] виділяють негативні тенденції в організації виховної діяльності на сучасному етапі, які впливають на характер взаємодії вчителя та молодших школярів: знецінення престижності педагогічної діяльності; суперечність між прагненням до демократизації відносин (передусім з боку учнів) та домінуванням ідей директивної педагогіки; спрощеність уявлень про професійну педагогічну діяльність, домінування дидактичних функцій; взаємна втома в спілкуванні вчителів і учнів, яка спричинена, зокрема, інформаційним масивом, що випереджує природний процес зміни поколінь; наявність деформованих уявлень та стереотипів про молодший шкільний вік; знецінення загальнолюдських цінностей, пропагуванням культу грошей, а не пріоритетності знань, освіти в цілому; пропагування індивідуалізму, практичного інтелекту, корисливості; зосередженість на розв'язанні проблем, що пов'язані, як правило, з матеріальним добробутом; втрата розуміння феномена "людини" як найвищої цінності, а разом із тим – людського життя тощо.

У цілому схвалюючи окреслені підходи до визначення змісту виховної діяльності, вважаємо, що її слід організовувати з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей школярів кожної вікової групи та нових соціально-економічних умов і факторів, що мають безпосередній вплив на формування молодих поколінь. Виховна діяльність учителя початкових класів у силу своєрідності й особливостей дітей молодшого шкільного віку має стати в центрі уваги широкого кола науковців у галузі психології та педагогіки, оскільки класовод поєднує в собі все, що пов'язано з навчанням, ставленням до довкілля, конкретними предметами шкільного життя в цілому.

Сучасним орієнтиром у визначенні специфіки виховної діяльності з молодшими школярами є положення Національної програми виховання дітей та учнівської молоді в Україні [77] щодо особливостей змісту, напрямів, завдань формування ціннісного ставлення дітей різних вікових груп до людей, себе, свого фізичного „Я”, природи, праці, мистецтва.

Певну спробу розкриття особливостей організації виховної роботи з учнями різних вікових груп, у тому числі з молодшими школярами, зроблено І.Трухіним і О.Шпаком [101, с.262]. На основі аналізу вікових психологічних особливостей молодших школярів, їхніх новоутворень та особистісних змін дослідники сформулювали основні завдання виховної роботи з ними, розкрили зміст, форми й методи виховання з різних напрямів. На наш погляд, в умовах особистісно зорієнтованої виховної взаємодії найбільш актуальними є виховання в учнів гуманних рис характеру шляхом формування миролюбних уявлень, поглядів, звичок поведінки; допомога кожному учневі знайти власну сферу самоствердження в учнівській групі тощо.

У силу своєї специфіки результативність виховної роботи вчителя початкових класів із молодшими школярами, на думку Б.Кобзаря [51-53], може бути досягнута за умови дотримання важливих вимог щодо її

організації: плановості, науковості, зв'язку з життям, педагогічної доцільності; органічної єдності з роботою, яку проводять на уроці; максимальної добровільності вибору учнями розвивальних видів діяльності; систематичності та послідовності в організації позанавчальної розвивальної діяльності учнів, її доступності для учнів за змістом і формами роботи; продуманого набору корисних справ, визначених і зрозумілих за своїми результатами; опори на сім'ю й громадськість тощо.

Під час організації виховної роботи з молодшими школярами, створення виховних ситуацій, зазначено у дослідженні І. Беха [16], педагог досягне поставлених цілей за умов: спільності розуміння ситуації з вихованцем; вичленення педагогом мотиву вчинку, роз'яснення дитині його сутності та правильності в типових ситуаціях, оскільки молодші школярі легше усвідомлюють учинки та їх мотиви в інших людей, ніж свої власні; врахування наявного розриву між знаннями моральних норм і моральною поведінкою; включення у процес обговорення життєвих ситуацій не лише тієї дитини, яка здійснила добрий учинок, а й інших школярів; стимулювання мотивів поведінки до позитивних переживань, які є більш дієвими; врахування сильного мотиву, який заважає дитині розмірковувати й спонукає до неправильних учинків; відсутності психологічних травм, внутрішніх конфліктів, конфліктних ситуацій тощо.

Однією з важливих передумов формування готовності майбутніх учителів початкових класів до організації педагогічної взаємодії у виховній діяльності є врахування їхніх вікових та індивідуальних особливостей. Врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей у навчально-виховному процесі давно вже стало хрестоматійним принципом педагогіки. Однак глобальні цивілізаційні процеси викликали адекватні зміни в фізичному й психічному розвитку дітей усіх вікових груп у вигляді так званої акселерації. Це вимагає внесення корекцій у традиційні уявлення про вікові особливості розвитку дітей молодшого шкільного віку.

Характеристику психологічних та соціально-педагогічних особливостей розвитку дітей молодшого шкільного віку науково й змістовно представлено в працях Д.Давидова, Д.Ельконіна, І.Кулагіної, А.Люблінської, О.Менчинської, Н.Талізної та ін.

Особливостям організації різних напрямів виховання молодших школярів, у межах яких можуть бути створені виховні ситуації, присвячено психолого-педагогічні дослідження сучасних науковців: І.Беха [10; 16], О.Богданової [19], О.Киричука [49], Ю.Красовицького [60], І.Підласого [83], О.Савченко [75], В.Сухомлинського [94; 96] та ін. Виокремимо вікові особливості молодших школярів, які є найбільш суттєвими в контексті нашого дослідження.

На важливому значенні врахування вікових особливостей молодших школярів у їхньому духовному зростанні акцентував увагу В.Сухомлинський [96]. Він відзначав, як характерну рису дітей цього

вікового періоду, яскравість і безпосередність почуттів, емоційність відчуттів та сприймань явищ та подій навколишнього світу. Моральне виховання, на його думку, слід здійснювати на основі притаманних дітям позитивних почуттів: прихильності до ближніх, співчуття, жалю, чуйності, чутливості до горя тощо. Педагог показав важливе значення естетичних почуттів у духовному житті дитини молодшого шкільного віку.

Особливості емоційного життя молодшого школяра визначають, на думку В.Сухомлинського, специфіку його діяльності. В своїй педагогічній практиці він дійшов висновку, що гра має велике значення в житті дітей молодшого шкільного віку. Однак, їх приваблює не лише гра, а й діяльність, у якій яскраво виражені елементи продуктивної, пізнавальної, дослідницької праці. Педагог підкреслював, що характер діяльності молодшого школяра більшою мірою визначається його емоціями, переживанням позитивних почуттів радості, задоволення від досягнутих успіхів, аніж іншими компонентами психіки. Дитина не може ставитися байдуже до будь-якої діяльності, в тому числі й навчання: “для виховання дітей молодшого шкільного віку дуже важливо, щоб вони виявляли своє позитивне емоційне ставлення до найбільш значущої в їхньому житті діяльності – навчання”. Також педагог урахував у вихованні молодших школярів їх багату уяву, здатність до творчості. Він радив поєднувати художню творчість із творчими елементами трудової діяльності.

Психологічні закономірності розвитку молодших школярів, які важливо враховувати в їхньому моральному становленні в контексті особистісно зорієнтованого виховання, висвітлено у дослідженнях І.Бега. Зокрема, вчений підкреслює, що центром виховної взаємодії виступає система “дитина-вчитель”, яка визначає ставлення до моральних вимог. Педагог втілює вимоги суспільства до молодшого школяра, уособлює систему однакових еталонів, демонструє зразки норм поведінки, роз’яснює дитині сутність і правильність учинку в різних типових ситуаціях [10, с.212]. На думку дослідника, важливою умовою ефективної виховної взаємодії є наявність прагнення й уміння вчителя зрозуміти дитину, піклуватися, хвилюватися про неї.

Під час організації діяльності молодших школярів, зазначено в дослідженні [16], важливо враховувати такі вікові особливості, як рухливість, контактність, мимовільність поведінки, конкретність мислення, велику вразливість, здатність до наслідування, неможливість довго концентрувати увагу на чомусь одному, зміну соціальної позиції, потреб та інтересів, суперечливість потреб і мотивів поведінки. Молодших школярів приваблюють справи, в яких діти вступають у стосунки співпраці, взаємодопомоги, дружби. Якщо колективна діяльність відповідає інтересам школярів, захоплює їх своєю метою, в дітей з’являється потреба допомагати одне одному, піклуватись про покращення оточуючого життя.

Великого значення ситуативності у формуванні моральної свідомості молодших школярів надає І.Бех [16, с.100-108]. Серед факторів впливу на яку дослідник виокремлює: зміну соціальної ситуації розвитку, інтелектуальний рівень розвитку, ставлення до моральних традицій людства, психологічні особливості дитини. На його думку, соціальні ситуації – це зовнішній чинник впливу на розвиток дитини. Моральні традиції людства з віком у дітей вирівнюються й набувають чинника моральної свідомості. Рівень інтелектуального розвитку відіграє важливу роль у пізнавальному самовизначенні дитини. Психологічні особливості, в свою чергу, відіграють роль передумов морального розвитку.

Як засвідчують дані дослідження Б. Приймана [85, с.196], учні молодших класів схильні до інтенсивного засвоєння моральних знань. До цього їх спонукає обмежена обізнаність у цій галузі та потреба діяти відповідно до вимог, що ставить перед людиною суспільство. Про моральні якості молодші школярі судять за найбільш яскравими вчинками людей, не звертаючи уваги на інші, не менш важливі їхні дії. При цьому більшого значення надається позитивним моральним властивостям особистості, ніж негативним.

У контексті нашого дослідження важливим є положення про те, що саме в молодшому шкільному віці починає складатися самооцінка дитини. Для формування ставлення до свого “Я” їй необхідні зовнішня інформація про себе, увага оточуючих. Однак, для самооцінки молодшого школяра властиві стійкість і недостатня адекватність, несамокритичність, оскільки його емоційно-ціннісне ставлення до себе пов’язане з упевненістю у тому, що він хороший. Тому в роботі з молодшими школярами слід урахувати їхній оптимізм, здатність бачити в собі передусім добре, високу самооцінку. Щоб таке ставлення молодшого школяра до себе збереглося, вчителю необхідно забезпечити гармонію між його прагненнями, домаганнями та реальними діями. Рівень домагань залежить від успіху учня в навчальній діяльності, від становища в системі стосунків із однолітками. Оскільки самоусвідомлення молодшого школяра, розвиток мотивації досягнення успіхів найефективніше відбувається в діяльності, то метод створення виховних ситуацій, зокрема ситуації успіху, є доцільним у виховній роботі з ними.

Тепер уже загальновідомо, що провідним видом діяльності дошкільника є гра. Ігрова діяльність у тій чи іншій формі супроводжує дітей і дорослих протягом усього життя. Однак, із приходом дитини до школи гра відступає на другий план. Уперше в житті дитини провідною стає навчальна діяльність. Зважаючи на природний і нестримний потяг молодших школярів до гри і з метою попередження перевтомлення, доцільно створювати ігрові ситуації та включати їх у навчально-виховний процес [7]. Ігрові виховні ситуації та спілкування, створені вчасно і доречно, забезпечують ефективний виховний процес на уроці, на перерві, в позаурочний час. Ігрова діяльність молодших школярів

виступає як спеціальна форма колективної діяльності та як елемент, важлива складова всіх інших видів діяльності. В іграх дітей віддзеркалюється світ дорослих, через гру молодші школярі пізнають оточуючу дійсність, тому вона має бути багатоплановою. Цінність гри полягає в тому, що в ході її організації школярі часто долають різні труднощі, навчаються управляти своєю поведінкою. За умови доцільної організації ігрова діяльність виступає школою життя, школою праці та спілкування дітей у колективі ровесників. Гра сприяє розвитку ініціативи та самостійності, є чудовою формою організації колективного життя школярів.

На виняткове значення в молодшому шкільному віці слова вчителя, яке відкриває безмежні можливості в педагогічній взаємодії та водночас накладає велику відповідальність на вчителя, вказує С.Карпенчук [45, с.48]. Педагог має продумувати кожен свій крок, зважувати кожне слово, глибоко усвідомлювати та правильно будувати свої взаємовідносини з дітьми. Слово вчителя настільки важливе для дітей молодшого шкільного віку, що вони самі шукають його. Дослідниця виділяє найдоцільніші та в той же час найдоступніші методи вербальної педагогічної взаємодії: бесіда та приклад.

Під час організації виховної взаємодії вчителів слід урахувати, що молодшим школярам властива велика довіра до дорослих. Позитивним є те, що учитель для них – це ідеал, взірець, який вони наслідують. Оскільки учні початкових класів ще багато чого не вміють робити самостійно, вчителю-вихователю доводиться бути й у ролі організатора цікавих справ, і в ролі безпосереднього учасника. В процесі різноманітної діяльності вчитель початкових класів демонструє приклад працьовитості, бажання прийти на допомогу тим, хто цього потребує. Саме у спільній діяльності розкриваються кращі якості вчителя і молодших школярів. Атмосфера взаємної довіри, повага вчителя до праці та ігор дітей, уважне ставлення до їхніх пропозицій та оцінок учинків товаришів – все це створює в дитячому колективі атмосферу гуманних моральних стосунків.

Важливим в організації виховної роботи є врахування істотних змін, які відбуваються в психіці дитини молодшого шкільного віку та призводять до новоутворень: довільність, внутрішній план дії, рефлексія. Серед особистісних змін у молодших школярів учені виділяють: здатність до засвоєння моральних норм і правил поведінки; формування співчутливості, доброзичливості, допитливості, безпосередності, довірливості як позитивних вікових рис характеру тощо [101, с.260].

Висновок. гуманізація навчально-виховного процесу, його центрація на всебічному розвитку особистості, створення оптимальних умов для її самовизначення та самореалізації передбачає перехід у виховній діяльності від суб'єкт-об'єктної до суб'єкт-суб'єктної взаємодії. В системі "вчитель-учень" виникають якісно нові зв'язки, члени якої стають співавторами педагогічних взаємин, унаслідок чого створюються нові

можливості для всебічного розвитку, самотворення, самоактуалізації особистості. Виховна діяльність учителя початкових класів має свою специфіку, яка базується насамперед на врахуванні психологічних закономірностей розвитку молодших школярів та їхніх особистісних потреб – прагненні до творчої самоактуалізації, емоційно насиченого спілкування з навколишнім середовищем, ігрової взаємодії, зовнішніх вражень; високого динамізму поведінки, здатності до наслідування, схильності до засвоєння моральних норм тощо.

РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ У РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ОБДАРОВАНOSTІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Добровольська І.К.

Науковий керівник: **Старовойт І.Й.**, кандидат психологічних наук, доцент

Постановка проблеми. Економічні та соціальні перетворення в українській державі зумовили необхідність реформування всіх ланок системи освіти. Перед сучасною школою постало завдання максимального розкриття і розвитку потенціалу кожної особи, формування людини як суб'єкта соціального та професійного життя, підготовки її до самовдосконалення, самовизначення та самореалізації. Нова українська школа повинна забезпечувати всебічний розвиток індивідуальності людини як особистості та найвищої цінності суспільства на основі виявлення її задатків, здібностей, обдарованості і талантів. В Україні прийнято цілий ряд законів і програм

(зокрема Закон України "Про освіту", Національна програма "Діти України", Програма розвитку обдарованих дітей і молоді, Укази Президента України про підтримку обдарованих дітей та інші), які спрямовані на створення загальнодержавної мережі навчальних закладів для обдарованої молоді.

Отже, нові завдання актуалізують проблеми, пов'язані з підготовкою вчителя, оскільки саме йому відводиться провідна роль у реалізації накреслених перетворень. "Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті", Державна національна програма "Освіта" ("Україна XXI століття"), Закон України "Про освіту" центральним завданням модернізації освіти, провідним принципом державної освітньої політики визнають підготовку педагогічних працівників, створення умов для формування освіченої, творчої особистості вчителя, реалізації та самореалізації його природних задатків і можливостей в освітньому процесі.

Аналіз останніх досліджень. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що дослідженню проблеми інтелектуальної обдарованості

надається належна увага, зокрема таким її аспектам як визначення сутності та структури обдарованості (Дж. Гілфорд, К. Перлет, Дж. Рензуллі, К.А. Хеллер, Д.Б. Богоявленська, Н.С. Лейтес, О.М. Матюшкін, В.О. Моляко, О.Л. Музика, О.І. Савенков, Т.І. Сущенко, М.О. Холодна та інші); виділення та характеристика видів обдарованості (О.Є. Антонова, Ю. Бабаєва, С.У. Гончаренко, Г.В. Бурменська, Ю.З. Гільбух, М.М. Гнатко, Е. Лодзінська, В.М. Онацький, В.Ф. Паламарчук, В.М. Слуцький та інші); виявлення і розвитку обдарованості учнів (Г.Ю. Айзенк, Ю.К. Бабанський, М.О. Біржева, В.І. Доротюк, В.А. Крутецький, О.І. Кульчицька, Л. Липова, Л.І. Слободенюк, Б.М. Теплов, О.В. Хуторський, В.С. Юркевич та інші); підготовки спеціалістів до роботи з обдарованими дітьми (І.Й. Любовецька, Л.О. Мокридіна, Г.В. Тарасова, М.П. Федоров, А.А. Яковина та інші)

Мета статті: розкрити та обґрунтувати роль особистості вчителя у розвитку інтелектуальної обдарованості учнів початкових класів.

Виклад основного матеріалу. У нових умовах, які сьогодні переживає наше суспільство, вивчення інтелекту, психологічних механізмів та педагогічних засобів розвитку інтелектуальної обдарованості стає одним із пріоритетних

завдань наукових досліджень. Це зумовлено рядом чинників, серед яких відома дослідниця проблеми інтелектуальної обдарованості учнів М.О. Холодна виокремлює інтелектуальні здібності людини, що є суттєвим резервом людської цивілізації, актуалізація яких може різко підвищити якість будь-яких суспільних реформ. Одним із провідних чинників економічного розвитку у сучасних умовах визнається інтелектуальне виробництво, а найважливішою формою власності – власність інтелектуальна. Інтелектуальна творчість, як невід’ємна частина людської духовності та умова особистої свободи людини, виступає тим соціальним механізмом, який протистоїть регресивним тенденціям у розвитку суспільства. Тільки робота інтелекту може забезпечити можливість появи нового знання. Однак, у реалізації проблеми навчання інтелектуально обдарованих дітей, зокрема учнів початкової ланки освіти, все відчутніше проявляються недоліки професійної підготовки вчителя до здійснення відповідної діяльності. Часто нестандартна, інтелектуально обдарована дитина викликає у педагога негативне ставлення, оскільки педагог розуміє потребу у специфічній і досить складній роботі, однак відчуває дефіцит відповідних знань у її організації. Таким чином, роль вчителя є актуальною на сучасному етапі реформування освіти.

Дослідники виділяють кілька видів та сфер обдарованості, серед яких чільне місце посідають питання виявлення і розвитку розумових (інтелектуальних) здібностей. З’ясовано, що інтелектуальна обдарованість являє собою високий рівень розвитку інтелектуальних здібностей, що дозволяє учневі швидко оволодівати поняттями, легко запам’ятовувати та зберігати інформацію, встигати у багатьох галузях

знань. Свого розвитку інтелектуальні здібності набувають у процесі навчання. Однак інтелектуальний розвиток особистості розпочинається задовго до вступу дитини до школи, в якій інтелектуальні здібності продовжують інтенсивно розвиватися, переростаючи в інтелектуальну обдарованість. Молодший шкільний вік є сенситивним для розвитку інтелектуальних здібностей, проте, на думку багатьох дослідників, у цьому віці ще зарано вести розмову про високий розвиток інтелектуальної обдарованості. Учителю необхідно розуміти та враховувати особливості інтелектуально обдарованої дитини, яка потребує широти змісту матеріалу для узагальнень, можливості реалізуватися в спеціальних навчальних програмах через самостійну роботу та завдання відкритого типу, що призводить до розвитку необхідних пізнавальних умінь. Організація навчального процесу, спрямована на розвиток вищих пізнавальних процесів, розвиває розумові здібності інтелектуально обдарованої дитини на якісно новий рівень. Однак для реалізації такого підходу у початковій школі вчитель має бути спеціально підготовленим.

Мета сучасної початкової школи – не просто давати знання, а формувати особистість, яка вміє і хоче вчитися, займає позицію активного суб'єкта діяльності. З огляду на це велике значення має формування в учнів інтелектуального та творчого потенціалу, прагнення до самостійної пізнавальної діяльності.

Тому на кожному уроці вчителем повинні ставитися такі завдання:

- запалити в дитячому серці вогник допитливості;
- збагачувати знання школярів про природу, суспільне життя, трудову діяльність людей;
- розвивати різні види пам'яті;
- розвивати уяву і фантазію;
- розвивати увагу, спостережливість;
- формувати мовленнєві вміння, комунікативно – творчі здібності;
- пробуджувати інтерес до навчання, робити його цікавим, пізнавальним, розвивальним;
- розвивати творче мислення;
- навчити працювати з навчальною і дитячою книгою;
- виховувати національну самосвідомість, духовність.

Серед шляхів розвитку творчих, інтелектуальних здібностей, пізнавальної активності, самостійності, самореалізації дітей необхідним є використання вчителем в роботі з учнями початкових класів різноманітних завдань – навчальних, розвивальних, пізнавальних, інтелектуальних, нестандартних, творчих.

Розвитку пізнавальних, творчих, інтелектуальних здібностей учнів сприяють творчі завдання. Наприклад, під час уроків читання на всіх етапах навчально-пізнавальної діяльності можна використовувати такі творчі завдання.

1. Зібрати наукові відомості щодо тварин і рослин, про які йдеться у ,тексті.

2. Переказ від зміненої особи.

3. З поданих прислів'їв вибрати ті, які підходять за змістом

4. . Знаходження рядків, у яких автор висловлює своє ставлення до героя. .

5. Вибіркове читання: опис, міркування, пошук характеристики образу героя за планом (портрет, дитинство, вдача, характер).

6. Літературні ігри, кросворди, шаради, анаграми, вікторини сприяють розвитку дивергентного мислення (швидкості, гнучкості, точності, оригінальності).

Творчі, пізнавальні та інтелектуальні здібності можна стимулювати також за допомогою активізації фантазії, уяви школярів. Бо ще Дж. Родарі сказав: "Якщо хочеш навчити думати, то насамперед навчи придумувати".

Так, у 2 класі під час вивчення теми "Різнокольорові вірші" – можна запропонувати уявити картини природи, словесно їх намалювати. Ці завдання називаються "Слухаю, уявляю, відчуваю". Ще можна клас поділити на два варіанти. Під час читання вірша учні одного варіанту записують, що чують, другого варіанту - що бачать. (" Що я чую, що я бачу").

Розвитку пізнавальних, творчих, інтелектуальних здібностей сприяє виконання завдань з логічним навантаженням. Такі завдання тренують довільну увагу, вчать порівнювати, аналізувати, узагальнювати, класифікувати.

Розвитку пізнавальних, творчих, інтелектуальних здібностей сприяють: створення продовження казки, оповідання; словесне малювання; вилучення зайвого; скоромовки, розвивальні ігри.

В іграх діти не тільки відображають реальне життя, а й перебудовують його. За словами Виготського, «гра дитини – це творче переосмислення пережитих вражень, комбінування їх і побудова з них дійсності, яка відповідає запитам і інтересам самої дитини», тобто гра розглядається як творча діяльність, в якій наочно виступає комбінуюча дія уяви. Тому в своїй роботі вчителі використовують розвивальні ігри як засіб навчання і виховання. Розвитку пізнавальних, творчих, інтелектуальних здібностей сприяють інтерактивні методи .

Вчитель початкових класів - це людина не тільки з життєвим досвідом, а й з великим педагогічним багажем, людина активна, енергійна, завзята, з невичерпним прагненням творчої діяльності. Оскільки педагог не може бути пересічною людиною, вчитель початкової школи повинен постійно працювати над собою, займатися самоосвітою, вдосконалювати педагогічну майстерність. Тому основним принципом роботи вчителя початкової школи має стати використання сучасних досягнень вікової психології, інноваційних технологій навчання, що сприяє розвитку пізнавальних, інтелектуальних, творчих, фізичних

здібностей школярів початкової школи за умови збереження та підвищення резервів їх фізичного, психічного та соціокультурного здоров'я.

На нашу думку у впровадженні інноваційних методів і технологій вчителі початкової школи перш за все повинні керуватися п'ятьма основними заповідями: любити, вірити, знати, поважати та розуміти дитину як основний об'єкт і суб'єкт навчальної діяльності.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, розвиток інтелектуальної обдарованості та творчих здібностей вимагає від учителя наполегливої праці і любові, адже він сіяч добра, правди, знань, творець дитячих душ.

Тому, потрібно не формальне, а творче, розумне засвоєння і застосування педагогічного досвіду.

Список використаних джерел

1. Брагіна Г.В. Мастерство учителя на уроке: Книга для учителей и студентов. – Симферополь, 2001. – 106с.

2. Вікова та педагогічна псих.: Н.п. / О.В. Скрипченко, Л.В. Волинська, З.В. Огороднійчук та ін. 2 – ге видання. – К.: Каравела, 2007. – 400 с.

3. Біда Л. О. Педагогічна майстерність: Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; За ред. І. А. Зязюна. 2 – ге видання доповнене і перероблене. - К.: Вища школа, 2004. – 422 с.

4. Закон України про освіту // Освіта, 2011.

5. Психологія на перетині тисячоліть: Збірник наукових праць учасників П'ятих Костикових читань: В 3т. – К.: Вища школа, 2000. – 479 с.: іл.

ОБДАРОВАНІ ДІТИ В СУЧАСНІЙ ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Макар О. В.

Науковий керівник: **Гайдамашко І. А.**, кандидат педагогічних наук

Постановка проблеми. Проблема обдарованості в сучасній початковій школі стає нині дедалі актуальнішою. Це пов'язано насамперед із потребою суспільства в неординарних творчих особистостях. Раннє виявлення, навчання і виховання обдарованих і талановитих дітей є одним із головних завдань удосконалення системи освіти. Проте недостатній рівень професійної та психологічної підготовки вчителів до роботи з дітьми, які виявляють нестандартність у поведінці та мисленні, призводить до неадекватної оцінки їхніх особистісних рис і всієї діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У розробку проблеми обдарованості вагомий внесок зробили такі зарубіжні та вітчизняні

психологи та педагоги: Г. Айзенк, М. Босенко, Л. Виготський, Н. Лейтес, А. Матюшкін, Дж. Мензулі, Е. Торндайк та інші.

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз особливостей обдарованих учнів початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Перебудовані процеси в Україні обумовили нові тенденції розвитку освіти, виникла нагальна потреба суспільства в творчих, діяльних і обдарованих, інтелектуально й духовно розвинених громадянах. На вістрі цих проблем в сучасних навчальних закладах підвищується увага до розвитку творчої, обдарованої дитини [3].

Згідно твердження О. Дубасенюк, обдарованість – своєрідне поєднання та високий рівень здібностей [5]. Як свідчить аналіз психолого-педагогічної літератури, досить часто поняття «обдарованість» утотожують з поняттям «талановитість». Проте низка науковців переконують, що ці поняття слід розмежовувати, трактуючи їх таким чином: обдарованість – це сукупність здібностей, які допомагають індивіду досягти вагомих результатів в одному або кількох видах діяльності й давати суспільству користь. Ця риса формується й проявляється в процесі діяльності. А талановитість – це високий ступінь здібностей до якоїсь спеціальної діяльності (музичної, художньої, літературної, технічної чи спортивної), при чому ці здібності вже значною мірою встигли реалізуватися в конкретних суспільно значущих процесах [3].

Відповідно до вчення Дж. Мензулі [1], обдарованість являє собою сполучення трьох характеристик: інтелектуальних здібностей (перевищуючих середній рівень); творчості; наполегливості – (мотивація, орієнтована на задачі).

В енциклопедії освіти обдаровані діти визначаються як діти, які мають високий рівень розвитку загальних і спеціальних здібностей. Обдаровані діти відзначаються високою допитливістю і дослідницькою активністю. У таких дітей яскраво виявлена здатність відкривати причинно-наслідкові зв'язки і робити відповідні висновки, особливо вони захоплюються побудовою альтернативних моделей і систем [2, с. 596].

Як свідчить аналіз психолого-педагогічної літератури, поняття обдарованості є багатогранним, у зв'язку з цим науковці визначають такі групи обдарованих дітей: діти з високими показниками інтелекту; діти з високим рівнем творчих здібностей; діти, які досягли успіхів у будь-яких галузях (музика, спорт, окремі предмети тощо); діти, які добре навчаються.

У своїх дослідженнях Н. Лейтес [4] виділяє три категорії обдарованих школярів:

– учні з ранньою розумовою реалізацією – це учні, в яких за звичайного рівня інтелекту спостерігається особливий інтерес до окремого навчального предмета; школяр може випередити ровесників

легкістю засвоєння специфіки матеріалу, але уроки з інших предметів можуть його обтяжувати;

– учні з прискореним розумовим розвитком – це учні, які за однакових умов надто вирізняються високим рівнем інтелекту, прискорений розвиток якого завжди пов'язаний з високою розумовою активністю та пізнавальною потребою.

– учні з окремими ознаками нестандартних здібностей – школярі, які вирізняються розумовими особливостями, не випереджають однолітків у загальному розвитку інтелекту та не виявляють яскравих успіхів з того чи іншого навчального предмета, але вирізняються особливостями окремих психологічних процесів (надзвичайна пам'ять на певні об'єкти, широта уяви, здатність до спостережень). Серед таких школярів трапляються учні зі складним характером, незалежні, вперті, мало контактні.

У розробках своїх досліджень психолого-педагогічна наука розрізняє шість сфер обдарованості дітей [1]:

– інтелектуальна сфера характеризує обдаровану дитину, яка вирізняється хорошою пам'яттю, допитливістю, добре вирішує різні завдання, зрозуміло висловлює свої думки, може мати здібності до практичного застосування знань.

– сфера академічних досягнень свідчить про успіхи з математики, читання, курсу «Я та Україна» та інших навчальних предметів.

– сфера творчості характеризується тим, що дитина дуже допитлива, виявляє незалежність і оригінальність мислення, висловлює власні оригінальні ідеї.

– сфера спілкування полягає у тому, що дитина добре пристосовується до нових ситуацій, легко спілкується з дорослими та дітьми, виявляє лідерство в іграх та заняттях тощо.

– у сфері художньої діяльності дитина виявляє великий інтерес до візуальної інформації, захоплюється художніми заняттями. (виявляє інтерес до музики, добре володіє мелодією, із задоволенням співає, намагається створювати музику).

– рухова сфера свідчить про тонку і точну моторику, чітку координацію школяра, добре володіння тілом.

Для педагогів важливою проблемою є виявлення та розпізнавання великих можливостей дитини. На думку М. Босенко [5], вчитель має вміти розрізнити такі здібності як: загальні здібності – здатність кожної особистості до сприйняття, засвоєння та відображення інформації; гуманітарні здібності – здатність до літературно-філософської діяльності; математичні здібності передбачають добре розвинену логіку; здібності до академічного навчання – це комплекс здібностей, які сприяють успішному навчанню та підкріплені вольовими зусиллями; спеціальна обдарованість – та, яка виявляється в тенденції досягнення успіху в одній чи декількох сферах діяльності; загальна обдарованість – це

рівень задатків, схильностей особистості, які свідчать про високий ступінь інтелектуального, моторного та сенсорного розвитку.

Завдяки проявам здібностей, певним особливостям поведінки, вміння абстрагувати, ставити цікаві запитання, робити висновки обдаровані діти привертають до себе увагу. Так, у результаті досліджень Н. Лейтеса [4], визначено такі характерні особливості обдарованих дітей: хороша пам'ять, добре розвинене абстрактне мислення; активність й постійна зайнятість; вимогливість до себе, болісне сприйняття суспільної несправедливості; наполегливість в досягненні результату; бажання вчитись і досягти у навчанні успіхів; здатність до самостійної діяльності; спостережливість; інтерес до дослідницьких методів навчання; мають великий словниковий запас, виявляють інтерес до читання.

Нерідко на думку педагогів – дослідників, обдаровані діти спотворено розуміють значення природних задатків у розвитку своїх здібностей і недооцінюють значення самовиховання та самовдосконалення. У такому разі їм неодмінно потрібно навести як приклад висловлювання відомих учених, винахідників про співвідношення природних задатків і наполегливої праці в успішній творчій діяльності. Дитині слід пояснити, що природні задатки – це її особисте надбання, особистий скарб, і вона може розпоряджатися ним як захоче. Проте здібності людини – це не тільки прояв її природних задатків, а й результат її суспільного виховання [5]. Тому вчителі прагнуть виробити в обдарованих дітей переконання про їх особливу функцію в житті суспільства.

Висновки та перспективи подальших розвідок. У представленій статті було теоретично обгрунтовано поняття «обдарованість», «обдаровані діти», а також проаналізовано особливості обдарованих учнів початкової школи. Подальші дослідження планується провести у напрямку вивчення проблеми професійної підготовки вчителів початкових класів до роботи з обдарованими учнями.

Список використаних джерел

1. Апостолова Г. В. Робота з обдарованими дітьми / Г. В. Апостолова // Обдарована дитина. – 2006. - № 1. – С. 12.
2. Енциклопедія освіти / АПН України ; голов. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Васильченко Л. І. Психолого – педагогічні особливості обдарованих дітей / Л. І. Васильченко // Педагогіка і психологія. – 2007. - № 4 (57). – С. 32– 39.
4. Лейтес Н. С. Способности и одаренность в детские годы / Н. С. Лейтес. – М.: Просвещение, 1994. – 186 с.
5. Обдарованість і вік. Розвиток творчого потенціалу обдарованих дітей: [навч. посіб.; під ред. А. М. Матюшкіна]. – М. : Вид-во НВО «МОДЕК », 2004. – 192 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ АГРЕСІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Марценюк І. В.

Науковий керівник: **Гайдамашко І. А.**, кандидат педагогічних наук

Постановка проблеми. Значні зміни, що відбуваються у житті всього нашого суспільства, сполучаються з багатьма труднощами не лише в економічній, політичній, соціальній сферах, а й в етико-психологічній. Особливо гострі проблеми стосуються підростаючого покоління. За останні роки зросли показники дитячої злочинності, а також відхилень в емоційному здоров'ї молодших школярів. Стрімке зростання рівня агресивності багатьох дітей – одна з найбільш актуальних проблем сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На необхідність вивчення агресії звертали увагу відомі зарубіжні (А. Басс, Р. Берон, Г. Бреслав, М. Левітов, Л. Семенюк, Т. Смірнова) та вітчизняні (О. Бовть, Г. Гайдукевич, О. Дроздов, С. Кравчук, І. Мазоха, А. Мелоян, Н. Пов'якель, Є. Тополов) науковці.

Мета статті – охарактеризувати особливості прояву агресії молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Практика початкової школи та статистичні дані свідчать, що багато школярів відзначаються підвищеною нервозністю, надмірною чутливістю та гарячковістю, вразливістю та емоційною неврівноваженістю. Найбільше непокоять батьків, педагогів, психологів, соціальних працівників, співробітників МВС, громадськість такі прояви поведінкової активності дітей як жорстокість, цинізм, відчуженість, духовна спустошеність, а прояви агресії школярів стали майже буденністю загальноосвітнього навчального закладу.

Як свідчить аналіз довідково-енциклопедичної та наукової літератури з педагогіки і психології, єдиного бачення щодо трактування суті поняття «агресія» не існує. Так, науковці розглядають агресію як: дії, які спрямовані на те, щоб заподіяти фізичну, психологічну або моральну шкоду іншій людині або групі людей (Р. Берон, Д. Річардсон) [3, с. 25]; форми реагування на різні несприятливі життєві ситуації фізичного або психологічного змісту, які викликають стрес, фрустрацію та інші подібні стани (Г. Бреслав) [2, с. 5]; акти ворожості та руйнування, які завдають шкоди іншим людям (Ю. Можгинський) [3].

У тісній взаємодії з поняттям «агресія» існує поняття «агресивність». У психологічному словнику за редакцією А. Петровського та М. Ярошевського (Москва, 1990) поняття «агресивність» визначається як властивість особистості, яка полягає в готовності і наданні переваги використанню насильницьких засобів для реалізації своїх цілей. Проте, агресивність має й іншу сторону – позитивну, оскільки забезпечує: активність та цілеспрямованість особистості, адаптацію у соціумі, вміння

досягати поставлених цілей, здатність захистити себе й інших людей, можливість дотримуватися певних життєвих принципів та цінностей, самореалізацію, вона також є складовою лідерства [2]. Виходячи з цього, агресивність має знаходитися під постійним контролем людини, в протилежному випадку вона може вийти за межі норми і набути деструктивних форм.

Дослідження особливостей прояву агресії молодших школярів передбачає аналіз основних видів і форм агресії. Аналіз літератури з цієї проблеми дає підстави для висновків, що на сьогоднішній день не існує єдиної класифікації видів агресії. Практичну цінність має класифікація видів агресії, яку запропонував Г. Бреслав [2, с. 8], оскільки людина, зазвичай, проявляє одразу декілька видів агресії, до того ж вони можуть постійно змінюватися, переходячи одна в одну. Так, дослідник пропонує класифікувати види агресії: за об'єктом спрямування (гетероагресія, аутоагресія); за причиною виникнення (реактивна, раптова); за цілеспрямованістю (інструментальна, цільова/ мотиваційна); за відкритістю прояву (пряма, опосередкована); за формою прояву (вербальна, експресивна, фізична).

Аналіз психолого-педагогічної літератури у контексті досліджуваної проблеми дозволив з'ясувати, що основними причинами виникнення агресії молодших школярів є: психологічні особливості (недостатній розвиток інтелекту і комунікативних навичок, низький рівень саморегуляції, нервовість, дратливість, надмірна імпульсивність, тривожність, неадекватна самооцінка); соціальні: помилки сімейного виховання (жорстоке ставлення, непослідовність виховних впливів, недостатня любов і увага з боку батьків, відсутність педагогічної культури батьків, фізичні покарання тощо), вплив шкільного середовища (помилки вчителя у керівництві класом, неграмотне використання педагогом методів навчання і виховання, міжособистісні конфлікти у класі, нерегулярна підготовка до уроків, прогули та ін.), взаємини з ровесниками, спостереження за агресивною поведінкою, засоби масової інформації; ситуативні фактори (фізичне самопочуття, стресова ситуація, помста, боротьба за особистий простір, перебування у стресогенному середовищі, конфліктні ситуації, умови навколишнього середовища тощо. Таким чином, у процесі організації навчально-виховної діяльності, особливу увагу вчитель початкових класів має звертати на ліквідацію факторів, що спричиняють виникнення агресії молодших школярів.

Вагомою є думка Т. Смірної [5, с. 13] стосовно того, що характерологічні особливості агресивних дітей вказують на внутрішні протиріччя, проблемні зони та внутрішні конфлікти. Так, науковець виокремлює такі характерологічні особливості агресивних дітей: сприймають велике коло ситуацій як загрожуючі, ворожі стосовно них; дуже чутливі до негативного ставлення до себе; заздалегідь налаштовані на негативне ставлення до себе зі сторони оточуючих; не розглядають власну агресію як негатив; завжди звинувачують оточуючих

у власній деструктивній поведінці; у випадку зумисної агресії почуття провини відсутнє або проявляється слабо; схильні не брати на себе відповідальність за свої вчинки; мають обмежений набір реакцій на проблемну ситуацію; у взаємовідносинах проявляють низький рівень емпатії; слабкий контроль над власними емоціями; погано усвідомлюють свої емоції, окрім гніву; бояться непередбачуваності у поведінці батьків; мають неврологічні недоліки: нестійка, розсіяна увага, слабка оперативна пам'ять, нестійке запам'ятовування; не вміють прогнозувати наслідки своїх дій; позитивно відносяться до агресії, оскільки завдяки агресії отримують почуття власної значущості і сили; мають високий рівень особистісної тривожності; неадекватну самооцінку, частіше низьку; почувають себе знедоленими.

На основі аналізу індивідуальних особливостей прояву агресії молодших школярів науковці виокремлюють три варіанти дитячої агресивності: імпульсивно-демонстративний, нормативно-інструментальний, ціленаправлено-ворожий [2; 4; 5]. Імпульсивно-демонстративний варіант дитячої агресивності передбачає використання агресії як засобу привернення уваги. Діти, як правило, надзвичайно яскраво виражають свої агресивні емоції (кричать, лаються, розкидають речі) їхня поведінка спрямована на одержання емоційного відгуку від інших. Вони активно прагнуть до контактів з однолітками; домігшись їх уваги, вони заспокоюються, припиняють свої зухвалі дії. В таких дітей агресивні акти скоро минуші, ситуативні і не відрізняються особливою жорстокістю. Психологічними характеристиками дітей цієї групи є емоційність, низький рівень інтелекту, нерозвинене свавілля, егоїзм, демонстративність, низький рівень ігрової діяльності.

Нормативно-інструментальний варіант дитячої агресії передбачає прояв агресії в основному як норму поведінки в спілкуванні з іншими людьми. У цих учнів агресивні дії виступають як засіб досягнення якої-небудь конкретної мети – одержання потрібного їм предмету чи ведучої ролі або виграшу у своїх однокласників. Про це свідчить зокрема той факт, що позитивні емоції вони відчують після досягнення результату, а не в момент агресивних дій. Діяльність цих школярів відрізняється цілеспрямованістю і самостійністю. До психологічних характеристик учнів цієї групи належать: високий рівень інтелекту, розвинуте свавілля, лідерські якості, гарні організаторські здібності, високий соціальний статус у групі однолітків тощо.

У школярів, які характеризуються ціленаправлено-ворожою агресією, нанесення шкоди іншому виступає як самоціль. Їхні агресивні дії не мають якої-небудь видимої мети – ні для навколишніх, ні для них самих. Вони отримують задоволення від самих дій, що приносять біль і приниження одноліткам. Діти даного типу використовують в основному пряму агресію, причому більш половини всіх агресивних актів складає прямий фізичний вплив, що відрізняється особливою жорстокістю. Психологічними характеристиками цієї групи є: середні показники

інтелекту, довільність у цілому відповідає віковим нормам, низький соціальний статус у групі однолітків, тобто їх бояться й уникають, низький рівень емпатії, жорстокість.

Робота вчителя початкових класів з дітьми, схильними до агресії, має бути спрямована на створення умов для їх повноцінного фізичного і психічного розвитку, розкриття їх внутрішнього потенціалу, створення оптимальної соціальної ситуації розвитку, активізацію знання про моральні та етичні норми, а також на здобуття навичок вирішення конфліктів конструктивним шляхом.

Висновки та перспективи подальших розвідок. У представленій статті було теоретично обґрунтовано сутність понять «агресія», «агресивність»; охарактеризовано особливості прояву агресії молодших школярів. Подальші дослідження планується провести у напрямку вивчення особливостей роботи вчителя початкових класів з агресивними дітьми.

Список використаних джерел

1. Бовть О. Б. Агресивні реакції та шляхи їх корекції в молодших школярів : автореф. дис... канд. психол. наук : 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О. Б. Бовть. – К., 2001. – 18 с.

2. Бреслав Г. Э. Психологическая коррекция детской и подростковой агрессивности : учеб. пособ. для спец. и дилетантов (Серия: «Психологическая помощь») / Г. Э. Бреслав. – СПб. : Речь, 1997. – 97 с.

3. Бэрон Р. Агрессия : учеб. пособ. для студ. и асп. психол. ф-тов, слушателей курсов психол. дисц. на гуманитар. ф-тах вузов РФ / Р. Бэрон, Д. Ричардсон. – СПб., 1997. – 330 с.

4. Мединська Ю. Агресивна дитина: Зрозуміти, щоб допомогти / Ю. Мединська // Психологія і суспільство. – 2002. – № 1. – С. 107-117.

5. Смирнова Т. П. Психологическая коррекция агрессивного поведения детей / Т. П. Смирнова. – Ростов н/Д : Феникс, 2004. – 160 с.

АНАЛІЗ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЯВУ ЕМОЦІЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Матвієць В.О.

Науковий керівник: **Тафінцева С.І.**, викладач кафедри педагогіки та психології

Постановка проблеми. Емоційність є однією з центральних та фундаментальних характеристик особистості взагалі та в молодшому шкільному віці зокрема. Важливість вивчення емоційної сфери молодшого школяра визначається її роллю у процесі формування особистості дитини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній психологічній науці існують багато підходів щодо розуміння сутності емоцій (Б.Ананьєв, П.Анохін, В.Дерябін, Б.Додонов, К.Ізард, О.Леонтьєв, В.Мясищев, Є.Петров, К.Платонов, С.Рубінштейн, П.Сімонов, П.Якобсон та інші). Проблема особливостей розвитку емоційної сфери дітей є актуальною як у теоретичному, так і суто прикладному аспектах (І.Д. Бех, О.В. Запорожець, О.І. Кульчицька, Я.З. Неверович та інші). У наукових дослідженнях розглядаються загальнотеоретичні та методологічні підходи до вирішення питання про природу, генезу та структуру емоцій особистості крізь призму її морального становлення, формування її характеру.

Виділення невирішених раніше задач загальної проблеми. Завдяки великій сукупності чітких теоретико-експериментальних даних з даної проблеми, вона залишається актуальною, проте недостатньо вивченою, так як недостатня увага приділяється становленню емоційної сфери хлопчиків та емоційної сфери дівчаток.

Формулювання цілей статті – визначити напрями емоційних реакцій та типи їх прояву у дівчат і хлопців молодшого шкільного віку та здійснити системний аналіз гендерних особливостей прояву емоцій учнів початкової школи.

Виклад основного матеріалу. З метою дослідження емоційних проявів у молодших школярів нами було використано тест Розенцвейга та методику «Кактус ». Дослідження проводилось у Хорошівській загальноосвітній школі I-III ступенів. Вибірка для дослідження – учні 3 класу, з них 8 хлопчиків та 11 дівчаток.

Аналізуючи тест Розенцвейга [2] нами було визначено напрями реакцій та їх типи прояву у дітей молодшого шкільного віку. Отримані дані показують відмінності у напрямках та типах реакцій в хлопців та дівчат молодшого шкільного віку. Екстрапунітивний напрям реакцій спостерігається у 50% хлопців та 27,28% дівчат; інтропунітивний напрям виявлений у 12,5% хлопців та 54,53% дівчат; імпульсивний напрям проявився у 37,5% хлопців та 18,19% дівчат (Табл.1)

Таблиця 1

Напрями реакції на невдачу

Стать	Напрямы реакції					
	Е		І		М	
Хлопці (8)	4	50%	1	12,5%	3	37,5%
Дівчата (11)	3	27,28%	6	54,53%	2	18,19%

Дані таблиці знайшли своє відображення у діаграмах (рис.1, рис.2, рис.5).

Показники діаграм наочно демонструють, що у хлопчиків переважає екстрапунітивний напрям реакції 50%, а у дівчаток – інтропунітивний 54,53%.

Хлопчики частіше, ніж дівчатка, обирають тактику поведінки за типом звинувачення зовнішнього оточення, а дівчатка частіше приймають провину і відповідальність на себе. Таким чином, дівчатка на відміну від хлопчиків у своїй поведінці більш орієнтовані на виконання норм і правил. Для хлопчиків найхарактерніші самозахисні реакції, засудження будь-кого, сприйняття провини або уникнення докорів – усе це спрямовано за захист власного «Я».

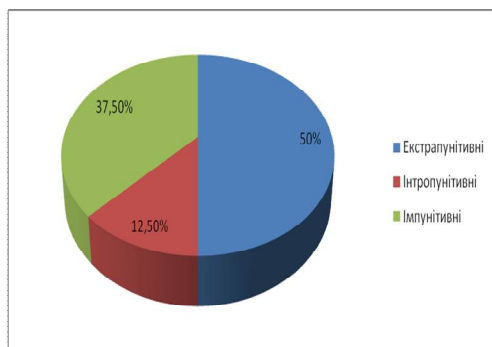

Рис. 1 Напрямок реакції у хлопчиків

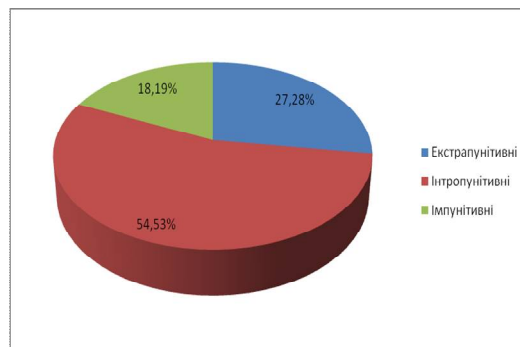

Рис. 2 Напрямок реакції у дівчаток

За результатами тестування молодших школярів були отримані наступні дані. Перешкоджаючо-домінантний тип реакції спостерігається у 25% хлопців та 36,36% дівчат; самозахисний тип реакції виявлений у 62,5% хлопців та 27,28% дівчат; необхідно - супротивний тип реакції проявився у 12,5% хлопців та 36,36% дівчат (Табл.2).

Таблиця 2

Типи реакції на невдачу

Стать	Типи реакції					
	OD		ED		NP	
Хлопці (8)	2	25%	5	62,5%	1	12,5%
Дівчата (11)	4	36,36 %	3	27,28%	4	36,36%

Дані таблиці знайшли своє відображення у діаграмах (рис.3, рис.4, рис.6).

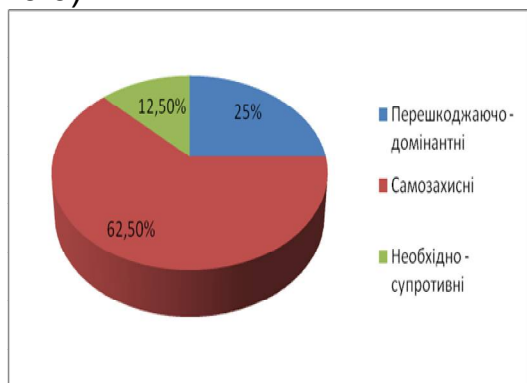

Рис. 3 Типи реакцій у хлопчиків

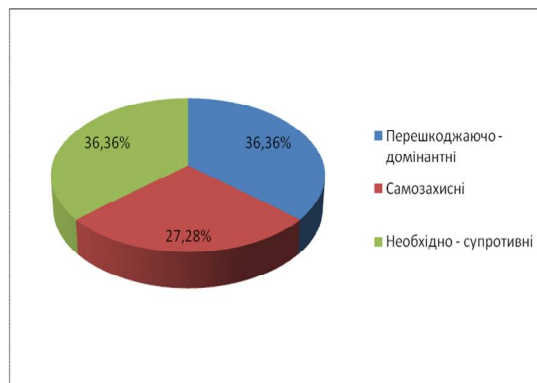

Рис. 4 Типи реакцій у дівчаток

Показники діаграм наочно демонструють, що у хлопчиків переважає необхідно-супротивний тип реакції 62,5%, а у дівчаток – навпаки цей тип реакції проявляється найменше 27,28%.

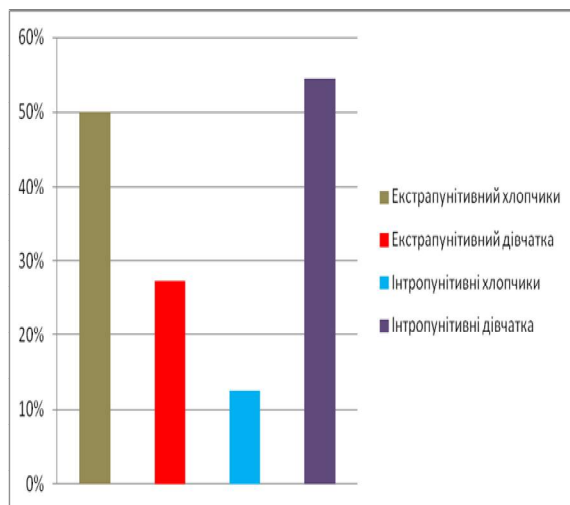

Рис. 5 Порівняльна гістограма напрямів реакцій у дівчат та хлопців

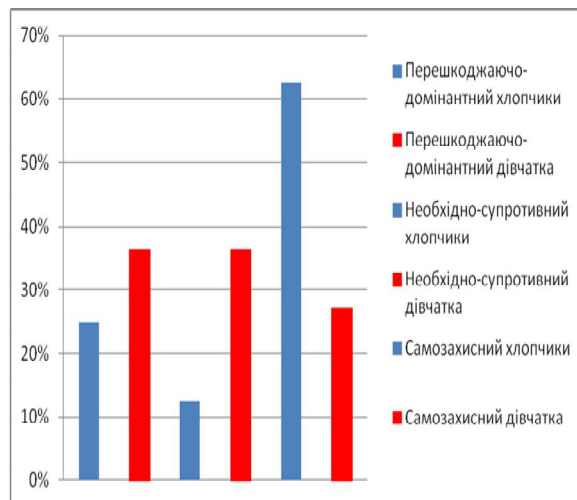

Рис. 6 Порівняльна гістограма типів реакцій у дівчат та хлопців

На основі методики «Кактус» [1] було виявлено, що агресія проявляється у 78% хлопчиків та 22% дівчаток (рис.7); а тривога спостерігається у 35% хлопчиків і 65% дівчаток (рис.8); імпульсивність – у 69% хлопчиків та 31% дівчаток (рис.9).

Рис. 7 Прояв агресії у школярів

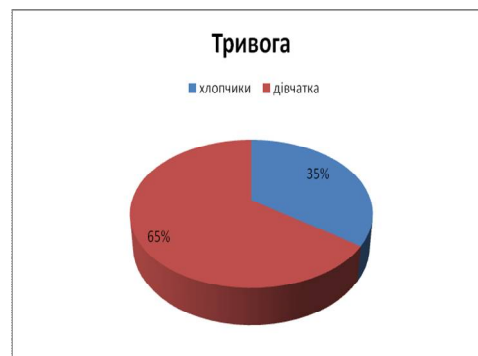

Рис. 8 Прояв тривоги у школярів

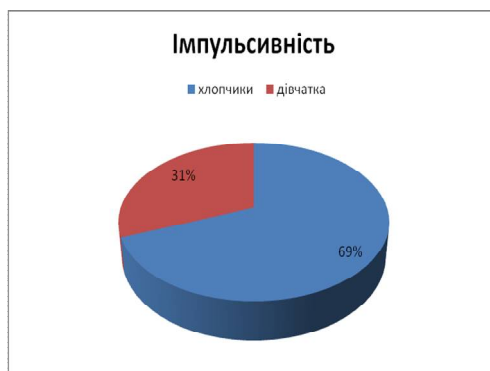

Рис. 9 Прояв імпульсивності молодших школярів

На малюнках агресивних дітей були присутні голки, особливо їх велика кількість.

Малюнки дітей з вираженою тривожністю характеризуються переважання внутрішнього штрихування, переривчастими лініями, використанням темних кольорів у варіанті з кольоровими олівцями.

На малюнках імпульсивних дітей були зображені уривчасті лінії. Такі учні ніколи не обдумують своїх вчинків, не стримують емоцій, не контролюють поведінку з урахуванням інтересів оточуючих.

В результаті проведення методики М.Панфілової «Кактус», у більшості дітей було виявлено наявність агресивних проявів, також прагнення до домашнього захисту (малювання кактусів в горщечках), що говорить про агресивність, як захисну реакцію на оточуючий вплив. Наявність таких елементів, як прикраси, що теж є в достатній кількості на малюнках говорить про неадаптивну форму агресивності, а тільки як спосіб пристосування до оточуючого середовища. Але у деяких дітей агресія виражається в деструктивній формі (у мого кактусу немає сусідів, мені й так добре) колючий, тому що сильний, або злий.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Аналізуючи та порівнюючи прояви емоційної сфери у хлопчиків та дівчаток молодшого шкільного віку, ми дійшли наступних висновків: хлопчики – більш раціональні, менш імпульсивні, більш спокійно ставляться до похвал і осуду, їх важче зворушити, розсмішити чи змусити плакати, менш самолюбні і образливі, більш незалежні і самостійні в поведінці від своїх батьків; дівчатка – більш емоційні, більш імпульсивні, легко засмучуються, залежать від настрою, більш самолюбні і образливі, потребують емоційної підтримки, вільніше, розкутіше відчують себе в ситуації навчання, емоційний зв'язок з батьками вищий ніж у хлопчиків, особливо з мамами.

Отже, наша робота підтверджує, що результати емпіричного дослідження залежать від гендеру та вона не вичерпує усіх аспектів цієї проблеми, не менш важливими є інші напрями дослідження.

Список використаних джерел

1. Панфилова М.А. Графическая методика «Кактус» / М.А.Панфилова // Обруч. – 2002. – № 5. – С.12-13.
2. Тест Розенцвейга. Методика рисуночной фрустрации (модификация Н.В.Тарабриной) / Диагностика эмоционально-нравственного развития; за ред. и сост. И.Б.Дерманова – СПб., 2002. – С.150-172.

СЕКЦІЯ 5

УДОСКОНАЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

ПОБУДОВА ІНФОРМАЦІЙНО-ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Голубйовська Р.А.

Науковий керівник: **Шквир О.Л.**, кандидат педагогічних наук, доцент

Постановка проблеми. В умовах формування розвитку єдиного освітнього інформаційного простору особливого значення набуває інформаційне забезпечення, ефективне використання інформаційно-телекомунікаційних технологій у навчально-виховній діяльності вищих навчальних закладів. Як зазначається в Концепції Національної програми інформатизації, Національній програмі інформатизації України, Законі України «Про національну програму інформатизації» та інших нормативних документах ефективне управління галуззю можливе за умов створення єдиного національного інформаційно-освітнього середовища, оснащення освітніх закладів електронними засобами навчання та телекомунікаційними засобами доступу до інформаційно-освітніх ресурсів [1].

Вивчення документів Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (накази, розпорядження, інструктивні листи тощо) за останнє десятиріччя свідчить про спрямування діяльності керівників професійно-технічних навчальних закладів на розвиток інформаційно-освітнього середовища. Йдеться про підсумки Всеукраїнського конкурсу на кращий Інтернет-сайт професійно-технічних навчальних закладів, затвердження переліку професійно-технічних навчальних закладів для оснащення кабінетів інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій навчальними комп'ютерними комплексами за кошти державного бюджету у 2009 році, організацію і проведення Всеукраїнського експерименту щодо навчання вчителів ефективному використанню інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі та підвищення кваліфікації педагогічних працівників за програмою Intel® «Навчання для майбутнього», щодо функціонування Інтернет-порталу «Єдине освітнє інформаційне вікно України» тощо [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку інформаційно-освітнього середовища навчальних закладів (сучасного університету) відображені в монографічному дослідженні Л.Панченко, окремих публікаціях О.Кравчини (загальноосвітній навчальний заклад). Окремі аспекти (організація і здійснення дистанційного навчання) формування інформаційного простору навчальних закладів різного рівня акредитації, висвітлені в наукових працях Д.Бодненка, Н.Жеваніна, О.Кіріленко, П.Стефаненко. Дослідження В.Гуменюк, Л.Забродської, О.Матвієнко, В.Петрова, відображають результати дослідження проблем теорії і методів інформаційного забезпечення управління навчальними закладами як складової інформаційно-освітнього середовища.

Інформаційно-освітнє середовище вивчається в контексті підготовки фахівців у вищих навчальних закладів Ю.М.Атаманчуком, Є.Ю.Гільман, Н.М.Гладченковою, Д.В.Дзигуа та ін.

Незважаючи на вищезазначене, дане питання потребує подальшого вивчення, зокрема побудова інформаційно-освітнього середовища у вищому навчальному закладі..

Мета статті – визначити будову інформаційно-освітнього середовища у вищому навчальному закладі на прикладі Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

Виклад основного матеріалу. Національна програма інформатизації визначає стратегію розв'язання проблеми забезпечення інформаційних потреб та інформаційної підтримки соціально-економічної, екологічної науково-технічної, оборонної, національно-культурної та іншої діяльності у сферах загально державного значення. Її головною метою є створення необхідних умов для забезпечення громадян та суспільства своєчасною, достовірною та повною інформацією шляхом широкого використання інформаційних технологій, забезпечення інформаційної безпеки держави. Основною ідеєю даного документа є створення інформаційного середовища України [3, с.139].

Під інформаційним освітнім середовищем розуміють «єдиний інформаційно-освітній простір, побудований за допомогою інтеграції інформації на традиційних та електронних носіях, комп'ютерно-телекомунікаційних технологій взаємодії, що містить віртуальні бібліотеки, розподілені бази даних, оптимально структурований навчально-методичний комплекс і розширений апарат дидактики, у якому (просторі) діють принципи нової педагогічної системи» [4, с.35].

Інформаційно-освітнє середовище ми розглядаємо як єдиний інформаційно-освітній простір, побудований за допомогою інтеграції інформації на традиційних і електронних носіях, комп'ютерно-телекомунікаційних технологій взаємодії, що охоплює віртуальні бібліотеки, розподілені бази даних, оптимально структурований навчально-методичний комплекс і розширений апарат дидактики, в якому (просторі) діють принципи нової педагогічної системи [4, с. 35].

Організація єдиного інформаційно-освітнього середовища передбачає визначення його рівнів. Також аналіз інтернет-сайтів різних вищих навчальних закладів України показав, що сьогодні іде активний процес побудови інформаційно-освітнього середовища.

Розглянемо, як побудоване інформаційно-освітнє середовище Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії. Так, освітнє середовище Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії можна умовно поділити на рівні (факультет, кафедра, студент, школа), що сприяє здійсненню неперервної педагогічної освіти. Взаємовідносини між учасниками освітнього середовища (викладачами вищих навчальних закладів, студентами, учителями шкіл, молодими спеціалістами, програмістами) передбачають поєднання організаційно-методичної

діяльності, що забезпечує професійну спрямованість навчальної та наукової роботи в педагогічному вищому навчальному закладі й науково-дослідної діяльності, що передбачає вибір та впровадження досягнень педагогічної науки і передового педагогічного досвіду в масову практику.

Сьогодні важливо не стільки володіти певним обсягом інформації, скільки вміти самостійно набувати нові знання, використовуючи всю різноманітність інформаційних ресурсів, зокрема друковане слово, аудіо- та відеоматеріали, електронні мережі. В ХГПА працює комп'ютерна мережа, до якої підключено всі комп'ютери навчального закладу. Підключення до всесвітньої мережі Інтернет дає можливість отримувати інформацію про новітні технології та використовувати її в повсякденному житті. Є зв'язок із науково-методичним центром, що дає змогу оперативно обмінюватись документами. За допомогою електронної пошти можливо обмінюватись інформацією з різними організаціями, листуватись, обмінюватись думками та ідеями. Велике значення має сучасна бібліотека – місце, де моменти, що потребують втручання бібліотекаря як педагога, настають досить часто. Дослідницькі інтереси студентів ускладнюються, що зумовлює потребу в активному використанні всіх інформаційних ресурсів. Наукова бібліотека також оснащена комп'ютерами і підключена до мережі Інтернет. У комп'ютерних класах теж можна скористатись Інтернетом і отримати всім, хто бажає, необхідну інформацію. Питання інформаційної культури майбутніх вчителів заслуховується на Вченій та науково-методичних радах.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, використання в освітньому процесі ВНЗ інформаційно-освітнього середовища може стати основою для становлення принципово нової форми навчання, що спирається на детальну самооцінку й мотивовану самоосвітню активність особистості, підтримувану сучасними технічними засобами. Своє найбільш цілісне вираження завдання збільшення творчого потенціалу студентів в умовах ВНЗ одержує у формі реалізації інформаційного освітнього середовища, котре призначене для здійснення ефективної професіоналізації. У процесі цього стратегія такого навчання виявляється у здійсненні різних взаємодій з чинниками навколишнього середовища, покликаними забезпечити як особистісне зростання, так і формування в студентів психологічних змістових новоутворень, що становлять різні аспекти концептуальної моделі фахівця.

Список використаних джерел

1. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України від 9 січня 2007 року № 537-V. [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

2. Петренко Л. Розвиток інформаційно-освітнього середовища професійно-технічного навчального закладу нормативно-правове поле / Л.Петренко [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу : http://www.tmpc.gb7.ru/mag_3_2012.htm

3. Педагог професійної школи : Методичний посібник [за матеріалами Всеукраїнського науково-методичного семінару «Інноваційні методики у професійній підготовці кваліфікованих робітників (21 вересня 2009 р.)»] / за ред. Т. М. Герлянд. – К. : ІПТО АПН України, 2009. – Вип. 1. – 232 с.

4. Солдаткин В. И. Информационно-образовательная среда открытого образования : тез. докл. IX Всерос. науч.-метод. конф. / В. И. Солдаткин // Телематика. – СПб., 2002. – С. 35.

ВИКОРИСТАННЯ АКТИВНИХ ФОРМ Й МЕТОДІВ У РЕАЛІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО КЕРІВНИЦТВА НАВЧАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ УЧНІВ

Джурук А.Л.

Науковий керівник: **Вовк В.П.**, кандидат психологічних наук, доцент

Постановка проблеми в загальному вигляді. Головною цінністю демократичного суспільства є формування різнобічно розвиненої особистості. Новий етап розвитку суспільства потребує людини, що зуміла б пізнати себе, реалізувати свої здібності повною мірою, а це насамперед залежить від якості навчання й виховання в закладах освіти, від їхньої спроможності забезпечити повноцінний розвиток учнівської та студентської молоді на рівні світових стандартів. Нові вимоги суспільства до початкової школи, нові завдання, можливості навчально-виховного процесу відображені в Державному стандарті початкової загальної освіти. Реорганізація системи освіти, нові вимоги до особистості потребують перегляду ролі вчителя в освіті, якісного оновлення змісту його підготовки. Розв'язання актуальних проблем сучасної школи, завдань її глибинного оновлення багато в чому обумовлене ефективністю забезпечення освітнього процесу фахівцями, які задовольняють вимоги сучасної школи, організують навчальний процес у його сучасному розумінні.

Однією з важливих складових дидактичного процесу в сучасній початковій школі є керівництво навчальною діяльністю школярів. Щодня вчителю доводиться самостійно розв'язувати різноманітні педагогічні завдання, приймати науково обґрунтовані рішення. Тобто, вчитель сучасної школи, в тому числі початкової, має бути підготовленим до викладацької, навчально-виховної, науково-методичної та керівної діяльності.

Мета статті. Показати значимість активних форм і методів реалізації змісту підготовки майбутніх учителів початкових класів до керівництва навчальною діяльністю учнів.

Аналіз публікацій. Виокремлена проблема багатоаспектна. В психолого-педагогічній науці та практиці завжди приділялася належна увага проблемі професійної підготовки вчителя, зокрема, таким її аспектам: теоретико-методологічні засади професійно-педагогічної підготовки вчителя (А.М. Алексюк, В.П. Безпалько, І.А. Зязюн, Н.В. Кузьміна, О.Г. Мороз, В.А. Семиченко, Л.О. Хомич та ін.), управлінський аспект професійної діяльності вчителя (Ю.К. Бабанський, В.І. Бондар, А.С. Макаренко, І.П. Підласий, В.С.Пікельна, О.Я. Савченко, В.О. Сухомлинський, Н.Ф. Тализіна, В.В. Ягупов та ін.); керівництво процесом професійної підготовки вчителя (О.А. Анісімов, С.І. Архангельський, В.О. Сластьонін, В.С. Безрукова, І.І. Ільясов, М.І. Приходько та ін.).

Результати досліджень В.П. Безпалька, В.І. Бондаря, Ю.А. Конаржевського, Ю.М. Кулюткіна, В.С. Пікельної, Т.І. Шамової дають змогу трактувати педагогічне керівництво вчителя як його діяльність, орієнтовану на створення умов, що забезпечують досягнення поставлених цілей навчання, причому, предметом (об'єктом) керівництва виступає професійна діяльність учителя – викладання й діяльність учня – учіння.

Однак аналіз наукових джерел показує, що проблемі підготовки вчителів початкових класів до керівництва навчальною діяльністю молодших школярів приділено недостатньо уваги. В результаті студенти не мають уявлення про структуру керівної діяльності, про етапи універсального управлінського циклу. З іншого боку, навіть уривчасті теоретичні знання про особливості управлінської праці, котрі не інтегровані в систему знань і не актуалізовані в практичній діяльності, так і залишаються чистою теорією, не закріплюються в управлінських уміннях і навичках.

Основні результати дослідження. Зміст підготовки як кінцевий результат, рівень і досягнення особистості внаслідок формування готовності до виконання професійних функцій реалізується через певні методи і форми навчання. Традиційно у вищих педагогічних навчальних закладах I-II рівнів акредитації використовується класно-урочна форма організації навчання, яка ґрунтується на закономірностях процесу засвоєння навчального матеріалу, передбачає засвоєння нового матеріалу в невеликих обсягах, планомірно і послідовно, з чергуванням різних видів розумової та практичної діяльності.

Для формування в студентів основ знань із теорії педагогічного керівництва, а також збільшення самостійності й активності студентів, доцільно використовувати лекційно-семінарську форму навчання [2, с.15-17].

Серед методів і форм навчання найбільшу ефективність мають наступні: *навчальна лекція* – як логічно завершений, науково

обґрунтований і систематизований виклад певного наукового чи науково-методичного питання [2, с.20]. Лекція є одним із основних методів навчання й однією з форм організації навчання. Як метод навчання лекція забезпечує вироблення наукового підходу до предмета, розкриття ідей, законів, принципів певного наукового явища в його розвитку. Окрім того, проблемна лекція дає змогу залучити аудиторію до наукового пошуку, спільно осмислити інформацію, підводячи студентів до самостійних висновків чи самостійного усвідомлення висновків, виділених викладачем. На проблемних лекціях розв'язуються й завдання формування особистості майбутнього педагога, виховання у нього переконаності, свідомої активності, формування позитивної мотиваційної сфери в майбутніх учителів.

Одним із завдань підготовки майбутніх учителів є формування в них практичних умінь керівництва навчанням учнів початкових класів та розвиток рис керівника та якостей особистості. Такі можливості дають не лише імітаційні методи, педагогічна практика, але й *просемінари*. Як один із різновидів семінарського заняття, просемінар сприяє розвитку пізнавальної активності й самодіяльності студентів, виробленню в них умінь аргументовано висловлювати свої думки та глибокому засвоєнню фундаментальних знань, формуванню переконань, виробленню активної життєвої позиції. Головне завдання просемінару – виробити в студентів уміння виконувати різні практичні роботи, завдання.

Ефективність навчання підвищується в результаті створення умов, коли студент має можливість висловити свої погляди й переконання, співставити їх із позицією опонента. Внаслідок суперечки, дискусії розв'язується певне проблемне питання навчального характеру. Таким чином, *дискусія* – це метод, за допомогою якого здійснюється групове обговорення проблеми для досягнення істини шляхом зіставлення різних думок [2, с.26].

Ще однією з активних форм практичної підготовки є *аналіз педагогічних (педагогічно-управлінських) ситуацій*, який дає змогу творчо застосовувати набуті на лекційних заняттях та педагогічній практиці знання. Такий метод може використовуватись на різних рівнях: індивідуальному – при виконанні завдань із наступним їх обговоренням у навчальній групі; парному – двоє студентів спільно аналізують ситуацію і пропонують варіант її вирішення іншим; груповому – групи у складі 4-5 осіб вирішують ситуації і взаєморецензують одна одну [6, с.190].

Цінність аналізу педагогічних ситуацій полягає у поєднанні простоти організації заняття із ефективністю результатів: у процесі розв'язання конкретної навчальної ситуації студенти опираються на здобуті внаслідок теоретичної підготовки знання та набуті під час педагогічної практики досвід. Крім того, аналіз педагогічно-управлінських ситуацій розвиває в студентів аналітичні здібності, виробляє вміння приймати правильні рішення в різних ситуаціях, допомагає набутти досвіду

управлінської діяльності, виробити практичні управлінські вміння, формувати особистість керівника.

“Мозкова атака” (“мозковий штурм”) як одна з форм розв’язання невідкладних психолого-педагогічних ситуацій також має неабияке значення в практичній підготовці майбутніх учителів до керівної діяльності. Особливістю цієї форми є те, що для розв’язання проблеми студентам надається час у межах однієї хвилини. Метод “мозкового штурму” дає змогу істотно підвищити ефективність вироблення оригінальних, творчих ідей у колективі. Важливим завданням викладача при використанні такого методу навчання є заохочення фантазії, несподіваних асоціацій, стимулювання демократичного стилю спілкування, оригінальних ідей. Використання у підготовці майбутніх учителів початкових класів методу “мозкової атаки” (чи “мозкового штурму”) дає змогу виробити оригінальні, нові практичні ідеї, положення із розв’язання певних керівних питань чи завдань.

Використання *рольових та ділових ігор* у професійній підготовці дає можливість не лише змінити саму особистість, але й відношення особистості до будь-якого явища, суспільного статусу, соціального персонажу, що в повсякденному житті потребує психологічної дистанції [2, с.24]. Необхідність виконання професійних функцій суперечить традиційній професійній підготовці – засвоєнню великої кількості навчальної інформації та практично відсутньому закріпленню її на практиці. Ще однією проблемою підготовки спеціалістів є відсутність позитивної мотивації та позитивних стереотипів виконання професійних функцій. Подолати такі труднощі допомагає гра, яка є одним із способів засвоєння діяльності, в нашому випадку – керівництва.

Ділова гра важлива тим, що вона є формою відтворення предметного й соціального змісту майбутньої діяльності спеціаліста, моделювання тих систем, умов, відносин, які притаманні цій діяльності [1, с.32]. В грі відтворюються найтипівіші, узагальнені професійні ситуації в стислий проміжок часу.

Простішою формою навчальних ігор є рольова гра. Рольова гра дає змогу розв’язувати протиріччя, що виникають між потребами студентів застосувати отримані управлінські уміння на практиці, застосовуючи теоретичні знання, та неможливістю їх здійснення у безпосередній професійно-управлінській діяльності на навчальному занятті. Завдяки розширенню контексту імітаційно-управлінської діяльності студентів здійснюється оволодіння навичками і вміннями керівництва навчальною діяльністю, розвиток та вдосконалення необхідних якостей особистості. Окрім того, рольові ігри орієнтують студентів на передбачення, прогнозування та планування своєї управлінської поведінки за певних умов, ситуацій, розвиває вміння оцінювати вчинки, діяльність, поведінку, рішення свої та інших учасників навчального процесу.

Одним із завдань підготовки студентів до керівництва навчальною діяльністю учнів нами визначено сприяння розвитку таких рис і якостей

особистості керівника. З цією метою до переліку форм і методів професійно-керівної підготовки ми віднесли *психологічні тренінги*. Вони спрямовані, в першу чергу, на створення студентам умов для пізнання своїх індивідуально-психологічних особливостей, пов'язаних із керівництвом: комунікативних та організаторських здібностей; стилю поведінки в конфліктних ситуаціях; особливостей ділового спілкування; творчого потенціалу тощо. Окрім того, тренінги дають змогу відпрацювати в студентів уміння, навички та якості особистості, необхідні для здійснення ефективного керівництва, та подолати негативні, зменшити вплив певних якостей особистості на управлінську діяльність (подолання стану тривожності, невпевненості, образ, тренування витримки, контролю імпульсивності, вироблення умінь активного слухання тощо)

Важливу роль у підготовці майбутніх учителів відіграє *педагогічне спілкування* як засіб організації та підтримки взаємодії вчителя і учнів на уроці як цілісного процесу, як засіб управління вчителем навчальною діяльністю молодших школярів. В результаті обговорення проблемних питань про співвідношення між стилем спілкування і стилем управління студенти мають змогу з'ясувати детермінацію педагогічного спілкування управлінською діяльністю і навпаки, а також скласти таблицю, що розкриває відповідні стилі спілкування й керування (авторитарний, ліберальний, демократичний). Окрім того майбутні учителі ознайомлюються з бар'єрами, неправильними моделями спілкування і комунікативними прийомами, що сприяють ефективному спілкуванню, залученню учнів до дискусії [3; 4; 5]. Окреме місце на заняттях має ознайомлення з тренінгами та методиками підготовки до спілкування.

Важливим умінням учителя початкових класів, яке впливає на ефективність педагогічного спілкування, сприяє успішному керівництву навчальною діяльністю учнів початкових класів, зокрема, організації та регулюванню, є уміння залучати учнів до дискусії, спілкування, підтримувати і скеровувати його в необхідному напрямку. Такі знання та вміння студенти набувають під час моделювання ситуацій із залучення учнів до спілкування після опрацювання практичних теоретичних положень – рекомендацій та їх обговорення [4, с.44-53].

Слід також відмітити, що важливою формою роботи зі студентами є позааудиторна робота, основна функція якої полягає в задоволенні когнітивних, комунікативних та інших потреб студентів. Така діяльність покликана поглибити та розширити знання студентів із теорії педагогічного керівництва, надати навчання особистісно значущого для студентів змісту, стимулювати дослідницько-пошукову діяльність, підвищити рівень мотивації підготовки до керівництва, потреби у самовдосконаленні та розвитку.

Основними напрямками позааудиторної роботи є залучення студентів до активної самостійної діяльності з метою поглиблення знань з певної дисципліни; стимулювання студентів до науково-дослідної

роботи; використання завдань, що передбачають застосування студентами набутого досвіду в нових ситуаціях.

Висновок. Активні методи й форми керівної підготовки, поряд із засвоєнням знань, сприяють розвиткові здібностей до керівництва, спрямованості та внутрішньої активності, самостійності, прояву творчих здібностей студентів. Складність і творчий характер управлінської праці, необхідність застосування різноманітних прийомів і способів роботи вимагають забезпечення діяльності майбутнього вчителя початкових класів як суб'єкта управлінсько-педагогічної діяльності, що забезпечується активними методами навчання.

Список використаних джерел

1. Пастухова И. П. Деловая игра и педагогический менеджмент / Пастухова И. П. – М., 2002. – 96 с.
2. Педагогічний процес у вищій школі : [методичні рекомендації] / Автор-укладач В. В. Сгадова. – К., НПУ, 2003. – 57 с.
3. Психолого-педагогические проблемы взаимодействия учителя и учащегося : [сб. науч. тр.] / Под ред. А. А. Бодалева, В. Я. Ляудис. – М., 1980. – 159с.
4. Скороходова Н. Ю. Психология ведения урока / Скороходова Н. Ю. – СПб. : Изд-во "Речь", 2002. – 148 с.
5. Улятовська Є. А. Підготовка майбутніх учителів до роботи з активізації самостійної пізнавальної діяльності молодших школярів / Улятовська Є. А. – К., 1998. – 22 с.
6. Щербань П. М. Навчально-педагогічні ігри : [навч. посібник] / Щербань П. М. – К. : Вища шк., 1993. – 120 с.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Карп'юк Ю. А.

Науковий керівник: **Вовк В.П.**, кандидат психологічних наук, доцент

Постановка проблеми. Проблема організації самостійної діяльності майбутніх учителів початкових класів набуває актуальності за нових соціокультурних умов. Утворення незалежної української держави зумовило необхідність реформування системи освіти. Основні шляхи оновлення освіти у новому тисячолітті визначені положеннями Закону України «Про освіту», Концепції педагогічної освіти, Цільової комплексної програми «Вчитель» і передбачають відтворення інтелектуального потенціалу народу; забезпечення можливості до саморозвитку людини; підготовку молоді до інтеграції в суспільство; професійну адаптацію фахівця в умовах трансформації суспільного устрою та формування його професійної мобільності та конкурентоспроможності. У всіх ланках

освіти, і особливо у вищій педагогічній школі, треба здійснювати рішучі кроки, спрямовані на залучення кожної особистості до самостійної діяльності з оволодіння знаннями.

Аналіз сучасних досліджень. Питання професійної самоосвіти розкриті у працях В. Андреева, Р. Гаріф'янова, С. Єлканова та ін. Форми організації самоосвіти у сучасній педагогічній практиці висвітлені в працях Л. Глушко, О. Демченко, М. Мізюк та ін. Особливості підготовки майбутніх учителів до самостійної творчої діяльності досліджені у працях О. Бугрій, О. Кривильової та ін.

Виклад основного матеріалу. Самоосвітня навчальна діяльність студентів під час перебування їх у вищому педагогічному навчальному закладі є невід'ємною складовою загального навчального процесу, спрямованого на підготовку майбутнього вчителя. Вона спрямована на формування такої важливої якості особистості, як самостійність [1].

Самостійність є важливою умовою ефективності будь-якої діяльності: навчальної, виробничої, громадської, розумової, пізнавальної та ін. Це не риса волі або характеру, здібностей або мислення, а більш складна, інтегрована особистісна риса [2].

Самостійність виявляється в результатах діяльності, у характері ставлення до довкілля і в спрямованості поведінки. На думку З. Курлянд самостійність не є вродженою властивістю людини. Ця якість виникає і розвивається в процесі життєдіяльності індивіда [2]. Вищий, творчий рівень розвитку самостійності полягає в потребі постійно ставити перед собою нові цілі та завдання, спрямовані на вихід за межі заданого, на пошук і відкриття нових закономірностей та способів розв'язання [3].

У процесі підготовки майбутніх учителів початкових класів слід значну увагу приділити організації їх самостійної роботи. С. Гончаренко зазначав, що, з одного боку, самостійна робота – це вид діяльності студента, який є необхідною умовою свідомого засвоєння знань на усіх стадіях навчання, з іншого боку, – це організаційна форма навчальних занять [4]. Самостійна робота як вид діяльності студентів є водночас засобом, умовою і формою занять з метою засвоєння знань, що входять до групи фундаментальних елементів у процесі формування професійної компетентності майбутніх вчителів.

На думку А. Радченко, організація самостійної діяльності має передбачати реалізацію таких принципів: принцип цілісності (системність самостійної діяльності); принцип діяльності (практична спрямованість роботи); принцип мобільності (відповідність змісту самостійної роботи рівню професійної компетентності); принцип самореалізації (впровадження в життя своїх внутрішніх можливостей та здібностей); принцип самоорганізації (здатність особистості раціонально організувати свою діяльність).

Науковець вважає, що досконала організація самостійної діяльності залежить від багатьох факторів. Багато залежить від мотивів самоосвіти, об'єктивної і суб'єктивної значущості, теоретичної і практичної

підготовки, ступеня оволодіння вміннями здійснювати самоосвітню роботу, фізіологічного та емоційного стану [5].

Процес самоосвітньої діяльності включає п'ять основних компонентів: стартовий інтелектуальний потенціал; мотиви формування безперервної самоосвіти; навички самостійного оволодіння знаннями; уміння самоорганізації пізнавальної діяльності; уміння розумової діяльності [5]. Уміння самоорганізації пізнавальної діяльності – це вибір джерел пізнання: вибір форм самоосвіти; планування; організація робочого місця; самоорганізація; самонаказ; самоконтроль [5].

Отже, самостійність – це інтегративна якість особистості, що полягає у здатності та потребі приймати і реалізовувати рішення з власної ініціативи і нести за них відповідальність. Важливим є те, що від рівня розвитку самостійності залежить здатність особистості до самоосвітньої діяльності. Організація самостійної роботи та керівництво нею – це відповідальна й складна робота кожного викладача, яка передбачає розвиток у тих, хто навчається, самостійності у пізнавальній діяльності та розвиток самостійності у застосуванні знань на практиці. У підготовці майбутнього вчителя початкових класів організація самостійної роботи одна із ланок, яка формує професійно-педагогічну компетентність учителя, що в свою чергу дозволяє бути кваліфікованим і конкурентно-спроможним спеціалістом на ринку праці.

Список використаних джерел

1. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті // Освіта України. – 2001. – № 29. – С. 4–6.
2. Курлянд З. Н. Педагогіка вищої школи : навч. посібник / З. Н. Курлянд. – К. : Знання, 2005. – 399 с.
3. Максимюк С. П. Педагогіка : навч. посібник / С. П. Максимюк. – К. : Кондор, 2005. – 667 с.
4. Вища освіта України і Болонський процес : навч. посібник / [За редакцією В. Г. Кременя]. – Тернопіль : ВЕЖА, 2004. – 320 с.
5. Радченко А. Є. Організація самоосвітньої діяльності вчителя на моніторинговій підставі / А. Є. Радченко // Управління школою. – 2005. – № 26 (110) вересень. – С. 26–31.

ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Наконежна В. Л.

Науковий керівник: **Гайдамашко І. А.**, кандидат педагогічних наук

Постановка проблеми. У XXI тисячолітті суспільство опинилося перед принципово новими цивілізаційними викликами, які потребують відповідних знань, компетентностей, внутрішньої позиції особистості,

уміння діяти в нестандартних ситуаціях, швидко орієнтуватися у змінних умовах, створювати щось нове, а головне – діяти на засадах гуманності та духовності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження проблеми формування креативності особистості зробили зарубіжні та вітчизняні науковці у галузі педагогіки (В. Андрєєв, А. Антонова, Т. Баришева, І. Гриненко, О. Мороз, О. Потебня, Д. Треффінджер, К. Урбан, В. Фрицюк, Л. Шелестова) і психології (Г. Алдер, Д. Богоявленська, Дж. Гілфорд, В. Дружинін, В. Клименко, О. Матюшкін, Я. Пономарьов, П. Торренс).

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз сутності креативності вчителя початкових класів.

Виклад основного матеріалу. Одним із завдань професійної підготовки майбутнього вчителя є не тільки навчання, а й безперервний процес формування творчої особистості учня. Саме в цьому процесі виявляється креативність вчителя, що зумовлена особливостями розумової діяльності і характером його професійної праці. Тому питання формування креативності в майбутніх учителів є досить актуальним, оскільки воно створює умови для саморозвитку особистості, вирішення педагогічних задач нестандартним ефективним шляхом, сприяє інтелектуальній спрямованості навчання тощо.

Теоретичний аналіз наукової літератури з проблеми дослідження свідчить про наявність відмінностей у трактуванні сутності поняття креативність. В енциклопедії освіти за редакцією В. Кременя (Київ, 2008) креативність визначається як творчий дух, творчий потенціал індивіда, його творчі здібності, що виявляються не тільки в оригінальних продуктах діяльності, а й у мисленні, почуттях і спілкуванні з іншими людьми. На думку І. Шахіної, креативність – це сума інтелектуальних та особистісних особливостей індивіда, який здатний до самостійного висунування проблеми, генерування нових, оригінальних ідей, знаходження нетрадиційних та нешаблонних способів вирішення проблемних завдань [6, с. 5]. В. Фрицюк трактує креативність як динамічну, інтегративну особистісну характеристику, яка визначає здатність до творчості і є умовою самореалізації особистості [5, с. 7].

Аналізуючи сутність креативності доцільно розглянути основні параметри досліджуваного поняття, які розробив Дж. Гілфорд: оригінальність – здатність продукувати віддалені асоціації, рідкісні ідеї, відповідати на подразники нестандартно; проблемність – здатність до виявлення й постановки проблем; продуктивність – здатність до генерування великої кількості ідей; гнучкість (або сприйнятливність) – чутливість до суперечностей, здатність виробляти різноманітні, всебічні ідеї, швидко переходити з однієї ідеї на іншу; творчість – здатність покращувати об'єкт, додаючи деталей; теоретична – здатність до вирішення проблем шляхом аналізу й синтезу; метафорична –

схильність до фантазії, об'ємних асоціацій, використання символічних і графічних засобів для вираження своїх думок, ідей, уявлень [6].

Креативність вчителя розвивається впродовж всієї педагогічної діяльності і є вирішальним чинником його просування до вершин педагогічної майстерності. З цього приводу В. О. Сухомлинський зазначав, що лише творчий учитель здатний запалити в учнях жагу пізнання, тому кожному педагогові необхідно розвивати креативність, що є головним показником його професійної компетентності.

Креативний вчитель - це особистість, яка характеризується високим рівнем педагогічної креативності (креативні риси особистості й додатково сформовані мотиви, особистісні якості, здібності, які сприяють успішній творчій педагогічній діяльності), відповідним рівнем знань предметів, які викладає, набутими психолого-педагогічними знаннями, уміннями та навичками, які, за сприятливих для педагогічної творчості учителя умов, забезпечують його ефективну педагогічну діяльність із розвитку потенційних творчих можливостей учнів [3].

С. Сисоєва виокремлює такі ознаки педагогічної креативності: високий рівень соціальної і моральної свідомості; пошуково-перетворюючий стиль мислення; розвинені інтелектуально-логічні здібності; проблемне бачення; творча фантазія, розвинута уява; специфічні особистісні якості (допитливість; самостійність; наполегливість; ентузіазм); специфічні мотиви (необхідність реалізувати своє «Я»; бажання бути визнаним; творчий інтерес; захопленість творчим процесом, своєю працею; прагнення досягти найбільшої результативності в конкретних умовах педагогічної праці); комунікативні здібності; здатність до самоуправління; високий рівень загальної культури [4, с. 99]. Розроблений дослідницею перелік ознак педагогічної креативності можна використовувати для проведення їх оцінювання і самооцінювання майбутніми вчителями і вчителями-практиками, а також для розробки на цій основі програми самовдосконалення.

Згідно твердження О. Антонової, основними параметрами, що характеризують педагогічну креативність є: здатність до здійснення творчого підходу у педагогічній діяльності; здатність постійно розвивати творчий педагогічний досвід, компетентність; здатність формувати та реалізувати творчу стратегію педагогічної діяльності [1].

Одним із найважливіших завдань вищих педагогічних навчальних закладів на сучасному етапі є пошук найбільш ефективних і дієвих форм роботи щодо розвитку творчих здібностей майбутніх учителів, формування їхнього креативного потенціалу, підготовка до застосування елементів творчості в майбутній педагогічній діяльності.

Так, на думку А. Хуторського, у процесі навчання майбутніх учителів з метою розвитку їх креативності ефективним є використання евристичних методів, до яких належать: когнітивні (порівняння, аналогії, синтез, класифікації та ін), креативні («мозковий штурм», метод емпатії, методи сенектики, морфологічного ящика), оргдіяльнісні (оволодіння

навчальним цілеспрямованим плануванням, організацію контролю і оцінки роботи студентів, здійснення педагогічної рефлексії під час проведення занять з педагогіки) [1]. Мета цих методів – забезпечити логічну опору для створення студентами освітньої продукції. До найефективніших евристичних методів можна віднести: метод евристичних питань, порівняння, евристичних спостережень, евристичного дослідження, конструювання понять, метод гіпотез, метод помилок, метод прогнозування, метод вигадкування, гіперболізації, аглютинації та інші.

Наукова позиція С. Овчарова полягає у тому, що успішному формуванню креативності майбутніх учителів сприяє індивідуально-диференційований підхід до їх професійного навчання, який являє собою відбір змісту, методів і форм навчання на основі урахування індивідуально-психологічних особливостей навчальної діяльності студентів, їх соціально значимих відмінностей від інших людей, своєрідності психіки, особистих якостей та уподобань [2, с. 113].

Вагомою є точка зору О. Антонової, яка серед комплексу форм і методів навчання, що цілеспрямовано впливають на розвиток педагогічної креативності, виокремлює: творчі конкурси, індивідуальні завдання творчого характеру, аукціони педагогічних ідей, участь у студентській олімпіаді з педагогіки, колективні творчі справи, конкурси педагогічної майстерності, вивчення життєвого шляху та творчості видатних педагогів, знайомство із творчо працюючими вчителями та вивчення їхнього досвіду, виконання творчих завдань під час педагогічної практики у школі тощо [1, с. 202].

Окрім того, у процесі професійної підготовки майбутні вчителі початкових класів навчаються застосовувати дидактичні засоби, що сприяють розвитку креативності. До таких засобів відносяться розробка та створення опорних логічних схем заняття, широке використання наочного матеріалу, розробка комп'ютерних презентацій, створення відео роликів на реалізацію творчих завдань, глибоке вивчення творів класиків педагогічної науки та аналіз підходів різних педагогів минулого до розв'язування сучасних проблем навчання й виховання тощо.

Таким чином, формування креативності майбутнього вчителя початкових класів є важливим елементом його професійної підготовки, що в подальшому забезпечує ефективність педагогічної діяльності.

Висновки та перспективи подальших розвідок. У представленій статті було здійснено теоретичний аналіз сутності креативності вчителя початкових класів, висвітлено деякі аспекти її формування в процесі професійної підготовки. Подальші дослідження планується провести у напрямку детального вивчення шляхів формування креативності вчителя початкової школи.

Список використаних джерел

1. Антонова О. Технологія розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів / О. Антонова // *Paradigmaty oswiatowe I edukacja nauczycieli // Pod redakcja W. Kremienia, T. Lewowickiego, S. Sysojowej.* – Warszawa – Krakow : Wyzsza Szkola Pedagogiczna ZNP, Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN, 2010. – С. 196-203.
2. Овчаров С. М. Індивідуально-диференційована система професійного навчання майбутніх учителів інформатики : монографія / С. М. Овчаров. – Полтава : АСМІ, 2010. – 120 с.
3. Педагог нової формації: дослідник, лідер, креативна особистість [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://yroki.at.ua/load/infocentr/tvorcha_grupa_dlja_vchiteliv (Дата звернення: 20.01.2014).
4. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості: Підручник / С. О. Сисоєва. – К. : Міленіум, 2006. – 344 с.
5. .Фрицюк В. А.Формування креативності майбутніх учителів музики : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В. А. Фрицюк. – Вінниця, 2004. – 18 с.
6. Шахіна І. Ю. Формування креативності у майбутніх учителів математики засобами мультимедіа: Методичні рекомендації. - Вінниця, 2006. – 46 с.

ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Рибак Т.М.

Науковий керівник: **Вовк В.П.**, кандидат психологічних наук, доцент,

Постановка проблеми. Актуальними на сьогодні є питання готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку креативності молодших школярів. Прояви креативності неможливі, якщо відсутнє творче середовище, а тому передумовою забезпечення розвитку творчості, креативності учнів є необхідність формування творчих педагогічних кадрів. Важливість суспільної ролі вчителя зумовлена тим, що освіта – це єдиний соціальний інститут, через який проходить кожна людина, набуваючи якостей особистості, фахівця й громадянина. Завдяки діяльності вчителя реалізується державна політика у створенні інтелектуального, духовного потенціалу нації, розвитку вітчизняної науки, техніки й культури на рівні світових досягнень, у збереженні й примноженні культурної спадщини, формуванні людини майбутнього. Звідси такі високі вимоги до якості підготовки майбутніх вчителів, зокрема, для початкової школи [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукову розробку проблеми готовності молодих фахівців педагогічних закладів до розвитку

креативності молодших школярів вагомий внесок зробили такі вчені, як: К.Дурай-Новакова, Г.Костюк, Н.Кузьміна, О.Мороз, В.Сластьонін, А.Щербаков, М.Дьяченко, Л.Кандилович, Р.Іващенко, Я.Коломінський, К.Платонов, О.Абдуліна, О.Ільїн, Г.Ковальов, О.Кондратьєва, В.Бондар, О.Дубасенюк, І.Зязюн, С.Мартиненко, С.Сисоєва, Л.Хомич, В.Чайка та ін.

Мета статті – аналіз сучасного стану формування готовності вчителя початкових класів до розвитку креативності молодших школярів

Виклад основного матеріалу. Готовність майбутніх учителів початкових класів до розвитку креативності молодших школярів розглядається як комплекс знань, умінь навичок, мотивів і особистісних якостей суб'єкта, які є результатом підготовки до цього виду діяльності.

Структура готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку креативності молодших школярів складається з двох взаємопов'язаних груп складових, психологічних (мотиваційних – наявність мотивів, адекватних цілям та завданням розвитку цієї якості, особистісних – сукупність важливих для розвитку креативності молодших школярів особистісних якостей) та професійних (когнітивних – наявність знань, необхідних для розвитку даної якості; операційних – сформованість відповідних умінь та навичок, які сприятимуть розвитку креативності [2;1].

На сьогоднішній день науковцями [2;1] проведено експеримент, результати якого довели, що у майбутніх вчителів початкових класів недостатньо сформовані необхідні знання і практичні вміння, а, отже, не мають достатньо розвиненої власної креативності, що, в свою чергу, не може не позначитись на формуванні готовності до розвитку креативності молодших школярів.

Згідно результатів експерименту 35,6% досліджуваних мають середній рівень сформованості загальної готовності, 45,0% – низький, 19,4% – високий. Доведено, що недостатній рівень розвитку мають всі складові готовності – мотиваційна, когнітивна, операційна та особистісна. Особливі проблеми виникають на рівні особистісної складової готовності. Є підстави вважати, що результати дослідження пояснюються практичною відсутністю у програмі підготовки майбутніх педагогів таких важливих освітньо-дидактичних завдань, які стосувалися б: змісту поняття та особливостей розвитку креативності у молодших школярів; позитивних та негативних факторів, що впливають на цей процес; навчально-методичного забезпечення щодо розвитку креативності.

Встановлено, що існують статистично значущі зв'язки між рівнем готовності майбутніх учителів початкових класів та соціально-демографічними і особистісними чинниками (стать, сімейний стан, орієнтація на доброзичливість, альтруїстичність, незалежність, свободу у прийнятті рішень тощо.)

Ефективне формування готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку креативності молодших школярів передбачає

створення системи психолого-педагогічної роботи, яка виступатиме органічною частиною цілісного процесу підготовки спеціаліста і здійснюватиметься цілеспрямовано, послідовно та поетапно [1].

Комплексне формування усіх складових готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку досліджуваної властивості вимагає збереження існуючих функціональних зв'язків між ними, а тому забезпечується комплексом психолого-педагогічних умов, які передбачають включення суб'єктів підготовки в активну пізнавальну навчальну діяльність. В контексті мотиваційної складової готовності це сприяло:

а) глибокому усвідомленню значення процесу розвитку креативності молодших школярів та його психологічних складових і внутрішніх факторів;

б) переструктуруванню, в результаті такого усвідомлення мотивів творчої діяльності;

в) формуванню позитивного відношення до практичного використання психологічних закономірностей, характерних для творчої діяльності у власній педагогічній діяльності.

В рамках когнітивної та операційної складових це суттєво позначається на:

а) оволодінні знаннями психологічних основ творчості та усвідомленні цих знань;

б) оволодінні психологічними уміннями та навичками, що забезпечують ефективність розвитку креативності молодших школярів.

Формування особистісної складової означає:

а) актуалізацію потреби у самопізнанні та самоаналізі своїх особистісних якостей;

б) підвищення заниженої самооцінки;

в) формування потреби та вмінь використовувати знання про себе з метою оптимізації творчої діяльності, професійного та особистісного вдосконалення;

г) розвиток креативності майбутніх педагогів, їх гнучкості мислення щодо постановки та розв'язання нестандартних проблем тощо [1].

Висновки та перспективи подальших розвідок. У представленій статті було проаналізовано сучасний стан формування готовності вчителя початкових класів до розвитку креативності молодших школярів і виявлено, що на сьогоднішній день у майбутніх вчителів початкових класів недостатньо сформовані необхідні знання і практичні вміння, що, в свою чергу, не може не позначитись на формуванні готовності до розвитку креативності молодших школярів.

Подальші дослідження планується провести у напрямку більш досконалого вивчення проблеми готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку креативності молодших школярів. Творчість, креативність – питання непрості і тому потребують непростого креативного вирішення.

Список використаних джерел

1. Фадєєв В. І. Психологічні умови формування готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку креативності молодших школярів : дис... канд. психол. наук : 19.00.07 / Фадєєв Владислав Іванович. –К., 2006. – 287 с. – Бібліогр. : арк. 158-174.
2. Фадєєв В. І. Гендерні особливості психологічної готовності студентів – майбутніх учителів початкових класів до розвитку креативності молодших школярів / Владислав Іванович Фадєєв. – К. : МАУП, 2012. – 132 с.
3. Чепка О. В. Наступність у підготовці майбутніх учителів початкових класів в освітньому комплексі «педколедж – педуніверситет» (теоретичний аспект) / О. В. Чепка // Педагогіка і психологія. – 2009. – № 2 (63). – С. 96–97.

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Сюрко К. О.

Науковий керівник: **Вовк В.П.**, кандидат психологічних наук, доцент

Постановка проблеми. Сучасний розвиток освітньої ситуації в Україні полягає в пошуку ефективних засобів реалізації провідної ідеї реформування системи освіти – ідеї створення оптимальних умов для розвитку особистості, перетворення освіти на дійовий чинник розвитку людини.

Сучасне соціально-економічне та політичне життя нашої країни породжує проблеми не тільки економічного та політичного характеру, але й соціального. Одне із них – питання виховання та навчання дітей у сучасних умовах, які постійно змінюються. Важко не погодитися з думкою багатьох науковців та практиків: сучасним дітям потрібні сучасні педагоги.

Нинішній стан розвитку та реформування системи освіти характеризується зорієнтованістю на кожну особистість, розкриття її задатків і можливостей, спрямованістю на захист інтересів дитини, уникнення усередненості та рецептурності у навчанні. Особливо вагомого значення це набуває на початковому етапі соціального становлення особистості, в період здобуття дітьми суспільної початкової освіти.

Ключова роль у задоволенні вказаних вимог належить педагогу як суб'єкту управління навчально-виховним процесом. Визнання цього положення ініціює посилення уваги з боку дослідників у галузі педагогічної психології до особистості вчителя загалом, його психологічної компетентності – зокрема.

Розвиток психологічної компетентності вчителів початкової школи сприяє оптимізації навчально-виховного процесу в початковій школі, підвищенню рівня професійної компетентності педагогів.

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні аспекти розвитку психологічної компетентності вчителів початкової школи можна простежити у наступних підходах:

1) системному підході, у контексті якого психологічна компетентність педагога формується і розвивається в системі неперервної педагогічної освіти (П.К. Анохін, Л. Берталанфі, Е. Гідденс, М.С. Каган, БФ. Ломов);

2) особистісному та організаційному підходах (К.О.Альбуханова-Славська, О.Г. Асмолов, В.П. Казміренко, О.В. Киричук, О.М. Леонтьєв, С.Д. Максименко, А.Б. Орлов, Т.М. Титаренко, В.Д. Шадріков);

3) фундаментальному для психології принципі розвитку, єдності зовнішнього та внутрішнього (Г.С. Костюк, А.В. Петровський, С.Л. Рубінштейн, В.А. Роменець);

4) принципі єдності змістової і динамічної сторін мотивації (В.Г.Асєєв, М.В. Савчин);

5) концептуальних положеннях про особистість (І.Д. Бех, І.А.Зязюн, В.В. Рибалко);

6) класичних теоріях діяльності (О.Л. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн) тощо.

Мета статті – розкрити теоретичні підходи науковців до проблеми психологічної компетентності вчителя.

Виклад основного матеріалу. В нових умовах, проблема психолого-педагогічної компетентності педагога вимагає комплексного науково обґрунтованого теоретико-методологічного і практичного вирішення. Проте вона і понині залишається недостатньо розробленою.

Таке положення справ зумовлене, передусім, тим, що до початку 90-х років у країні декларативна вимога про високий професіоналізм реально недостатньо забезпечувалася науково-методично, організаційно і матеріально. У зв'язку з цим Є.М. Іванова справедливо помічає, що професійно-психологічний аналіз професійної діяльності грає важливу роль для оптимальної її організації, оскільки відповідно до принципу оптимуму забезпечується досягнення максимальних результатів праці з мінімальними витратами зусиль людини [6].

Ознайомлення із зарубіжним досвідом становлення психологічної діяльності свідчить про те, що перші спроби розв'язання проблеми компетентності спиралися на спостереження, особистий досвід і вимоги, що ставляться. Проте вже перші дослідники виділяли в професійно-педагогічній компетентності зовнішню (об'єктивну) і внутрішню (суб'єктивну) сторони, які вимагали регуляції і саморегуляції.

Щоб визначити структуру й зміст компетентності вчителя (модель професійного педагога), доцільно скористатися результатами дослідження особистості, які дозволяють всебічно врахувати психологічні аспекти в професіоналізмі педагога. О.М. Леонтьєв

зазначає, що ядро особистості утвориться в процесі діяльності. “Рішення це виходить із положення, що реальним базисом особистості людини є сукупність її суспільних за своєю природою відносин до світу, але відносин, які реалізуються, а вони реалізуються її діяльністю, точніше, сукупністю її різноманітної діяльності” [2].

Тут діяльність виділяється як основна зовнішня детермінанта формування якостей особистості. Такої точки зору дотримуються багато психологів, зокрема ті з них, хто займався дослідженням професійної праці. “Професійні здібності, як і будь-які психічні якості особистості, – відмічав К.К. Платонов, – розвиваються в процесі тієї діяльності, для виконання якої вони активізуються... Для оцінки професійних здібностей його треба вивчати в різних видах діяльності” [7]. Таким чином, праця утворить цілісний комплекс компетентнісної діяльності, повсякденного спілкування, особистісного розвитку і його сукупний результат. У подальшому він запропонував виділяти чотири групи властивостей у структурі особистості: соціально зумовлені особливості; досвід (обсяг і якість наявних знань, навичок, умінь і звичок); індивідуальні особливості різних психологічних процесів; біологічно зумовлені особливості (темперамент, задатки, елементарні потреби тощо).

Для розв’язання проблеми компетентності сучасного вчителя доцільно враховувати досвід розробки цілісної моделі праці професіоналів у різних його сферах. А.К. Маркова стосовно до праці вчителя в такій моделі виділяє процес і результат праці, його ефективність і неефективність, специфіку праці в різних умовах. “Така модель, – за її оцінкою, – допоможе побачити свою працю загалом і оцінювати кожний вияв свого уміння або якості в цьому загальному контексті” [1].

Використання раціональних компонентів відмічених підходів і досягнень сучасної науки і практики дозволяють створити модель сучасного вчителя як компетентного педагога, яка здатна розкрити структурні й функціональні взаємозв’язки між всіма основними елементами, що визначають оптимальний стан педагогічної діяльності сучасного вчителя. Принципово нові аспекти компетентності вчителя як педагога, який орієнтується на творчу самореалізацію в педагогічній діяльності, дозволяють виявити і врахувати останні досягнення психологічної науки.

Становлення професіонала відбувається завжди в тому або іншому професійному середовищі з його предметною підсистемою (предмет, засоби, умови праці) й соціальною підсистемою (психологічний клімат у співпраці, міжособистісні відношення). Завжди треба враховувати активність професійного середовища, яке не чекає пасивно, поки викладач його освоїть або перетворить, а відразу впливає зворотним чином на нього. Цей вплив може бути сприятливим, позитивним, якщо обстановка у вузі сприяє творчості, хороший психологічний клімат сприяє розвитку особистості й індивідуальності; більше за те – професійне

середовище навіть лікує, може стати хорошим психотерапевтом для особистості. Вплив професійного середовища може бути й негативним (екстремальні та невизначені умови, шуми, вібрації, а також стреси у відносинах, соціальні ролі, що провокують людину до недобрих вчинків, наприклад, у педагогів, що мають владу над іншими й можуть зловживати нею), що викликає негативні зрушення в психіці, деформації особистостей, що навчаються. Відбувається випадання позитивних психологічних якостей, утрируваний розвиток негативних якостей вчителя. Близьке завдання для свого самоаналізу може поставити кожний вчитель, задумуючись над тим, які зміни сталися в його особистості під впливом професійного середовища і як можна протистояти його негативним впливам, якщо вони є [4].

Психологічна компетентність учителя, спільно з загальними ознаками, характерними для будь-якого виду людської праці, має свої специфічні особливості, які присутні у всіх її складових – у цілях, завданнях і результатах праці, в умовах, змісті й технології її здійснення й передбачає виділення мотиваційної та операційної складових.

Ключовим моментом в мотиваційній сфері для високих рівнів компетентності є смислове наповнення професії:

- захопленість спрямованістю професії педагога на благо тих, що навчаються; прагнення проникнути в сучасні гуманістичні орієнтації, бажання залишатися в професії;

- мотивацію високих рівнів досягнення у своїй праці;

- прагнення розвивати себе як професіонала, спонукання до позитивної динаміки професійного росту, використання будь-якого шансу для професійного росту, сильне професійне цілепокладання;

- гармонійне проходження всіх етапів професіоналізації - від адаптації у професії до майстерності, творчості, безболісного завершення професійного шляху;

- відсутність професійних деформацій в мотиваційній сфері, криз;

- внутрішній локус професійного контролю, пошук причин успіху – неуспіху в самому собі і всередині професії;

- оптимальна психологічна ціна високих результатів у професійній діяльності, відсутність перевантажень, стресів, зривів, конфліктів [5].

Ключовим моментом в формуванні психологічної компетентності для високих рівнів професіоналізму є “технологічне” забезпечення духовного наповнення професії педагога:

- усвідомлення в повному обсязі рис і ознак професіонала, розвинена

професійна свідомість, цілісне бачення морального обличчя успішного професіонала;

- самокорекція, відповідно до вимог професії;

- реальне виконання професійної діяльності на рівні високих зразків і стандартів, оволодіння майстерністю, висока продуктивність праці, надійність і стійкість високих результатів;

- розвиток вчителем себе засобами професії, самокомпенсація бракуючих якостей, професійна навченість і відвертість;
- внесення вчителем свого творчого внеску в професію педагога, збагачення її досвіду, перетворення й оздоровлення навколишнього професійного середовища;
- залучення інтересу суспільства до результатів своєї праці.

Конкретизуючи характеристики особистості педагога, Н. К. Сергеев виділяє такі аспекти:

- здатність не тільки привласнювати світ предметів і ідей, але і виробляти їх, перетворювати, творити нові;
- усвідомлення і прийняття завдань, установок діяльності на всіх етапах її здійснення, здатність і прагнення особистості в необхідних випадках самостійно їх визначати;
- володіння уміннями, орієнтовними основами діяльності, що реалізовується відповідно до прийнятих або самостійно вироблених установок і завдань;
- усвідомлення власної значущості для інших людей, відповідальність за результати діяльності, здатність до етичного вибору в ситуаціях колізій, прагнення визначитися, обґрунтувати вибір всередині свого “Я”;
- здатність до рефлексії, потреба в ній як умові усвідомленого регулювання своєї поведінки, діяльності відповідно до бажань і прийнятих цілей, із одного боку, обмеженнями, усвідомленням меж власної несвободи – з іншого;
- інтегративна активність, що передбачає активну позицію особистості у всіх вищезгаданих виявах від усвідомленого цілепокладання до діалектичного оперування й конструктивного коректування способів діяльності;
- прагнення й здатність ініціативно, критично й інноваційно рефлексувати і прогнозувати результати діяльності і відносин;
- спрямованість на реалізацію “само...”: самовиховання, самоосвіти, самооцінки, самоаналізу, саморозвитку, самовизначення, самоідентифікації, самодетермінації тощо;
- здатність самостійно вносити корективи у свою діяльність, обставини, їй супутні, з урахуванням поставленої мети; внутрішня незалежність від “зовнішнього світу”, зовнішніх впливів, незалежність не в значенні їх ігнорування, а в значенні стійкості поглядів, переконань, значення, мотивів, їх корекції, зміни;
- володіння найважливішими індивідуальними процесуальними характеристиками (різносторонність умінь, самостійність, творчий потенціал тощо), унікальністю, неповторністю, які є основою для плідних міжсуб’єктних відносин, стимулюють прагнення до взаємодії, співпраці, спілкування [3].

У контексті розуміння освіти як гуманітарного середовища психологічна компетентність педагога включає такі компоненти:

особистісно-гуманна орієнтація, уміння системно сприймати педагогічну реальність і системно в ній діяти, вільна орієнтація в предметній галузі, володіння сучасними педагогічними технологіями.

Перераховані чотири структурних компоненти професійної компетентності в сучасній освітній ситуації доповнюються ще трьома:

– по-перше, компетентність виявляється в умінні співвіднести свою діяльність із тим, що напрацьовано на рівні світової педагогічної культури загалом, вітчизняної педагогіки, здатності продуктивно взаємодіяти з досвідом колег, інноваційним досвідом, в умінні узагальнити і передати свій досвід іншим;

– по-друге, в умовах ситуації виховання (навчання), що постійно міняється, необхідною нормативною якістю педагога стає креативність як спосіб буття в професії, бажання й уміння створювати нову педагогічну реальність на рівні цінностей (цілей), змісту, форм і методів різноманітних освітніх процесів і систем;

– по-третє, психологічно компетентний педагог будь-якого рівня здатний до рефлексії, тобто до способу мислення, що передбачає відчужений погляд на педагогічну реальність, історико-педагогічний досвід, на власну особистість.

Усі названі складові професійно-педагогічної компетентності тісно переплітаються, утворюючи складну структуру, що формує “ідеальну модель” фахівця, визначаючи його особистісно-діяльнісну характеристику, оскільки компетентність виявляється тільки в ході діяльності і може бути оцінена тільки в рамках конкретної професії.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Ефективність педагогічної діяльності залежить від професійної кваліфікації вчителя. Від того, якою буде кваліфікація працівників освіти, залежить якість функцій, що виконуються ними. Поняття ж якості зумовлюється орієнтирами, які є соціально або особистісно-цінними. З позиції ідей гуманізму і демократизму соціально цінними потрібно визнати ті умови в освітньому просторі, які спонукають учасників освіти до внутрішнього розкріпачення, до вияву ініціатив, креативного потенціалу особистості. Створення таких умов в освітньому просторі вимагає від кожного працівника освіти виявів вельми специфічних здібностей, що зумовлюють суть його професійно-педагогічної кваліфікації. Вони істотно відмінні від тих ознак професійно-педагогічної кваліфікації, які більш або менш задовольняли державу на попередніх етапах її розвитку.

Список використаних джерел

1. Альбуханова-Славская К. А. Деятельность и психология личности / К. А. Альбуханова-Славская - Москва, 1980.

2. Власенко Л. В. Соціально-психологічний супровід академічної групи як засіб розвитку культури спілкування студентів / Л. В. Власенко – К., 2005. – 18 с.

3. Выготский Л. С. Собрание сочинений / Л. С. Выготский - М. : Педагогика, 1984. - 400 с.
4. Гессен С. И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию / С. И Гессен. - М. : Школа - Пресс, 1995. – 448 с.
5. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / Бібік Н. М., Ващенко Л. С., Локшина О. І. та ін.; Під заг. ред. О. В. Овчарук. - К. : К.І.С., 2004. – 112 с.
6. Левченко М. В. Психологические особенности готовности абитуриентов к учению в педагогическом вузе / М. В. Левченко - К., 1976. – 150 с.
7. Методика изучения коллектива, общения, личности / [Часть 2]. – Абакан, 1990. – 72 с.

ПЕДАГОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Щербата О.М.

Науковий керівник: **Вовк В.П.**, кандидат психологічних наук, доцент

Постановка проблеми в загальному вигляді. Одним із стратегічних завдань реформування освітньої галузі, визначених Доктриною розвитку освіти України, є запровадження мобільної системи підвищення професіоналізму педагогів, спрямованої на розвиток у них інтелектуального потенціалу, психологічної компетентності, здатності до ефективної педагогічної діяльності.

В “Національній доктрині розвитку освіти України” наголошується на необхідності формування особистості вчителя згідно потреб сучасної практики, динамічних змін, що відбуваються в країні й світі, й підкреслюється, що відбуватись це повинно на основі оволодіння цінностями світової культури, загальнолюдськими надбаннями.

Тому в сучасній психологічній науці значно актуалізується проблема вивчення психолого-педагогічних засад розвитку психологічної культури вчителя, здатного реалізувати особистісно орієнтований підхід у навчанні.

З огляду на нову ситуацію в освітньому просторі України, розвиток психологічної культури вчителя початкової школи визначає його психологічну готовність якомога повніше реалізовувати культуротворчу, гуманістичну функції, здатність оволодівати професійними цінностями та сучасним інструментарієм вивчення й розвитку індивідуальності молодшого школяра.

Мета статті. Розкрити деякі педагогічні підходи до формування психологічної культури вчителя початкової школи.

Аналіз публікацій. Становлення психологічної культури педагога – складний і довготривалий процес, який потребує великих зусиль із боку

самого вчителя, так як психологічна культура є не одиничним утворенням, а комплексною структурою, яка пронизує всі рівні та сторони особистості, зачіпає всі сфери життя і є необхідною передумовою для ефективного й досконалого виконання професійних обов'язків.

Аналіз наукової літератури свідчить, що зазначена проблема ще не була предметом спеціального дослідження, хоча деякі науковці розглядали її окремі аспекти (О.І. Моткова, Н.Н. Обозова, Л.С. Колгоморова, И.Б. Котова, Л.М. Мітіна, А.Б. Орлова та ін.).

Крім того, окреслену проблему вчені розглядали дещо в іншому ракурсі, зокрема: теоретичне розуміння загальних засад розвитку професійної культури суб'єкта діяльності (Б.Д. Грінченко, В.О.Сухомлинський, А.С. Макаренко), підходи до розкриття змісту психологічної культури вчителя (Л.С. Колгоморова, Е.А. Климов, В.М.Аллахвердов, Л.Б. Куликов, М.А. Холодна, В.В. Семикін, Б.Ф. Ломов та ін.).

Розвиток сучасного суспільства супроводжується зниженням його загальної і передусім духовної культури. На жаль, ця тривожна тенденція має місце не лише у нашій країні, але й у зарубіжних державах. Катастрофічно зростає злочинність; поширюються наркоманія, проституція; матеріальні цінності підмінюють моральні; прагнення до комфортного життя витісняє бажання жити порядно; посилення інтересу до інформаційно-комунікаційних технологій поєднується із втратою інтересу до класичної музики, мистецтва, літератури.

Зрозуміло, тривають пошуки причин цього небезпечного явища. Фахівці стверджують, що людина виявилася непристосованою до нового темпу розвитку цивілізації. Відбулося це не сьогодні, а вже десь у 30-і-40-і роки ХХ століття [3]. На думку вчених, виховання людини безнадійно відстає від стрімкого розвитку навчання та сучасних інформаційних технологій. Таким чином, виникла потреба у виробленні нових підходів щодо виховання і формування загальної культури особистості.

Основні результати дослідження. Становлення психологічної культури педагога – складний і довготривалий процес, який потребує великих зусиль із боку самого вчителя, так як психологічна культура є не одиничним утворенням, а комплексною структурою, яка пронизує всі рівні та сторони особистості, зачіпає всі сфери життя і є необхідною передумовою для ефективного й досконалого виконання професійних обов'язків.

Проблема розвитку психологічної культури вчителя початкової школи ще недостатньо досліджена. Відсутність науково-методичного забезпечення розвитку психологічної культури вчителя початкової школи негативно відображається на ефективності її навчально-виховного процесу. На цьому тлі вивчення детермінантів, факторів, чинників становлення психологічної культури вчителів початкової школи дозволить значно підвищити рівень їх психологічної підготовки, а тому і

ступінь психологізації навчально-виховної роботи з молодшими школярами [1].

Психологічна культура, як явище нерозривно зв'язує дві суспільні системи – психологію й культуру. Таким чином, у загальній культурі потребує вивчення психологія, а у психології – культура.

Психолого-педагогічна культура діяльності характеризує не лише роботу вчителя, але і його систему цінностей, серед яких необхідно назвати формування громадянської й особистої позиції, вивчення й відтворення кращих зразків людської діяльності й культурно-історичних цінностей. Педагогічну культуру особистості складають сукупність особистісних характеристик, таких як гуманістична спрямованість особистості педагога, творче педагогічне мислення, здатність до інноваційної діяльності тощо [2].

Формування психолого-педагогічної культури майбутнього вчителя відбувається передусім в процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін, хоч, зрозуміло, не можна недооцінювати й інші навчальні курси. Кожен викладач педагогічного вузу має показувати приклад особистості високої психологічної культури, має знати соціальну спадщину свого народу, повинен здійснювати своє завдання шляхом доброзичливого управління досвідом студента.

Вважаємо за доцільне виділити такі основні етапи технології формування психолого-педагогічної культури майбутнього вчителя: здійснення діагностики особистих якостей на предмет відповідності вимогам до психологічної культури майбутнього вчителя; формування теоретичної бази студента педагогічного навчального закладу з проблем психолого-педагогічної культури; створення програми саморозвитку основних компонентів психологічної культури; виконання вправ із розвитку культури спілкування, морально-етичної, правової, управлінської культури тощо; самоконтроль та самодіагностика набутих професійно-культурних якостей протягом проходження різних видів педагогічної практики.

Практичним аспектам формування психолого-педагогічної культури майбутнього вчителя сприяє навчальний курс “Освітні технології”. Під час вивчення змістового модуля “Технології навчання” студенти вчать ся цілетворенню, без чого неможлива їх професійна культура.

Проте знання технологічних компонентів не замінить педагогічної майстерності вчителя, без якої його культура неможлива. Майстерність спілкування, уникнення та попередження конфліктів, педагогічна техніка вчителя формуються під час вивчення навчальної дисципліни “Основи педагогічної майстерності”.

Основним критерієм сформованості психологічної культури майбутнього вчителя є педагогічна практика, тому що саме в діяльності, у взаємодії з учнями можна переконатися у своїх досягненнях та визначити перспективи на майбутнє.

Психологічна культура формується під впливом кількох чинників. Переважна їх більшість може бути віднесена до зовнішніх. На суспільному рівні до них слід віднести: економічні; соціальні; етнічні; релігійні тощо. Вказані чинники формують певний базовий рівень психологічної культури (як частки загальної культури), на який кожна людина орієнтується, знаходячись у цьому суспільстві, та надбудовує вже власну психологічну культуру (так би мовити, індивідуальний рівень) [6].

Індивідуальний рівень психологічної культури визначається наступними чинниками: 1) базовий рівень психологічної культури суспільства; 2) педагогічний вплив; 3) вплив батьків; 4) вплив однолітків або колективу; 5) власна психологічна діяльність.

Серед зазначених чинників слід відзначити, що власна психологічна діяльність (і надбання через неї власного психологічного досвіду) є найважливішим для формування того, що зветься особистістю, але цей чинник, нажаль, є найменш впливовим. Найбільший вплив має базовий рівень психологічної культури суспільства, оскільки він визначає усі подальші чинники. Педагогічний вплив та вплив батьків знаходяться приблизно на однаковому рівні. Вплив колективу або однолітків, який є найменш контрольованим, може розглядатися як один з найголовніших (але слід пам'ятати, що й він визначається впливом попередніх трьох чинників й незначним власним досвідом). Саме власний психологічний досвід робить людину індивідуальністю [5].

Проте психологічна культура є визначальною для багатьох рис професіонала. Так, якщо психологічна культура майже не впливає на спеціальні знання, уміння, навички фахівця, то усі інші риси професіонала безпосередньо пов'язані із нею. Жоден фахівець не може усвідомлювати сенс власної діяльності, не маючи культури мислення. Будь-яка професійна етика має обов'язково спиратися на культуру спілкування та культуру поведінки. Врешті решт, ефективність діяльності викладача прямо залежить від його психологічної культури. Зауважимо, що викладач може мати різний рівень психологічної культури. Так, психологічна грамотність допомагає викладачеві орієнтуватися у тих психологічних ситуаціях, які трапляються під час навчального чи виховного процесів, але для вдалого, ефективного вирішення цих ситуацій психологічної грамотності вже не досить – викладач тут повинен бути психологічно компетентним (а це вже зовсім інший рівень психологічної культури). Втім, найважливішим виявляється вплив ціннісно-сміслового компоненту, оскільки він віддзеркалює внутрішній світогляд людини, і особистість викладача через цей компонент має часто неусвідомлений вплив на студентів. Рефлексивна здатність викладача буде сприяти пробудженню й розвитку рефлексії у студентів, звісно за тієї умови, що вони хоч трохи поділяють погляди свого викладача. І нарешті, культуротворчість теж є неусвідомленою частиною психологічної культури викладача, оскільки він вже сам по собі є носієм

усіх видів культури – з усіма їх перевагами й недоліками – для студентів, що навчає [4].

Для того, щоб підвищити психологічну культуру вчителя початкової школи, необхідно змінити чинники її формування. Що може стимулювати власну психологічну активність людини? Найбільш радикальним шляхом є спрямування її в умови складної психологічної практики, де людина мала б зіткнутися з психологічними ситуаціями, які б стосувалися її безпосередньо (тобто людина повинна вирішувати власні психологічні проблеми, або щонайменше проблеми, до яких вона не байдужа; але якщо ці проблеми будуть занадто складні, то людина замість цінного психологічного досвіду може отримати психологічну травму), у відповідності до наявного рівня розвитку психологічної культури. Вчитель – це зріла людина, тому такі чинники, як вплив батьків чи педагогічний вплив є для неї вже минулим етапом через те, що авторитет зазначених осіб перебивається власним авторитетом. Але ці чинники є важливими для формування психологічної культури особистості, тому їх слід розглядати як чинники впливу на наступні покоління. Тобто, якщо ми бажаємо сформувати високу психологічну культуру у майбутнього вчителя початкової школи ми маємо починати з формування цієї високої психологічної культури у її батьків й вчителів. Вплив колективу є постійним чинником (проте сам колектив може змінюватися). Психологічна культура колективу не може бути підвищена раптово й штучно одразу до високого рівня. Найголовнішим чинником виступає базовий рівень психологічної культури суспільства, але він є продуктом історичного розвитку. Якщо ми бажаємо здійснювати вплив на цьому рівні, ми маємо здійснювати радикальні зміни у масштабі всього суспільства [1].

Основними завданнями формування психологічної культури майбутнього вчителя вважаємо:

- виховання в майбутнього вчителя інтересу до науково-психологічної літератури
- виховання потреби в самоосвіті (оволодівати психологічними знаннями, вміннями,);
- сприяння засвоєнню майбутнім учителем морально-психологічних норм, цінностей, традицій своєї країни;
- виховання потреби брати участь у науково-психологічній діяльності на засадах демократизму, вагомості, терплячості до інакомислення, поваги до законно створених державних інститутів;
- формування готовності до здійснення морального виховання школярів.

Таким чином, формування психологічної культури особистості – одне з найголовніших завдань підготовки студентів у вищих закладах освіти, тому набуває важливого значення для професійного становлення майбутнього фахівця.

Висновок. Психологічна культура є складним і багатогранним поняттям, яке слід розглядати в руслі культурно-історичного підходу і в контексті соціальної взаємодії людей, як ієрархічне системне утворення й новоутворення психіки людини. Від розвитку психолого-педагогічної культури вчителя залежить сформованість духовно-моральних цінностей суспільства.

Формування психолого-педагогічної культури вчителя може відбуватися за таким алгоритмом дій: діагностика сформованості якостей студента; засвоєння теоретичної бази; складання планів саморозвитку основних рис, притаманних спеціалісту з високою психологічною культурою; виконання вправ, участь у тренінгових програмах; реалізація особистісних якостей та перевірка сформованості психологічної культури під час проходження різних видів педагогічної практики.

Список використаних джерел

1. Баранцова І.О. Культурологічна підготовка майбутнього вчителя як стратегічне завдання освіти / Баранцова І.О. - Мелітополь. – 2005. – 284 с.

2. Воробьев Н. Е. О педагогической культуре будущего учителя / Воробьев Н. Е., Суханцева В. К., Иванова Т. В. // Педагогика. – 1992. – № 1 - 2. – 166 с.

3. Иванова Т. В. Професійна культура майбутнього педагога / Иванова Т. В. // Педагогіка і психологія, 1995. – № 2. – 393 с.

4. Мацумото Д. Психология и культура / Мацумото Д. – Спб. : Проим-ЕВРОЗНАК, 2002. – 416 с.

5. Настенко Л. Г. Педагогічні умови культурологічної підготовки майбутнього вчителя / Настенко Л. Г. - Київ. – 2002 – 25 с.

6. Чепелева Н. В. Психологічна культура майбутнього вчителя / Чепелева Н. В. – К. - Серія 7. - Педагогічна, 1989 - № 8. – 56 с.

Міністерство освіти і науки України
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
Факультет початкової освіти та філології
Кафедра педагогіки та психології

Наукове видання

Проблеми початкової освіти: науковий пошук студентів

26 березня 2014 року

*Збірник матеріалів
міжвузівської науково-практичної
студентської конференції*

П 78. Проблеми початкової освіти: науковий пошук студентів. – Збірник матеріалів міжвузівської науково-практичної студентської конференції. – Хмельницький: ФОП «О.М. Казаков», 2014. – 100 с.

Відповідальні за випуск: **Ящук І.П.**, декан факультету початкової освіти та філології ХГПА, **Шквир О.Л.**, завідувач аспірантурою ХГПА.

Комп'ютерний набір та упорядкування: **Очеретний В.О.**

Літературний редактор: **Ящук І.П.**

Здано до друку 24.03.2014 р. Підписано до друку 23.03.2014 р.

Формат 60x84/16. Гарнітура Ariel.

Тираж 100 прим.

Віддруковано з готового набору у ФОП «О.М.Казаков»
29000, м. Хмельницький, вул. Проспект Миру, буд. 44, тел. 71-27-87

